

MAAELUMINISTEERIUM

Põllumajanduse ja kalanduse valdkondlik arengukava 2030

MUSTAND

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Arengukava visioon	6
2. Põllumajanduse ja kalanduse arengukava alaeesmärgid	11
3. Horisontaalsed peatükid	12
3.1 Ootused ekspordile	12
3.2 Ühiskondlikud ootused keskkonna ning põllu- ja kalamajandussektori vahekorrale	13
4. I sammas: tark ja säästlik põllumajandus, ohutu toit.....	14
4.1. Eesmärgid ja mõõdikud	16
4.2. Meede 1.1 Põllumajanduskeskkond	18
4.2.1 Hetkeolukord.....	18
4.2.2. Riigi sekkumine hetkel.....	20
4.2.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	22
4.3. Meede 1.2. Taimetervis, loomade tervis ja heaolu	24
4.3.1. Hetkeolukord.....	24
4.3.2. Riigi sekkumine hetkel.....	26
4.3.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	28
4.4. Meede 1.3. Toiduohutus	30
4.4.1. Hetkeolukord.....	30
4.4.2 Riigi sekkumine hetkel.....	32
4.4.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	33
4.5. Meede 1.4. Haridus, teadus, teadmussiire ja innovatsioon (HTTI)	34
4.5.1. Hetkeolukord.....	34
4.5.2. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	37
5. II sammas: Kestlik toidutootmine ja maaelu	41
5.1 Eesmärgid ja mõõdikud	42
5.2. Meede 2.1 Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	46
5.2.1 Hetkeolukord.....	46
5.2.2 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	49
5.3 Meede 2.2 Põllumajandussaaduste tootmine, väärimine ja turustamine.....	51
5.3.1 Hetkeolukord.....	51
5.3.2 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	54
5.4 Meede 2.3 Maa- ja rannapiirkonna areng.....	57
5.4.1 Hetkeolukord.....	57

5.4.2 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	59
6. III samm: Kestlik kalandus.....	61
6.1. Eesmärgid ja mõõdikud	62
6.2. Hetkeolukord.....	63
6.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks	67
7. Seosed teiste arengukavade ning horisontaalsete teemadega	70
8. Olulisemad mõisted.....	71
9. Strateegia elluviimise juhtimine ja seire	71
10. Arengukava maksumus	71

MUSTAND

Sissejuhatus

Lähtudes Vabariigi Valitsuse 13.12.2005 määruse nr 302 „Strateegiliste arengukavade liigid ning nende koostamise, täiendamise, elluviimise, hindamise ja aruandluse kord” § 5 lg 1 ja tulenevalt Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammist esitab Maaeluministerium koos Keskkonnaministeriumiga Vabariigi Valitsusele põllumajanduse ja kalanduse valdkondlikku arengukava 2030 (edaspidi *arengukava*).

Arengukava eesmärk on koostöös teiste ministeriumite, koostööpartnerite ja huvigruppidega luua ühtne strateegiline arengudokument ning töötada välja arengukava rakendamiseks vajalikud programmid, meetmed ja tegevused, mis aitaksid kaasa Eesti põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toiduainetööstuse arengule ja konkurentsivõime kasvule, maa- ja rannapiirkondade tasakaalustatud arengule, taimede ja loomade heale tervisele, toiduohutusele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele.

Riigi eelarvestrateegia (edaspidi *RES*) kohaselt kuuluvad Maaeluministeriumi valitsemisala tegevused peamiselt tulemusvaldkonda (edaspidi *TUV*) „Põllumajandus ja kalandus“. *TUV*-i panustab ka Keskkonnaministerium, sest kalanduse valdkonna juhtimine on jaotatud kahe ministeriumi vahel: Maaeluministerium tegeleb kalanduse turukorraldussüsteemi arendamisega, struktuuritoetuste ja riigiabi andmisega, vesiviljelussektori ja kutselise kalapüügi korraldamisega ning Keskkonnaministeriumi pädevuses on kalavarude hea seisundi taastamine ja säilitamine, kalavaru säästva püügi tagamine ja harrastuskalastuse korraldamine. Seetõttu koostatakse arengukava kalandust puudutavad osad kahe ministeriumi tihedas koostöös. Programmide ja meetmete koostamisel lähtutakse pädevuse jaotusest ning täpsemad protseduurid tööde korraldamiseks lepatakse kokku enne arengukava koostamist.

Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava koostamine on osa kogu riigi strateegilise juhtimise korrastamisest, mille tulemusel kaetakse valitsuse tasandil kõik tulemusvaldkonnad strateegiliste arengudokumentidega ning ühtsete planeerimistasanditega, mis on üheks eelduseks üleminekul **tegevuspõhisele eelarvestamisele**.

Siiani puudus *RES* tulemusvaldkonda „Põllumajandus ja kalandus“ juhtiv arengudokument ehk terviklik põllumajanduse, kalanduse ja vesiviljeluse, maaelu, toiduainetööstuse, toiduohutuse, põllumajandus/kalandus/toiduteaduse ja innovatsiooni valdkondi siduv valdkonna arengukava. Nimetatud teemavaldkondade eesmärgid ja tegevused on kajastatud Maaeluministeriumi ja kalanduse osas ka Keskkonnaministeriumi valitsemisala arengukavas ning mitmetes teistes arengukavades ja strateegiates. Arengukava saab olema riigi eelarvestrateegia tulemusvaldkonna „Põllumajandus ja kalandus“ juhtiv arengudokument. Arengukava koostamine on samas ka üheks oluliseks eelduseks, et ministeriumite, kes oma tegevusega põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkonda panustavad (Maaeluministerium ja Keskkonnaministerium), valitsemisalad saaksid õigeaegselt (hiljemalt 2020. aastaks) minna üle tegevuspõhisele eelarvestamisele. Teised olulised etapid tegevuspõhisele eelarvestamisele üleminekul on teenuste kaardistamine, programmide loomine ja kulumudeli juurutamine, mis on arengukava koostamisega paralleelsed protsessid.

Koostatava arengukava tegevused on praegu kajastatud mitmetes erineva tasemega strateegilistes dokumentides, mille valdkonna arengukava seob *RES* tulemusvaldkonna mõistes **ühtseks tervikuks**. Arengukavasse integreeritakse vastava valdkonna eesmärgid ja tegevused järgmistest hetkel kehtivatest arengukavadest ja strateegiatest:

- Eesti maaelu arengukava 2014–2020
- Euroopa Merendus- ja Kalandusfond rakenduskava (EMKF) 2014–2020

- Eesti kalanduse strateegia 2014–2020
- Eesti vesiviljeluse sektori arengustrateegia 2014–2020
- Lääne-Eesti vesikonna maaparandushoiukava, Ida-Eesti vesikonna maaparandushoiukava, Koiva vesikonna maaparandushoiukava
- Eesti mahepõllumajanduse arengukava aastateks 2014–2020
- Eesti teraviljasektori arengukava aastateks 2014–2020
- Eesti aiandussektori arengukava aastateks 2015–2020
- Eesti lihavesisektori visioonidokument 2014–2020
- Eesti piimanduse strateegia 2012–2020
- Eesti toidu tutvustamise ja müügiesituse kava „Eesti toit 2015–2020“
- Koolikava rakendamise riiklik strateegia
- Eesti seemnemajanduse arengukava aastateks 2014–2020
- Põllumajandussektoris kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutustega kohanemise tegevuskava 2012–2020
- Taimekaitsevahendite säästva kasutamise tegevuskava aastateks 2013–2017
- Eesti põllumajandus-, toidu- ja kalamajandusteaduse ning teadmussirde arengukava aastateks 2015–2021
- Programm „Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine ja säilitamine aastatel 2014–2020“
- Riiklik programm „Sordiaretusprogramm aastatel 2009–2019“
- Programm „Põllumajanduslikud rakendusuringud ja arendustegevus aastatel 2015–2021”
- Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020
- Eesti keskkonnanstrateegia aastani 2030
- Ida-Eesti, Lääne-Eesti ja Koiva veemajanduskavad
- Nitraaditundliku ala tegevuskava 2016–2020
- Eesti merestrateegia meetmekava
- Looduskaitse arengukava aastani 2020
- Harrastuskalapüügi arengukava 2010–2013 (perspektiiviga 2018)
- Siirde-, poolsiirde- ja mageveeliste kalaliikide koelmuulade taastamise programm 2017–2023 (perspektiiviga 2027)
- Kalakasvatuse taastootmise tegevuskava 2017–2019 (perspektiiviga 2023)
- Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas aastateks 2017–2021

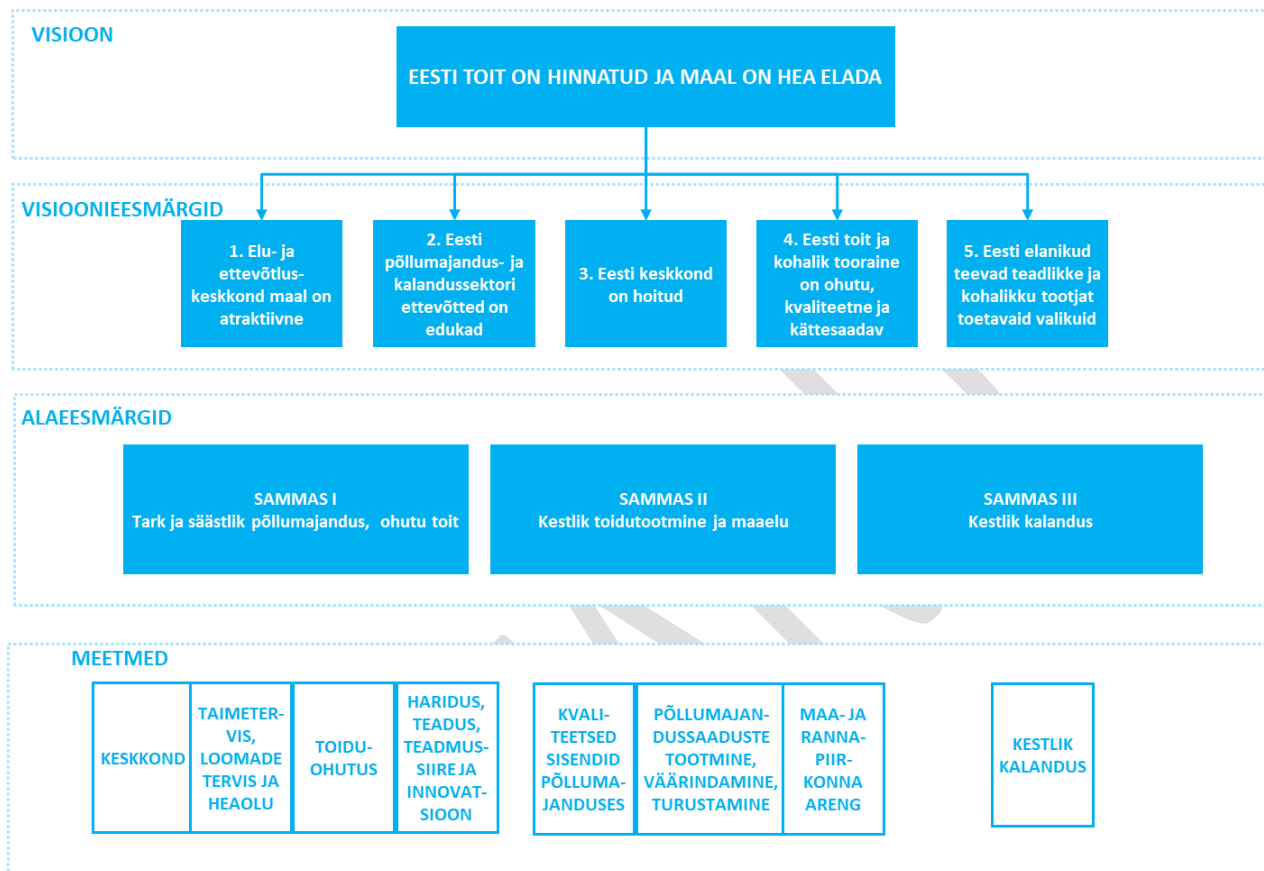
Selline lähenemine aitab kaasa erineva taseme arengudokumentide vahelise killustatuse vähendamisele, luues ühtse tervikpildi ja vähendades arengudokumentide koostamise ja aruandlusega kaasnevat halduskoormust.

Arengukava saab olema ka oluliseks **Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika ja Euroopa merendus- ja kalandusfondi** uue programmiperioodi planeerimise sisendiks ja aluseks. koostamise käigus on tagatud kooskõla ja loogiline sidusus järgmise planeerimisperioodi üldiste eesmärkidega.

Arengukava võimaldab põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse valdkondades edendada bioressursi efektiivsemat kasutamist ning väärindamist. Arengukava koostamine annab võimaluse suurendada arengukavas kaetud valdkondades lisandväärtust, võttes arvesse biomajanduse arengusuundi, säästva arengu ja keskkonnavalaseid eesmärke, parimat teadmist ning leida kohti valdkondadevaheliseks koostööks.

1. Arengukava visioon

EESMÄRGIPUU

Visioon: Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada!

Põllumajandus ja kalandus on valdkonnad, mis ühendavad, sektorid, kus kohalikest kogukondadest saab tõmmata otsese seose globaalsete turgudeni. Need valdkonnad hõlmavad suure osa Eesti territooriumist, mille ilmet nad olulisel määral kujundavad. Visioon aastaks 2030 on soovitud tulevikuolukorra sõnastus, mis arengukavas keskendub valdkondlikule tootmisele, toimivale maaelule ja nende omavahelistele seostele.

Eesti toitu ja Eesti toidukultuuri iseloomustavateks väärtusteks on:

- neli aastaega, mis väljenduvad ka meie toidulaual;
- Eesti erinevad toidupiirkonnad, millel igapäev oma nägu;
- Põhjamaine kliima, metsaandide ja ulukite poolest rikas mets, kalarikkad veekogud, viljakad põllud ning liigirikkad rohumaad, mis võimaldavad toota kvaliteetset teravilja, piima ja liha;
- nutikad põllumajandustootjad, töötajad ja kokad, kes panustavad toodete väärindamisse ning teadlikud ja nutikad tarbijad, kes oskavad toidult palju nõuda - seega ka väga kvaliteetne toit;

- Eestile omane traditsioon süüa mitu korda päevas sooja toitu ja oskus ise toitu valmistada¹.

Toidu ohutuse eest vastutavad toidu tootjad ja töötajad. Koos tugeva järelevalvesüsteemiga tagatakse nii Eestis toodetava ja tarbitava kui ka sisse- ja väljaveetava toidu usaldusväärsus. Üheks meie toitu iseloomustavaks märksõnaks on ka puhtus, tähistagu see siis puhas loodust, ringmajandust, taimekaitsevahendite jääkide vähesust, toidu ohutust, sh kõrgeid hügieenistandardeid või ka puhtaid ja selgeid maitseid. Toidukultuuri jätkuval arendamisel tõuseb traditsiooniliste toitumisharjumuste kõrval tähtsaks kohale teadliku tarbija nõudlus kvaliteetse, tervisliku toitumise toetava täisväärtusliku toidu järele. Mitmekesine ning lai sortiment maitseid võimaldab rahuldada üha spetsiifilisemaid soovide. Osa meie toidulauast peaks tarbijate valikul katma mahetoodang. Toidu osas on väga tähtis ka tarbijate harimine, seda nii tervisliku toitumise kui Eesti tootjaid toetavate valikute tegemisel.

Meie toit on hinnatud, kui selle järele valitseb kõrge nõudlus kodu- ja välisturgudel, mis põhineb teadlikult kujundatud tugeval mainel, ning kogu tarneahelas saadakse toidu ja valdkonnas toodetud saaduste eest õiglast hinda, mis tagab piisava sissetuleku kõigile ahela osalistele. Uuringute kohaselt soovib 3/4 eestlastest süüa kodumaist toitu, kuid hinnatundlikkus mõjutab märkimisväärselt ostuotsuseid, seega on oluline ka Eesti toidu kättesaadavus ning taskukohasus.

Hea maaelu on selline, kus maal on hästi tasustatud tööd, puhkusevõimalusi ning väljakutseid. Maaelu puhul on vajalik säilitada juuri ning traditsioone, kohanedes samas muutunud oludega. Elu maal aastal 2030 on mitmekesine, tugevate ning sidusust pakkuvate kogukondadega, arenenud ja rikkalik, kõrgelt väärtustatud ning hea mainega, kus on ruumi nii suurtele kui väikestele ettevõtetele, kes panustavad maamajanduse arendamisse üksteist täiendavalt. Kõige selle saavutamiseks ei piisa põllumajanduse ja kalanduse arengukavast. Head maaelu võimaldavad hästi läbi mõeldud regionaalpoliitika, mida iseloomustavad näiteks sobivad transpordiühendused, toimiv koolisüsteem, kiire internet ning arenenud teenuste võrgustikud.

Üheks võtmeteguriks on toidu ja põllumajandussaaduste tootmiseks kasutatavate sisendite kvaliteet, mis mõjutab nii tootmise efektiivsust kui lõpptoodangu ohutust ja kvaliteeti. Siinjuures on oluline tagada sööda, seemnete ning aretusmaterjali kvaliteet ning kasutus, samuti on tähtis kalavarude jätkusuutlik majandamine.

Selleks, et jõuda visioonis toodud eesmärgini, peab muutuma ka kalandus- ja põllumajandussektor. Vaade sektoritele pole piiratud ainult toiduga vaid katab põllumajanduse, kalanduse ja biomajanduse tooteid laiemalt. Globaalses konkurentsivõimelise eeltingimuseks on toodangu kõrge kvaliteet ning uuenduslikkus. Tarvis on enam teha koostööd, kasutada viimaseid teadussaavutusi ja võtta kasutusele parimaid tehnoloogiaid. Üleilmsel skaalal on Eestil olemas kõrge isevarustatuse tase mitmes sektoris (eriti piim, kala, teravili), mis võimaldab tagada nii kodumaise toidu elanikkonnale kui ka laiema ekspordipotentsiaali mitmetes tootmisharudes, aitamaks kaasa konkurentsivõime kasvule. Täiendavalt tuleb leida toodetele uusi turge ning maandada põhilisi riske, olgu need siis tingitud ilmast või turgudest. Aktiivselt tuleb kasutada biomajanduse võimalusi ning vähendada jäätmeid. Meil on tarvis suuremat paindlikkust ning nutikat ettevõtlikkust, loomaks lisandväärtust, mis viib suurema tulususeni, seda eriti toiduainetööstustes. Selle juures on väga oluline teadus- ja arendussüsteem, panustamine inimestesse ning innovatsiooni tuleviku vajadusi arvestaval moel.

¹ Eesti toit 2015-2020, lk 9-10

Hea maaelu peamiseks tagajaks on kestlikult majandatud Eesti keskkond. Tootmine ja keskkond toimivad sümbioosis, üks ei saa tulla teise arvelt, tagada tuleb elurikkuse säilitamine ning avalike keskkonnahüvede pakkumine. Oma arengukavas võtame arvesse nii kestliku arengu eesmärgi kui kliimamuutuste leevendamist ja nendega kohandumist. Peame töötama selle nimel, et meie keskkond oleks hästi hoitud, tasakaalus ja liigirikas, et meie vesi, muld ja õhk oleksid paremas seisus kui Euroopa Liidus keskmiselt ning kultuuripärand säilitatud. Keskkonnahoid lähtub ühistest väärtustest ning selleni jõutakse koostöös. Väärtustame kõrgelt loomade heaolu ja tervist.

Kõige keskmesse paigutub inimene maal. Inimene, kes on teadlik tootja ja tarbija. Inimene, kes teeb nutikat, hästi tasustatud ja motiveerivat tööd, on kõrgelt haritud ning õnnelik toimija puhtas keskkonnas. Maapiirkonnas elavate inimeste keskmine vanus võiks kümne aasta pärast olla madalam kui hetkel.

Arengukavas toodud visiooniaesmärgid, mida ülevalpool on lahti selgitatud, kannavad visioonilausest täpsustavat rolli. Visiooniaesmärkidesse panustavad kõik arengukava sambad ning nende saavutamist makrotasandil saab mõõta vastavate sammaste eesmärkide saavutamise kaudu.

Globaalsed makrotrendid ja Eesti positsioon

Ülemaailmselt on põllumajandus- ja kalandussektoris viimastel kümnenditel toimunud märkimisväärsed muutused, mis on peamiselt seotud suurenenud sissetulekuga elaniku kohta, muutuva tehnoloogia, keskkonnaseisundi, kaubanduse liberaliseerimise ja linnastumisega. See on tähendanud eelkõige tarbimise suurenemist, tootmise kontsentreerumist ning globaalse kaubavahetuse osatähtsuse tõusu. Nõudlus toidule on lähitulevikus jätkuvalt suurenes seoses maailma rahvastiku kasvuga, eeldatavat toiduvajaduse kasvu aastaks 2050 hinnatakse 70 %-le², kuid osa sellest kaetakse toidukadude ning toidu raiskamise vähendamise abil. Põllumajandustoodang on viimase 50 aastaga kasvanud globaalselt ligi 3 korda, samas on kasutusse võetud vaid 12% uut, seni harimata maad³. Sama ajaga on kalatarbimine maailmas inimese kohta kahekordistunud, toodangu kasv on viimastel kümnenditel aga tulnud põhiliselt kalakasvatustest.⁴ Intensiivne tootmine on endaga kaasa toonud negatiivset keskkonnamõju, muldade olukorra halvenemist ning elurikkuse vähenemist. Loodusressursside jätkusuutlikum kasutamine on tõusnud keskseks teemaks eriti seoses kliimamuutustega. Kliimamuutuste tagajärjel sagenevad äärmuslikud ilmatikutingimused, globaalne soojenemine viib suurte maalade täiendava kõrbestumiseni ning põhjustab piirkonniti ulatuslikku veepuudust. Hetkel kulutatakse FAO andmetel ca 70% maakeral inimkonna poolt tarbitavast mageveehulgast põllumajanduse otstarbeks⁵. Need trendid omakorda võivad viia ressursikonfliktideni ning suurema väljarändeni mõjutatud piirkondadest.

Väga oluliseks keskkonnamõjuriks on ka maailmamajanduse energiavajadus mis suures osas kaetakse fossiilsete kütuste arvel. Üheks lahenduseks on siin energiakandjate põllumajanduslik tootmine mis võib mõningal määral parandada keskkonnaolukorda, kuid konkureerib samas üha enam toidu tootmiseks kasutatava maaga.

² [http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/expert_paper/How to Feed the World in 2050.pdf](http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/expert_paper/How_to_Feed_the_World_in_2050.pdf)

³ <http://www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e03.pdf>

⁴ <http://www.fao.org/3/a-i3720e.pdf>

⁵ http://www.fao.org/nr/water/aquastat/water_use/index.stm

Põllumajandustoodete üleilmse kaubanduse väärtus on tõusnud ligi kolm korda võrreldes 2000. aastaga.⁶ Suurem inimeste ja kaupade liikumine maakera eri piirkondade vahel on omakorda toonud endaga uusi väljakutseid haiguste ning toiduohutuse osas.

Viimastel aastakümnetel on maailmas tervikuna paranenud nii toidu füüsiline kui majanduslik kättesaadavus. Toidust saadava energia kõrval on oluliseks muutunud ka toidu kvaliteet ning mikro- ja makrotoitainete omavaheline tasakaal, suurenenud on loomsete saaduste tarbimine.

OECD-FAO 10 aasta prognoos (2017-26)⁷ näeb ette, et nõudlus põllumajandussaaduste järele kasvab jätkuvalt, kuid seda mõnevõrra aeglasemas tempos kui varasemalt. Nõudluse kasvumootoriteks on eelkõige Aasia ning Sahara-alune Aafrika, neist eriti viimases jätkub kiire rahvastiku kasv. Põllumajandustootmise arengut maailmas veavad eelkõige taimekasvatuse saagikuse kasv ning liha- ja piimatootmise suurenemine. Põllumajanduskaubanduse kasv jätkub aeglaselt kuid stabiilses tempos ning põllumajandussaaduste reaalhinnad püsivad lähitulevikus küllaltki stabiilsetena. Kütusehinnale ennustatakse praeguselt tasemelt kahekordistumist ning väetiste hinnad kasvavad järgmise kümne aasta jooksul tõenäoliselt ca 25% võrra.

Oluliseks teguriks Eesti tootmiskeskonna kujundamisel on kuulumine Euroopa Liitu, kes on maailma suurim põllumajandussaaduste eksportija ja importija, põhiturgudena joonistuvad EL ekspordis välja USA, Hiina, Šveits, Venemaa ning Jaapan.⁸ Toidutööstusettevõtete struktuuri osas on EL võrreldes oma peamiste konkurentidega maailmaturul mõnevõrra erinevas olukorras, kuna ettevõtted on keskmiselt märksa väiksemad. Ka põllumajandustootjate struktuur on killustunud ning suureks väljakutseks on põlvkondade vahetus. Euroopa Liidu põllumajandus-kalandustööstustoodang paistab aga eelkõige silma kõrge kvaliteedi ning tooteportfelli mitmekülguse poolest, mis madaldab mõnevõrra hinnariske. Seda toetab omakorda EL seadusandlus toidu- ja keskkonnavaldkonnas, mis sätestab kõrged toiduohutus- ning keskkonnanõuded, aidates kaasa EL toidu positiivsele kuvandile.⁹ Samuti on Euroopa Liidus tervikuna üha olulisem toormaterjali, kõrvalsaaduste ja jäätmete parem ärakasutamine, muuhulgas keemia-, ravimi- ning energiatööstuses. EL on juba 60 aastat ühtlustanud turureegleid läbi ühispoliitikate, millel on oluline mõju võrdsete konkurentsitingimuste tagamisel ning liidusisese kaubavahetuse soodustamisel. EL siseturureeglid tagavad kaupade (sh toidukaupade) vaba liikumise EL 500 miljoni tarbijaga siseturul.

Vaadeldes eelneva valguses Eesti põllumajandust ja kalandust ilmneb, et meil on tootmiseks küllaltki head aluseeldused. Kuulume maailma tippu põllumajandusliku maa hulgas inimese kohta. Meil on kasutada laialdased veeressursid, mis annab globaalselt tugeva konkurentsieelise. Erinevate kliimaprognooside kohaselt võib meie piirkond olla üks vähestest, kus tootmistingimused ajas pigem paranevad, ehkki muutunud kliima eeldab ka meilt tootmispraktikate ja tugisüsteemi ümberkujundamist.

Väikese, avatud ning ekspordile orienteeritud riigina peame panema suurt rõhku rahvusvahelisele koostööle, nii mitme- kui kahepoolsete kaubandussuhete arendamisse ning koostööle rahvusvaheliste organisatsioonidega, et kasutada parimat rahvusvahelist teadmussisendit kohandamiseks globaalsete trendidega. Kasutades ära EL eesistumise kogemusi, peame olema suutlikumad EL võtmepoliitikate, s.o ühise põllumajanduspoliitika ja

⁶ <http://www.fao.org/publications/soco/en/>

⁷ <http://www.fao.org/documents/card/en/c/ea8a5cae-6c68-4aa0-b929-713fded65e6e/>

⁸ https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/trade-analysis/map/2016-1_en.pdf

⁹ <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/15496/attachments/1/translations>

kalanduspoliitika kujundamisel Eesti huvidele vastavaks. Üldise positiivse kuvandi tekitamisele aitab kaasa ka panustamine arenguabisse.

Eksportist läheb valdav osa toodangust meie naaberriikidesse, kellega meid seovad pikaajalised kaubandussuhted. Poliitilise taustsüsteemi, maailmamajanduse ebastabiilsuse ning nõudluskeskuste muutumise tõttu tuleb aga täiendavalt tegeleda turgude mitmekesistamisega. Samuti tuleb püüda eksportida võimalikult kõrge lisandväärtusega tooteid turgudele, kus nende järele valitseb nõudlus, et maksimeerida tulusid. Peame arvestama, et eksportis konkureerime oma naabritega, kelle tootmisprofiil meie lähiümbruses ei eristu meist märkimisväärselt. Seda arvestades on oluline konkurentidest eristuda, sidudes oma toodangu eripära, olgu selleks siis puhas ja värske toit, huvitavad maitseid või toodangu varasem tunnus, EL positiivse kuvandiga juhtiva toiduainetootjana, kus valitsevad kõrged standardid. Samuti tuleb tõhustada koostööd meile sarnaste lähinaabritega kaugematel turgudel, kus meid tuntakse pigem piirkonnana Euroopas.

Üldise sekkumisloogika kirjeldus

Riigi sekkumisloogika üldiseks aluseks on era- ja avaliku hüve vahekord. Piiratud ressursside olukorras peab riik tagama toimiva keskkonna, mis meie valdkonnas tähendab eelkõige ühiskonna ootustele vastava õigusruumi ning toimimisnormide garanteerimist, järelevalve teenuste pakkumist, samuti kaubandusvõimaluste avardamist. Poliitika kujundamiseks ning turusignaalidele reageerimiseks on oluline tagada piisav andmete kogumine ning seire ja teostada nende alusel analüüse. Samuti on tähtis riigi sekkumine turutõrgete korral, mis põllumajanduses ja kalanduses on nii ilmastikust kui pidevatest turukõikumistest tulenevalt sageli esinevad, see eeldab riskijuhtimise tähtsustamist.

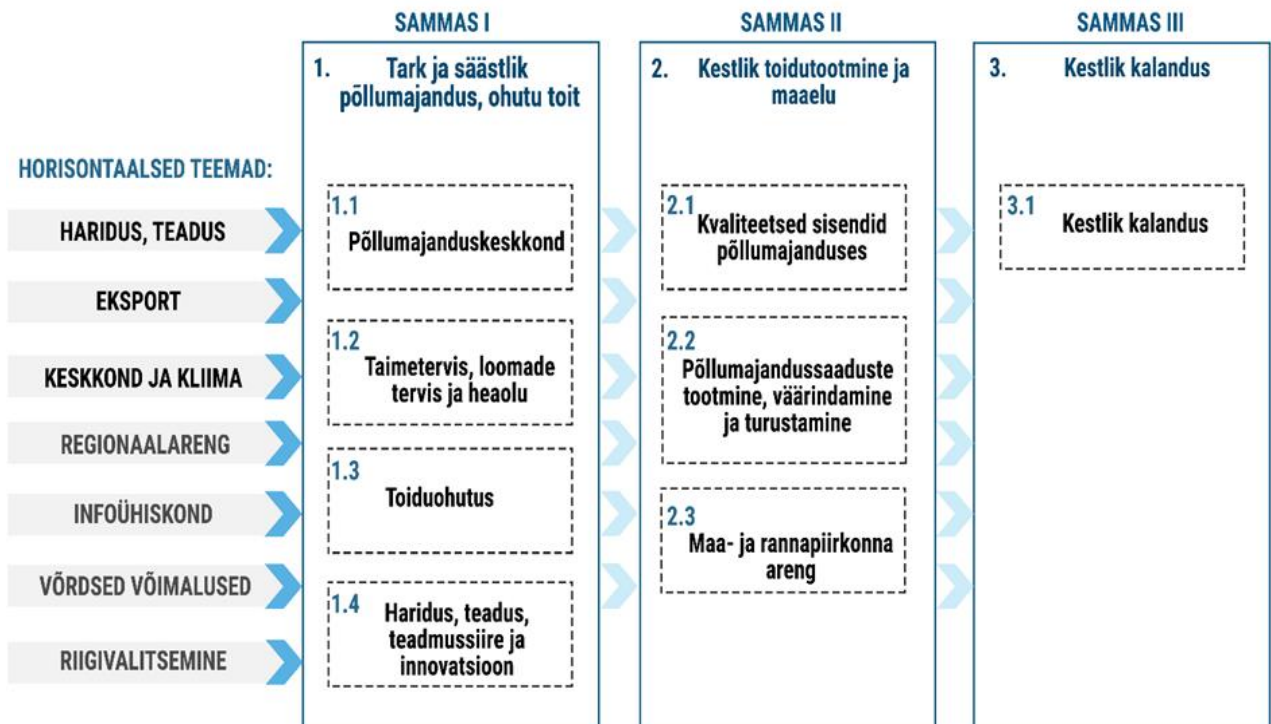
Tagastamatut abi tuleks kasutada ennekõike vähetootlike investeeringute puhul nagu näiteks kliima- ja keskkonnanõuete ning -piirangute täitmisega seotud investeeringud ja sotsiaalse ettevõtlusega seotud investeeringud, mille puhul nende tegemise motivatsioon võib olla eeldatavalt madalam, või innovaatilised investeeringud, mille puhul on raskem finantsturgudelt soodsat kapitali hankida, kuid mis panustavad oluliselt lisandväärtuse kasvatamisse. Lisaks peab riik kaasa aitama ühistegevuse soodustamisele ning erialateadmise paremale levikule, seda ka läbi teadus-arendustegevuste.

Tootlikeks investeeringuteks tuleks eelistada finantsinstrumente, mis pakuvad jätkusuutlikku ja tõhusat võimalust investeerida majanduskasvu ning inimeste, ettevõtete ja ressursside arengusse põllumajandus- ja metsamajandussektoris maamajanduses ning kalandussektoris. Finantsinstrumentide kaudu on võimalik toetada mitmesuguste arengueesmärkide saavutamist, ja saadud raha on võimalik taaskasutada uute investeeringute tegemiseks. Finantsinstrumentid on tõhusad turupuudujäägi kõrvaldamiseks valdkondades, kus pangad ei taha laenu anda ja/või erasektor ei taha investeerida, näiteks väikeste põllumajandus- või maaettevõtete või alustavate ettevõtete puhul, kellel puudub piisav krediidi ajalugu või tagatisvara. Investeeringute puudujääkide kõrvaldamiseks tuleb aina rohkem rakendada uuenduslikke, põllumajanduse, kalanduse ja maapiirkonna eripära arvestavaid rahastamisvahendeid. Erakapitali sissevoolu soodustavad rahastamisvahendid aitaksid korvata ajutist rahavoogude puudujääki ning parandada ettevõtjate likviidsust.

Erahüve poolses otsas seisavad aga turuotsused ja tootmisvabadus, kus ettevõtjad saavad toimida avatud majandusruumis oma äriplaani kohaselt.

2. Põllumajanduse ja kalanduse arengukava alaeesmärgid

PÕLLUMAJANDUSE JA KALANDUSE VALDKONNA ARENGUKAVA AASTANI 2030

Valdkonna arengukava on jaotatud kolmeks suureks sambaks:

- Tark ja säästlik põllumajandus, ohutu toit. See samm hõlmab endas peamiselt avalikke hüvesid, mis põllumajanduse ja toidutootmise valdkonnast tulenevad ning mille kliendiks on kogu ühiskond. Sellisena on ta sisendiks ja aluseks II ja III sambale, toetades nii eksporti, keskkonna ja innovatsioonitegevusi kui ka konkurentsivõimet laiemalt.
- Kestlik toidutootmine ja maaelu, mis tegeleb jätkusuutliku ja konkurentsivõimelise põllumajandus- ja toiduainesektori ning maaelu arendamisega.
- Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ning kalavarude jätkusuutliku majandamise.

Lisaks hõlmab arengukava endas mitmeid horisontaalseid teemasid. Siinjuures on hariduse ja teaduse teemad käsitletud eraldi meetmena I sambas, kuid neil on oluline mõju ka II ja III samba tegevustele. Eksport ja keskkond leiavad kajastamist horisontaalsete peatükkidena sõnastades valdkonna ootused neis teemades. Teised horisontaalsed teemad saavad kajastatud arengukava lõpposas seostena.

Lihtsustamise huvides on plaanis programmide koostamisel luua arengukava tarvis kaks programmi, millest esimene hõlmaks I ja II sammast ning teine III sammast ehk kalandust. Teine programm luuakse kahasse keskkonnaministeeriumiga.

3. Horisontaalsed peatükid

3.1 Ootused ekspordile

Eestis on head eeldused toidukaupade ekspordiks. Meie toidusektorit iseloomustavad tootlikud põllumajandusettevõtted, kaasaegsed tootmisviisid ja avatus innovatsioonile. Toimiva kontrollsüsteemi, kõrgel tasemel taimetervise, loomade tervise ja heaolu, rohke metsamaa ning kõrge õhu- ja veekvaliteedi kaudu on tagatud ohutu toidutoodang. Mahepõllumajandusmaa osatähtsus Eestis on üks Euroopa kõrgeimaid. Meil on paindlikud ja pikkade traditsioonidega toidutöötledjad. Arengukava meetmete kujundamisel on silmas peetud, et nimetatud põllumajanduse ja kalanduse tänased tugevused peavad ekspordi edu toetama ka 2030. aastal.

Globaliseerumise mõjul üha tihenev konkurents ja uued ühiskondlikud ootused toidu kvaliteedile ja tootmisviisidele esitavad ühtviisi nii sektorile kui riigile arvestatavad väljakutsed. Maailma rahvastik ühes maksejõulise tarbijaskonnaga küll kasvab, ent välisurgudel konkurentsi pakkuvate toodete ja arvestatavate mahtude olemasoluks peab toimuma märgatav arenguhüpe kodumaise toodangu töötlemise võimekuses. Uutele tundmatutele turgudele sisenemisega üldjuhul kaasnevate investeeringute vajadus tõstab esile välisurgudel tehtava strateegilise koostöö kaudu äririskide maandamise ja kulude optimeerimise olulisuse. Nõudlusele kohandatav tootmine vajab seejuures tasemel tootearendusoskusi - loovuse rakendamist, uute tootmisprotsesside ja -tehnikate ning turu- ja tarbimistrendide tundmist. Tootmise efektiivsuse ja keskkonnasäästlikkuse suurendamise surve nõuab samaaegselt kasutatavate tehnoloogiate järjepidevat arendamist ning uute digilahenduste ja -andmete praktikasse rakendamist. Tarbijate kasvav tähelepanu toidu ohutusele, tooraine kasvukeskkonna puhtusele ja tootmisega kaasnevatele keskkonnamõjudele muudab üha olulisemaks faktidel tugineva kuvandiloo. Tarbijatele oluliste parameetrite muutmine nähtavaks annab nii ettevõtetele kui Eesti toidule laiemalt täiendava kvaliteedimärgi. Seda peab toetama tõhus ja ka kõige nõudlikumatel tarbijaturgudel usaldatav kontrollsüsteem. Viimaks ei saa globaalses majandustegelikkuses eksport areneda liberaalse kauplemiskeskonnata, mille kindlustamine nõuab Eestilt rahvusvahelist ja EL tasemel tehtavat koostööd ja kohalolekut.

Oluline roll toidusektori ekspordi edendamisel on ettevõtete tugioorganisatsioonidel, kes suudavad koondada ekspordööre konkurentsivõime tugevdamiseks vajaliku koostöö algatamiseks ja pakkuda ettevõtete vajadustele vastavat ekspordialast nõu. Arengukava koostamisel on lähtutud põhimõttest, et mitmete ekspordi edendamise tegevuste puhul ettevõtete tugioorganisatsioonide, ega ettevõtete eneste tegevustest ei piisa. Riigil on oluline roll teadus- ja arendustegevuste tulemuste praktikasse rakendamise soodustamisel, kõrgel tasemel looma- ja taimetervisliku olukorra, hästi toimiva ning rahvusvahelisel areenil usaldatava kontrollsüsteemi tagamisel, müüki toetava kuvandi loomisel, ühiskonna seisukohast lisandväärtust omavate investeeringute toetamisel ja Eesti väliskaubanduslike huvide kaitsmisel ja edendamisel.

3.2. Ühiskondlikud ootused keskkonna ning põllu- ja kalamajandussektori vahekorrale

Ühiskondlike ootustega kooskõlas panustab Eesti põllu- ja kalamajandussektor läbi loodus- ja elukeskkonna (edaspidi keskkond) hoiu suurel määral avalikesse hüvedesse. Põllu- ja kalamajandussektoril ei ole võimalik keskenduda üksnes klassikalises mõttes efektiivsele tootmisele kuna ühiskond ootab, et toidu tootmisel arvestatakse keskkonnaga – põhja- ja pinnavesi on heas seisus, maa- ja mullakasutus on tasakaalustatud ja jätkusuutlik, looduse elurikkus, liigid ja elupaigad on säilinud, ohud inim- ja loomatervisele on ära hoitud, maastikud mosaiiksed ja kliimamuutuste mõjuga arvestatud. Seega ei ole põllumajanduse ja kalanduse puhul tegemist kitsalt loodusvarusid kasutava tootmisektoriga, vaid ka olulise avalike hüvede pakkujaga. Seejuures võib prognoosida, et kooskõlas üldise heaolutaseme tõusuga kasvavad ajas ka vastavad ühiskondlikud ootused.

Kirjeldatud ühiskondlikke ootusi ja nende arengut on arvesse võetud kõigi arengukava eesmärkide ja meetmete sõnastamisel ja kirjeldamisel, seejuures on säilitatud tasakaal ühiskondlike ootuste ja sektorite majanduslike huvide vahel. Arengukava koostamisel on mees peetud, et keskkonnanohiu kaudu avalikesse hüvedesse panustamisega võivad ettevõtjatele kaasned teatud tootmiskitsendused, lisakulud ja saamata jäänud tulu, mis lühemas perspektiivis võib negatiivselt mõjutada Eesti tootmise rahvusvahelist konkurentsivõimet (võrreldes suurema negatiivse keskkonnamõjuga toodetud toodanguga). Seetõttu peab põllu- ja kalamajandussektoris tagama, et täidetakse keskkonna-, maa heas seisundis hoidmise, inim- ja loomatervise jms nõudeid, kuid toimib ka süsteem täiendavate vabatahtlike keskkonnategevuste kompenseerimiseks.

Arengukava eesmärgid lähtuvad tõsiasiast, et Eestis on head eeldused keskkonnasõbralikuks toidutootmiseks. Pikemas perspektiivis aitab ühiskondlikele ootustele vastavate avalike hüvede pakkumine kaasa põllu- ja kalamajandussektori konkurentsivõimele kõigi meetme üleselt, sh läbi positiivse kuvandi, mis on oluliseks eelduseks kõrge kvaliteediga ja lisandväärtusega toodete tootmisele ja nende ekspordile. Sealjuures on põllu- ja kalamajandussektoril endal suur vastutus sellise kuvandi loomisel.

4. I samm: tark ja säästlik põllumajandus, ohutu toit

Lühikirjeldus

Meede 1.1. Põllumajanduskeskkond

1. Meetme 1.1 alla koondunud MEM valitsemisala tegevuste eesmärk on jätkuv ühiskonna poolt keskkonnale ja põllumajandusele seatud ootuste tagamine. Üldine heaolutaseme tõus on suurendanud ühiskonna teadlikkust keskkonnateemadest ja ootust säilitada või parendada põllumajanduskeskkonna head seisundit. Selleks aitame kaasa põllumajanduse mõju vähendamisele kliimamuutustele ning mulla, vee, maastikulise mitmekesisuse ja elurikkuse hea seisukorra säilimisele.

2. Meetme rakendamise juures on oluline meeles pidada tugevaid sidemeid arengukava keskkondlike ja ekspordi ning tootlikkusega seotud eesmärkide vahel. Hea keskkondlik olukord panustab Eesti kui atraktiivse elukeskkonna kuvandisse, mis soodustab ekspordi ja tootlikkuse eesmärkide täitmist. Samas võib ühiskondlikele ootustele vastamata jätmine (näiteks põllumajanduse negatiivse keskkonnamõju suurenemine) seada kahtluse alla ekspordi ja tootlikkuse eesmärkide õigustatuse. Keskkondlikud eesmärgid peavad teisalt olema täidetud põllumajanduse konkurentsivõimet võimalikult vähe piirates.

Meede 1.2. Taimetervis, loomade tervis ja heaolu

3. Taimede ja loomade hea tervis ning loomaheaolu toetavad jätkusuutlikku ja kasumlikku tootmist, võimaldavad põllumajanduse- ning kalandustoodete vaba liikumist EL siseturul ja ligipääsu välisturgudele. Koos positiivse mõjuga rahvatervisele ja keskkonnale on kõrged taimetervis, loomatervis ning heaolu standardid osa ühiskonna ootustest eetilisele ja jätkusuutlikule toidutootmisele. Olulisimaks väljakutseks riigile ja sektorile ühiskonna ees on usaldusväarsuse tagamine läbi taimekahjustajate ja loomataudide levikut tõkestavate ennetus-, avastamis- ja kontrollimeetmete ning loomaheaolunõuete läbipaistva rakendamise. Eesti lähenemine taimetervis, loomade tervise ja heaolu kaitsele on riskipõhine ja tugineb kõikide osapoolte jõupingutustel. Tulenevalt kliima soojenemisest, tehnoloogiate arengust ning majanduse globaliseerumisest tuleb kohaneda uute ja üha keerukamate olukordadega.

Meede 1.3. Toiduohutus

4. Ohutu ja kvaliteetse toidu kättesaadavus ning võimalus teha teadlikke ja tervist toetavaid toitumisvalikuid on olulisteks teguriteks, mis mõjutavad elanikkonna tervist ja seeläbi võimekust panustada riigi majanduse sh põllumajanduse arengusse. Toiduohutuse poliitika põhineb integreeritud lähenemisel hõlmates erinevaid etappe toiduahelas ehk „põllult lauale“ lähenemist. Võtmesõnadeks on teadusel põhinev riskihindamine ja tarbijakaitse, mis võetakse aluseks poliitikate kujundamisel, seadusandluse väljatöötamisel ja rakendamisel. Samas on üha enam olulised ka muud mõjutegurid nagu näiteks avalik arvamus ja majanduslik mõju. Sealjuures on oluline nii EL-i kui ka ülemaailmne koostöö toiduohutuse tagamisel.

Meede 1.4. Haridus, teadus, teadmussiire ja innovatsioon (HTTI)

5. Horisontaalse meetmena on HTTI meetme eesmärk panustada arengukava teiste meetmete eesmärkide saavutamisesse ning aidata kaasa Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni võimekuse edukale rakendamisele välisurgudel ning Eesti teaduse rahvusvahelisustumisele. Aastaks 2030 on HTTI süsteemile omane terviklikkus ja paindlikkus, ning uute tehnoloogiate, ka digitehnoloogiate, edendamine ja rakendamine, mis aitab tõsta maamajanduse atraktiivsust, luua positiivset kuvandit ning parandada ühiskonna arusaamist kaasaegse tootmise olemusest.
-

MUSTAND

4.1. Eesmärgid ja mõõdikud

TARK JA SÄÄSTLIK PÕLLUMAJANDUS, OHUTU TOIT		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 1.1 Põllumajanduskeskkond		
Väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise negatiivne mõju keskkonnale on vähene	Toitainete bilanss – toitainete kasutamise tõhusus	eeldatakse tõhususe kasvu
	Integreeritud taimekaitse (ITK) põhimõtetele vastamine	eeldatakse laialdasemat ITK põhimõtete kasutuselevõttu
	Taimekaitsevahendite jääkide sisaldus Eestis toodetud taimses toodangus	eeldatakse olemasoleva olukorra säilimist
	N-üld ja P-üld sisaldus pinnavees	eeldatakse sisalduse langust
	Nitraatide sisaldus ülemises põhjaveekihis	eeldatakse sisalduse langust
	Taimekaitsevahendite jäägid põhja- ja pinnavees	eeldatakse esinemise langust
Põllumajandustootmise negatiivne mõju kliimale ja õhukvaliteedile on vähenenud	KHG heide põllumajandustoodangu ühiku kohta	eeldatakse heite vähenemist
	Põllumajandusmaa orgaanilise süsiniku varu muutus	eeldatakse süsinikuvaru suurenemist
	Põllumajandussektori ammoniaagi heitkogus	eeldatakse heitkoguse vähenemist
Säilinud on põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus/mosaiiksus ning	Maastikuindeks (maastikuelementide arv/pindala põllumassiividel)	eeldatakse olukorra säilimist

tagatud on loodushüvede/ökosüsteemi teenuste toimimine	Põllulindude indeks	eeldatakse indeksi tõusu
	Kimalaste/tolmeldajate mitmekesisuse indeks	eeldatakse indeksi mõõdukat tõusu
	Mulla (mikro- ja makro)elustik (rasvhapete määramine)	eeldatakse mõõdukat paranemist

TARK JA SÄÄSTLIK PÕLLUMAJANDUS, OHUTU TOIT		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 1.2 Taimetervis, loomade tervis ja heaolu		
Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest	Puhangute arv	
	Ohtlikust kahjustajast tingitud rahvusvaheliste kauplemisspiirangute arv	
	Territooriumi osakaal, mis on kaetud taimekahjustajate seiretega.	
Loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge: - Eesti on vaba eriti ohtlikest loomataudidest ning likvideeritud loomataudide vaba olukord püsib - Üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb	Taudide arv, millest tulenevad rahvusvahelised kaubanduspiirangud	Eeldatakse piirangute vähenemist (SAK)
	Kohustuslikult teavitamisele kuuluvate taudide esinemise arv	Eeldatakse mõõdukat langemist
	Ravimite kasutamise tase võrreldes EL keskmisega	Eeldatakse kasutamise langemist
	Loomatervise ja loomaheaolu baromeeter	

TARK JA SÄÄSTLIK PÕLLUMAJANDUS, OHUTU TOIT		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 1.3 Toiduohutus		
Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu	Toiduohutuse baromeeter	
Tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad	Tarbija teadlikkuse baromeeter	

TARK JA SÄÄSTLIK PÕLLUMAJANDUS, OHUTU TOIT		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 1.4 Haridus, teadus, teadmussiire ja innovatsioon (täiendav mõõdikute arutelu sügisestel kohtumistel)		
Terviklikult toimiv teadmiste ja innovatsioonisüsteem, mis toetab teiste meetmete eesmärkide saavutamist	Tulemused kajastuvad teiste meetmete tulemustes	
Rahvusvahelisustustunud teadustegevus ja innovatsioon	Koostööprojektide, lepingute, litsentside arv	
Edukas teadusvõimekuse import välisurgudel	Koostööprojektide, lepingute, litsentside arv	

4.2. Meede 1.1 Põllumajanduskeskkond

4.2.1 Hetkeolukord

Põllumajanduse mõju kliimale, mullale ja veele

6. Põllumajanduse intensiivistumine on survet mulla ja vee heale seisukorrale kasvatamas. Lisaks on võrreldes 2005. aastaga kasvuteel ka kasvuhoonegaaside (KHG) ja ammoniaagi

heide¹⁰; ammoniaagi heite kasvu põhjuseks on loomade arvu suurenemine, mis muudab Euroopa Liidu poolt seatud heitmete vähendamise kohustuste täitmise edaspidi oluliseks väljakutseks.

7. Põllumajanduse üleüldisele intensiivistumisele ja põllumajandusliku keskkonnanurve kasvule viitab mh taimekaitsevahendite ning lämmastikku ja fosforit sisaldavate mineraalväetiste kasutuse kasv, loomakasvatuse kontsentreerumine ning vedelsõnniku osakaalu suurenemine.¹¹ Intensiivistumisega toimetulekut raskendavad viimaste aastate uuringute ja auditite hinnangul puudujäägid sõnniku hoiustamises, sõnnikuhoidlate tüüpides, sõnnikukäitluse tehnoloogiates, väetamises ning mineraalväetiste kasutamise kasv.¹² Kuigi Eesti põllumajandustootjatel on olemas hea ülevaade oma põllumuldade agrookeemilistest omadustest, ei ole taimetoitainete- ja huumusbilansi koostamine endiselt levinud praktika. Lisaks ei ole piisaval määral arenenud ka põlluraamatu pidamiseks, väetamis- ja taimekaitsealaste soovitude andmiseks ja bilansside koostamiseks vajalikud digiteenused.

8. Põllumajandusest pärit lämmastik ja fosfor moodustavad Eesti siseveekogudesse jõudvast lämmastikukoormusest ligikaudu poole ja fosforikoormusest umbes kolmandiku. Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala põhjavee nitraatiooni sisaldus on viimasel aastakümnel suurenenud.¹³ Eesti jõgede nitraatide sisaldus on valdavalt stabiilne. Järvede ja rannikumere nitraatide sisaldus püsib madal, kuid jätkuvalt on probleemiks osade järvede ja rannikumere eutrofeerumine.¹⁴ Seire käigus on nii põhja- kui pinnaveest leitud taimekaitsevahendite jääke.¹⁵ Jääke on leitud ka põllumuldades, kuid puuduvad Eesti oludesse kohandatud mudelid, mille abil hinnata taimekaitsevahendite jääkide võimalikku akumulereerumist muldades.

9. Põllumajandusliku päritoluga KHG heide oli 2016. aastal 1990. aastaga võrreldes enam kui 50% madalam, kuid 2005. aasta tasemest ligikaudu 15% suurem.¹⁶ Samuti oli ammoniaagi heitkogus 2015. aastal 7,7% suurem kui 2005. aastal.¹⁷ Põllumajandusest pärit KHG ja ammoniaagi heide moodustavad Eesti koguheitest vastavalt 6,6% (2016) ja 91% (2015). Hetkeolukorra probleemid on peamiselt seotud mullakasutuse ning sõnnikukäitlusega. Mullakasutusega seoses suurendavad probleeme turvasmuldade jätkuv harimine, väärtusliku mullastikuga põllumaa ebapiisav kaitse ning muldade orgaanilise süsiniku varu kasvu soodustavate põllumajanduspraktikate ebapiisav levik. Kaetud sõnnikuhoidlate osakaal on

¹⁰ „Sõnnikukäitluse ja lautade tehnoloogiate ajaloolise ülevaate sh andmebaasi tegemine, sõnnikukäitluse ja lautade tehnoloogiate prognoosi koostamine ning sõnnikukäitlusest pärinevate õhusaasteainete vähendamismeetmete analüüs“, Allan Kaasik, Eesti Maaülikool, 2017

¹¹ Kaasik, 2017

¹² „Loomakasvatusevõtete sõnnikukäitluse ja sõnnikuhoidlate inventuur“, Consultare OÜ, ELF, 2017 (https://www.envir.ee/sites/default/files/sonnikuhoidlate_lopparuanne_18_05_2017.pdf); „NTA üle 10 LÜ farmide sõnnikukäitluse ja sõnnikuhoidlate inventuur“, ELLE OÜ, 2010 (<https://www.envir.ee/sites/default/files/ntas6nnikukitlusearuanne230710.pdf>); „Riigi tegevus põhjavee kaitsmisel“, Riigikontroll, 2018; „Peipsi järve seisundi parandamise meetmete tulemuslikkus“, Riigikontroll, 2012; Statistikaameti andmebaas. PM065: Mineraalväetiste kasutamine aruandeaasta saagile

¹³ „Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala tegevuskava 2016–2020“, 2016 (https://www.envir.ee/sites/default/files/nta_tegevuskava_2016_2020.pdf)

¹⁴ „Nõukogu direktiivi 91/676/EMÜ, veekogude kaitsmise kohta põllumajandusest lähtuva nitraadireostuse eest, täitmine Eestis 2012-2015“ https://www.envir.ee/sites/default/files/nitrate_report_2016_estonia.pdf

¹⁵ „Taimekaitsevahendite jääkide sisalduse ja dünaamika uuring põhja- ja pinnavees“, Eesti keskkonnauuringute keskus, 2018

¹⁶ Eesti 1990-2016 aasta kasvuhoonegaaside inventuuriaruanne

¹⁷ Kaasik, 2017

Eestis endiselt liialt madal ja kasutatakse liiga vähe ammoniaagiheidet vähendavaid praktikaid nagu sõnniku sisestuslaotus ja läga hapestamine.

Maastikuline mitmekesisus ja elurikkus

10. Eestile on iseloomulik mitmekülgne ja piirkonniti erinev põllumajandusmaastik ning heal tasemel elurikkus. Elurikkust ja mitmekesisust suurendavaid maastikuelemente (põllusaared, hekid, puude read, üksikud puud, pärandkultuuriobjektid, kraavid, tiigid ja kiviaiad) on Eesti maastikus üldiselt rikkalikult. Samas on põllumajanduse intensiivistumine kasvatamas survet maastikulisele mitmekesisusele ja elurikkusele. Mõnes piirkonnas võib mitmekesisust vähendada suurte üksteise kõrval asetsevate maastikuelementideta põldudega alade tekkimine, kuid samas on trend kasvatatavate põllukultuuride mitmekesisustumisele elurikkust soodustav tegur.¹⁸

11. Eeldusel, et tagatud on põllumajandusmaastiku mitmekesisuse säilimine, integreeritud taimekaitse rakendamine ning nõuetekohane taimekaitsevahendite kasutamine, on tolmeldajatel Eestis üldiselt soodsad tingimused. Põllumajandusmaastike kimalasenäitajad olid perioodil 2009–2017 stabiilsed ja mõnel juhul isegi nõrgalt kasvava trendiga, millele aitas ilmselt kaasa keskkonnameetmetega liitumisest tulenev taimekaitsevahendite kasutamise vähenemine, ekstensiivselt majandatavad rohumaad, viljavahelduse rakendamine, liblikõieliste osakaalu suurendamine, koolitustel osalemine ja maastikuelementide soodustamine.¹⁹ Seevastu liigirikkust iseloomustav põllulindude indeks on langeva trendiga.²⁰

12. Elurikkuse kaitsmiseks on taimekaitsevahendite järelevalve tõhustamisel hakatud keskenduma peamistele ohukohtadele nagu näiteks taimekaitsetööd õitsvatel taimedel. Mesilaste hukkumiste juhtumid ja taimekaitsetööde tegemine avalikes kohtades on leidnud laialdast avalikkuse tähelepanu ning toonud välja täiendava vajaduse järelevalve usaldusväärse tõstmiseks, avalikkuse teavitamisega tegelemiseks ning koostöö tugevdamiseks põllumajandussektori esindusorganisatsioonidega.

13. Eestis on 2017. aasta lõpu seisuga 1890 mahepõllumajandustootjat, kes majandavad ligi 200 000-l hektaril, mis moodustab ligikaudu 20% Eesti põllumajanduslikust maast.²¹ Maheettevõtete arvu kiire kasv on esitanud täiendavaid väljakutseid järelevalvesüsteemile, kuna mahepõllumajanduslik tootmine on range kontrolli all.

14. Kuna Eestis geneetiliselt muundatud põllukultuure ei kasvatata, on looduslikele kooslustele avalduv oht suhteliselt madal. Sellest hoolimata peab võimalikke ohte maandama kontrollides GMO-toodete turustamist.

4.2.2. Riigi sekkumine hetkel

Sekkumine rahvusvahelisel tasandil

15. Taimekaitsevahendite järelevalve ning väetiste turule lubamine ja turujärelevalve on Eestis korraldatud vastavalt EL ühtlustatud normidele. Lisaks on EL-is kokku lepitud ühtlustatud eeskirjad taimekaitsevahendite turule laskmiseks ja nende toimeainete

¹⁸ „Eesti maaelu arengukava 2014-2020 4. ja 5. prioriteedi meetmete; 3. prioriteedi loomade heaolu meetme ja 2.

prioriteedi tegevuse „Kiviaia taastamine“ hindamisaruanne 2017. aasta kohta“, Põllumajandusuuringute keskus, 2018

¹⁹ „Eesti maaelu arengukava 2014-2020 4. ja 5. prioriteedi püsihindamiseks 2017. aastal läbiviidud uuringute aruanne“, Põllumajandusuuringute keskus, 2018

²⁰ EUROSTAT, Common Farmland Bird index, 07.06.2018,

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_bio2&lang=en

²¹ Mahepõllumajanduse register, 11.06.2018, <http://www.pma.agri.ee/index.php?id=104&sub=128&sub2=319>

heakskiitmiseks. Täiendavalt on EL liikmesriigid kokku leppinud, et seavad eesmärgiks taimekaitsevahendite säästva kasutamise läbi integreeritud taimekaitse põhimõtete levitamise ja sätestavad ranged nõuded taimekaitsevahendite kasutajate koolitamisele.

16. EL nitraadidirektiivist tulenevalt on väetiste kasutamisele seatud koguselised, ajalised ja ruumilised piirangud ning nõuded sõnniku hoidmisele, väetise ladustamisele ja vedamisele. Veepoliitika raamdirektiivi uueks eesmärgiks on saavutada kõigi veekogumite vähemalt hea seisund 2021. ja 2027. aastaks.

17. KHG heite kontrollimiseks on EL LULUCF²² sektorites kehtestanud nõude, mille kohaselt ei tohi nende sektorite süsiniku koguheidete ületada kogust, mis seotakse muldades ja biomassis. EL jagatud kohustuse määruse sektorite²³ arvestuses on põllumajanduse osakaal Eestis 22% ning nende sektorite peale kokku peab Eesti aastaks 2030 vähendama KHG heidet 13% võrreldes 2005. aastaga. Eesti on vastavalt EL õhusaasteainete heite vähendamise direktiivile kohustatud aastateks 2020-2029 ja aastaks 2030 vähendama ammoniaagi heitkogust 1% võrra 2005. aasta tasemest. Keskkonnaministeeriumi tellitud uuringus toodud arvutused näitavad, et Eesti on vajalike meetmete rakendamisel võimeline selle eesmärgi täitma ka juhul, kui veiste arv aastaks 2030 võrreldes praegusega 10% võrra kasvab.²⁴

18. EL ühise põllumajanduspoliitika raames on Eesti võtnud kohustuse tagada Natura 2000 aladel asuvate turvasmuldadega rohumaade ja püsirohumaade pindala säilimine. Kui püsirohumaade suhtarv kogu põllumajandusmaa suhtes väheneb üle 5%, siis tuleb neid tagasi rajada. Samas raamistikus kehtib kohustus tagada rohumaade hooldatus (nt karjatamise või niitmise kaudu) ja põllumaade jätkusuutlik kasutus (hoides talvist taimkatet, rakendades agrotehnilisi võtteid erosiooni vältimiseks, planeerides viljavaheldust).

19. Eestis on määratletud Natura 2000 alad, mis on osa üleeuroopalisest kaitstavate alade võrgustikust (Eestis on põllumajandusmaad võrgustikku kaasatud u 55 000 ha).

Sekkumine siseriiklikul tasandil

20. Eesti on otsustanud EL nitraadidirektiivi nõuded kehtestada kogu territooriumil, mitte ainult nitraaditundlikul alal. Lisaks on nitraaditundlikul alal kehtestatud kitsendavad lisanõuded. Eesti veeseadusesse on üle võetud enamik HELCOM-i²⁵ poolt põllumajandusele antud soovitustest. Kehtestatud on põlluraamatu täitmiskohustus.

21. Taimekaitsevahendite kasutamisega seotud kitsaskohtade leevendamiseks on koostatud tegevuskava, kus riik kirjeldab abinõud, mille rakendamisega soodustatakse taimekaitsevahendite säästvat kasutamist. Taimekaitsevahendite mittepõllumajanduslikule kasutamisele on Eestis sisse seatud täiendavad piirangud, näiteks on keelatud glüfosaati sisaldavate vahendite kasutamine koolialadel ja laste mänguväljakutel.

22. Siseriiklikult on rõhku pandud laborite analüüsivõimekuse tagamisele, järelevalveasutuste IT-lahendustele ja rahvusvahelises koostöös osalemisele.

²² Maakasutuse, maakasutuse muutuse ja metsanduse sektorid.

²³ Jagatud kohustuse otsuse kohane kauplemine – heite piiramise või vähendamise kohustused on seatud liikmesriikidele, kes oma kohustuste kulutõhusamaks täitmiseks ühikutega kaubelda võivad. Jagatud kohustuse määruse sektorid: transport, põllumajandus, jäätmemajandus, kuni 20 MW nimisoojusvõimsusega põletusseadmete käitamine ning lahustite ja teiste toodete kasutamine.

²⁴ Kaasik, 2017

²⁵ HELCOM ehk Helsingi komisjon ehk Läänemere merekeskkonna kaitse komisjon. Koostöö toimub Taani, Rootsi, Soome, Saksamaa, Eesti, Läti, Leedu, Poola, Venemaa ja Euroopa Liidu vahel.

23. Põllulindude pesitsemise võimaldamiseks on Eesti põllumajandustoetuste taotlejatele kehtestanud siseriikliku ajalise piirangu püsirohumaade hekseldamisele. Keskkonnasõbraliku majandamise ja piirkondliku mullakaitse toetuse toetusskeemiga liitunud on põllulindude soodustamiseks võimalus jätta oma püsirohumaad üle aasta niitmata või muul viisil hooldamata.

Sekkumine vabatahtlike kohustuste tasandil

24. Keskkonnasõbraliku majandamise toetus hõlmab veidi alla poole kasutatavast põllumajandusmaast (45% 2016. aastal), seades mh nõuded viljavaheldusele, liblikõieliste kultuuride kasvatamisele, mullaproovide võtmisele, väetamisplaani koostamisele ja talvisele taimkattele. Keskkonnasõbralikku majandamist soodustatakse spetsiifiliste toetusmeetmetega ka aiakultuuride kasvatamisel. Mahepõllumajanduse valdkonnas tegutsemise nõuded on siseriiklikult kehtestatud ka Euroopa Liidu tasandist laiemalt, sealhulgas ka toitlustuses. Turvasmuldadega põllumajandusmaast on ligikaudu 1/3 hõlmatud piirkondliku mullakaitse toetusskeemi, kus toetatakse maa rohumaana hoidmist. Täiendavalt on põllumajandusliku surve vähendamisele kaasa aidanud põllumajanduslike keskkonnatoetuste nõuded nagu sertifitseeritud seemne kasutamine ja glüfosaadipiirang. Nitraaditundlikul alal rakendatakse alates 2018. aastast toitainete leostumise vähenemist soodustavat toetusmeetet.

25. Liikide ja elupaikade säilimise tagamiseks ning ekstensiivse põllumajanduse soodustamiseks rakendatakse Eestis alates 2001. aastast poolloodusliku koosluse hooldamise toetust. 2017. aastaks oli hooldatud poollooduslike koosluste pindala kasvanud ~30 000 ha-ni ja eeldatavasti on kasvupotentsiaal eriti kaitsealadest välja jäävatel aladel endiselt suur. Elurikkuse ja maastikulise mitmekesisuse suurendamiseks toetatakse kiviaedade taastamist.

4.2.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

26. Põllumajanduskeskkonna meetme eesmärkide täitmise juures mängib olulist rolli riigi võimekus seirata põllumajanduse survet keskkonnale, analüüsida kogutud andmeid ja nõuete järgimise üle valvata. Eesmärkide täitmise hindamiseks peab riik omama olukorrast piisavalt põhjalikku ja tõsikindlat ülevaadet, mille abil on võimalik tuvastada probleemkohti ning hinnata senise tegevuse tulemuslikkust. Seetõttu peab taimekaitsevahendite jääkide, põllumajandusest pärinevate toitainete ja elurikkuse seire muutuma senisest tihedamaks ja järjepidevamaks. Seejuures peab seire olema piisavalt kvaliteetne, et tagada võimalikult täpne põllumajanduse poolt keskkonnale avaldatava surve hindamine ning koormusallikate avastamine. Tuleb hakata koguma andmeid selle kohta, kuidas põllumajandustootjad rakendavad oma ettevõttes toitainete bilansi arvutusi, hakata tegema mulla elurikkuse seiret ja tõhustada järelevalvet väetiste kasutamise üle.

27. Arengukava keskkonnaeesmärkide täitmiseks ja keskkonnaaspektide terviklikuks käsitlemiseks on senisest enam vaja teha koostööd Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi valitsemisalade asutuste ning erinevate keskkonnavaldkondade vahel. Näiteks koostöö elurikkuse, kliima, välisõhu ja veemajanduse valdkondades ja muldade süsinikuvaru majandamisel.

28. KHG ja ammoniaagi heite vähendamiseks, muldade süsinikuvaru kasvaks, toitainete majandamise parandamiseks, taimekaitsevahendite kasutamise vähendamiseks, veekvaliteedi parandamiseks ning maastike mosaiiksuse ja elurikkuse säilitamiseks on oluline, et sekkumised hõlmaks võimalikult suurt osa põllumajandusmaast kas riigi või regiooni tasandil. Riik saab põllumajandusmaa kasutust suunata läbi õigusaktide, ühise põllumajanduspoliitika meetmete (pindalatoetuste baasnõuded, vabatahtlikud täiendavad ja kollektiivsed ning piirkondlikud kohustused) ning muude soovituslike ja vabatahtlike tegevuste kaudu.

29. Meetmes 1.1 seatud eesmärkide täitmisele aitab kaasa jätkuv mahepõllumajanduse edendamine, mille elujõulisuse peab tagama ühelt poolt usaldusväärne järelevalve ja teiselt poolt mahepraktika keskkonnamõju analüüs ning vajadusel mahemärgi positiivse keskkonnamõju kuvandit tagavate meetmete rakendamine.

30. Põllumajandustootmise intensiivistumisel peab riik soodustama ökoloogilise intensiivistumise põhimõtete järgimist, ringmajanduspõhimõtetele tuginevaid lahendusi põllumajanduses, alternatiivsete toitaineallikate²⁶ tarvitamist ja mineraalväetiste asendamist orgaaniliste väetistega, et tagada ökosüsteemi teenuste toimimine.

31. Riigi roll on tagada avalikkusele piisav ja usaldusväärne info põllumajanduse mõjust keskkonnale. Järelevalve tõhusust aitab tagada pikaajaliste kommunikatsiooniplaanide loomine ja rakendamine, kirjeldamaks näiteks taimekaitsevahendite kasutusotstarvet põllumajanduses, kasutamisega kaasnevate riskide ulatust ja nõudeid, mis riske maandavad.

32. Väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamisega kaasneva negatiivse mõju vähesena hoidmiseks peaks riik soodustama keskkonnasäästlikku tootmist. Keskkonnasäästliku põllumajanduse huvides tuleb põllumajandustootjatele senisest tõhusamalt tutvustada taimekaitsevahendite ja väetiste turustamist ja kasutamist reguleerivaid õigusakte ning nõudeid. Soodustada tuleb pinna- ja põhjavett säästvate põllumajanduspraktikate kasutamist (talvine taimkate, püüdekultuurid, puhvervööndid, maaparanduslikud keskkonnakaitserajatised, püsirohuma osakaalu suurendamine tundlikel aladel, täppisviljelus, keskkonnasäästlik sõnnikuhoiustamine ja laotamine jmt). Riik peaks väetamis- ja taimekaitsealaste soovitusi andvate digiteenuste arenguks ja laiendamiseks kasutuselevõtuks tegema põllumajandusandmed kättesaadavamaks. Tagamaks taimekaitsevahendite kasutamise jätkuv ohutus, peab laiendama taimekaitsevahendite jääkide seiret taimses materjalis.

33. Kliima- ja õhukvaliteedi eesmärkide saavutamiseks ja valdkondlike rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks põllumajandussektori konkurentsivõimega kooskõlas peab eelistama investeringuid, sealhulgas mittetootlikke, kliimasäästlikesse ja õhusaastet vähendavatesse tehnoloogiatesse. Üldise eesmärgina peaksid investeringud soodustama ressursitõhusust ja ringmajanduse arengut ning kitsamalt eelkõige täppisviljeluse tehnoloogiate levikut, sõnnikuhoidlate katmist ning sõnniku sisestus- ja läga hapestamise tehnoloogiate kasutamist. Kokku lepitud kliimaeesmärkide täitmiseks tuleb toetada säästlikku maakasutust ja turvasmuldade jätkuvat viimist püsirohuma alla. Regulaarselt peab täiendama parima võimaliku tehnika juhendeid, sest teadusuuringutega saame pidevalt uut informatsiooni põllumajanduse keskkonnamõjust. Lisaks peab Eesti nii siseriiklikult kui rahvusvahelisel tasandil aktiivselt tegelema KHG inventuuris kajastavate andmete täpsustamisega. Selleks tuleb kas siseriiklikult või koostöös teiste riikidega läbi viia vajalikke alusuuringuid ning töötada aktiivselt ÜRO-s ja EL-s KHG hindamise meetodikate arendamisega. Vastavalt õhusaasteainete heitkoguste vähendamise riiklikule programmile aastateks 2020-2030 peab riik tegelema programmist tulenevate nõuete ja meetmete rakendamisega, mis muuhulgas hõlmab aktiivset suhtlust ja koostööd põllumajandustootjatega.

34. Riigi poolt valitud põllumajanduspoliitika meetmed ei tohi vähendada põllumajandusmaastike mitmekesisust ja elurikkust. Muldade hea tervise säilitamiseks peab soodustama muldade elurikkust soosivate viljeluspraktikate kasutamist (viljavaheldus, orgaanilised väetised, vahekultuurid). Maastike mosaiiksuse tagamiseks tuleb soodustada mitmekesisest maakasutust (nt puhveralad, vaheribad, põllukultuuride mitmekesisus, loomade väljas karjatamine) ja vältida suuri maastikuelementideta alasid. Tuleb soodustada

²⁶ Nt toidutööstuse jäägid

poollooduslike koosluste kasutamist ja põllumajanduslikke tegevusi (karjatamine ja sööda varumine) nendel aladel. Edaspidi on vaja välja töötada meetmed liigirikaste või looduslike niitude säilitamiseks ka väljaspool Natura 2000 alasid. Maastike mosaiiksuse heal tasemel hoidmisele suunatud tegevuste juures peab edaspidi enam tähelepanu pöörama piirkondade erisustele. Riigipoolsete sekkumiste kujundamisel peab arvesse võtma teatud elurikkuse säilitamisele kaasa aitavaid asjaolusid nagu püsirohumaa säilitamine, niitmise ja hekseldamise aeg, säästlikud niitmiskäitajad ning madala riskiga taimekaitsevahendite ja biopreparaatide kasutamine. Välja tuleb töötada spetsiifilised liigi-, tootmistüübi- või piirkonnapõhised toetusmeetmed.

4.3. Meede 1.2. Taimetervis, loomade tervis ja heaolu

4.3.1. Hetkeolukord

35. Taimetervise, loomade tervise ja heaolu eesmärgid toetavad käesoleva strateegia tootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärgi ning rahvatervise arengukava (?) eesmärgi

Taimetervis

36. Eesti ja EL-i hea taimetervisliku olukorra tagamise eesmärgiks on kaitsta põllumajandust ja metsandust olulist kahju põhjustavate võõramaiste taimekahjustajate sisenemise ja leviku eest. See aitab tagada põllumajandustootmise ja metsamajanduse tasuvust ning mängib olulist rolli tootmiskeskonna ohutuse tagamisel, mis omakorda võimaldab kaupade vaba liikumist EL siseturul ja ligipääsu välisturgudele.

37. Eesti praegune lähenemine taimetervise kaitsele põhineb erinevate osapoolte, jõupingutustel, nii individuaalselt kui koos. Järelevalvet taimekaitseasutustega kehtestatud nõuete täitmise üle teeb Põllumajandusamet (PMA). Taimetervise kaitse hõlmab mitmesuguseid tegevusi, nagu: taime tervise seotud riskide hindamine ja haldamine; standardite ja eeskirjade kehtestamine, jõustamine ja rakendamine; impordi kontroll; ohtlike taimekahjustajate tuvastamine ja seire; ettevalmistumine hädaolukordadeks; meetmete rakendamine soovimatu mõju minimeerimiseks ja vastupanuvõime suurendamiseks hädaolukordade tekkimisel. Samas on tootjate ja kauplejate teadmised ohtlike taimekahjustajate kohta ja oskused tõhusa enesekontrollisüsteemi rakendamiseks kasinad. Toimiv nõuandesüsteem taimekasvatuse kõiki aspekte ei kata.. Läbi tootjate koolitamise ja kauplejate teavituse motiveeritakse osapooli tegema otsuseid, mis panustaks taimetervise heaolu tõusu ning parandaks tootja konkurentsivõimet.

38. Kuigi Eesti taimetervise kaitse on hetkel heal tasemel, esineb kõikidel partneritel kasvav vajadus kohandada uute ja üha keerukamate väljakutsetega, näiteks: inimeste ja kaupade liikumise suurenemine piiriülel; kliimamuutuste mõju taime tervisele jne.

39. EL-is kehtivate õigusnormide hindamine on näidanud, et kaubanduse globaliseerumise ja kliimamuutuste tagajärjel ei suuda kehtiv õigusraamistik peatada uute taimekahjustajate ja -haiguste suurenemist levikut. Seda illustreerib viimase viie aasta jooksul järjepidevalt suurenemine EL-i välistest riikidest sisseveetud ja piiripunktides taimetervise kontrolli läbinud partiide arv Eesti piiripunktides, mis läbi on kasvanud ka tuvastatud taimekahjustajate hulk. Seega on väga tähtis praeguseid õigusnorme ajakohastada ning

tõhustada järelevalvet vastavalt uuele EL taimeterviserežiimile, mis jõustub 2019. aasta lõpus.

40. Uue EL taimeterviserežiimi olulisteks elementideks on EL liikmesriikide tugev ohtlike taimekahjustajate seire süsteem ja kriisivalmidus, mis on äärmiselt olulised kahjustajate varajaseks avastamiseks ja kiireks kontrollimeetmete kohaldamiseks. Lisaks on ohtlike taimekahjustajatega võitlemisel oluline ka nende korrektne määramine. Ohutu kaubanduse võimaldamiseks peab kahjustajate diagnoosimine toimuma kiiresti ja usaldusväärset, et toetada ekspordi kontrolli, impordi kontrolli ja tõrjemeetmete rakendamist. Eestis pakub ohtlike taimekahjustajate diagnoosimise laborteenus Põllumajandusuuringute Keskus (PMK). PMK vajab investeeringuid tõstmaks diagnoosimise suutlikkust, et tagada uute taimekahjustajate määramise võimekus ning võimaldada kaasaegsete diagnostiliste meetodite kasutamist. Nimetatud võimekused määravad, kuidas suudetakse ära hoida võimalik negatiivne sotsiaalne ja majanduslik mõju, säilitada looduskeskkonda ning piirata ohtlike taimekahjustajate levikut tingitud piiranguid kaubandusele.

Loomade tervis ja heaolu

41. Kõrged loomade tervise ja heaolu standardid toetavad kasumlikku põllumajandustootmist ning kaitsevad inimest ning ühiskonda läbi rahvatervise ning keskkonna riskide vähendamise. Riigis valitsev loomatervise ja heaolu tase mõjutab loomade ja loomsete saadustega kauplemise võimalusi ELis ning ekspordil kolmandatesse riikidesse. Loomade tervise ja healuga on lahutamatult seotud sööda ohutus ja kvaliteet ning loomsete kõrvalsaaduste nõuetekohane käitlemine. Põhivastutus peetavate loomade tervise ja heaolu tagamises on loomapidajal, kelle peamiseks partneriks on veterinaararst.

42. Eesti loomakasvatust toetab hea kohalik söödabaas, kasutusele on võetud kaasaegsed farmitehnoloogiad. Samas on söötade kvaliteet eelkõige keeruliste ilmastikutingimuste tõttu kõikumine ning olemasolevate tehnoloogiliste võimaluste ära kasutamine ebahühtlane. Loomapidajal puuduvad teadmised ja oskused tõhusa enesekontrollisüsteemi rakendamiseks. Toimiv nõuandesüsteem loomakasvatuse kõiki aspekte ei kata. Teadlikuks ja vastutustundlikuks loomapidamiseks vajalike teadmiste omandamist toetab riik pikaajaliste teavituseprogrammide kaudu. Läbi loomapidajate koolitamise ja tarbijate teavituse motiveeritakse osapooli tegema otsuseid, mis panustaks nii loomade tervise kui heaolu tõusu, parandaks tootja konkurentsivõimet ning suunaks tarbijate ostuotsuseid.

43. Eestis on ajalooliselt tänu soodsale geograafilisele asendile ja tõhusale veterinaarteenusele (nii riiklik veterinaarjärelevalve kui veterinaarpraksis) suudetud säilitada head loomatervise staatust rahvusvahelist kaubandust mõjutavate eriti ohtlike loomataudide osas. Alates 2014. aastast on Eestis diagnoositud sigade Aafrika katk, mis on seadnud rahvusvahelise kaubanduse piirangud meie seakasvatusektorile ning kujunenud antud ajahetkes suurimaks loomatervisealaseks väljakutseks. Võtmeküsimuseks siin on bioohutuse nõuete ebahühtlane rakendamine nii seakasvatusektoris kui metssigade küttemisel. Suurimad riskid uute taudide puhul on kliimamuutused ning globaliseeruv majandus. Välja võib tuua putuksiirutajate abil leviva nodulaarse dermatiidi, metslindude rändega seotud lindude gripi ning suu- ja sõrataudi, mis esineb meie veisekasvatusektorile olulises kaubanduspartnerriigis Türgis.

44. Eesti on järjepideva riikliku programmilise töö kaudu ametlikult vaba sellistest varem esinenud loomataudidest nagu marutaud, veiste tuberkuloos, veiste brutselloos, veiste enzootiline leukoos ning lammaste ja kitsede brutselloos. Tagamaks taudide varajane

tuvastamine ning tõenduspõhisus nende puudumisel, seiratakse Eestis ligi 40 kodu- ja põllumajandusloomi ohustavat loomataudi. Seire maht ajas on vähenenud seoses taudidest vaba staatuse saavutamise ja ei taga täielikku ülevaadet kõigi majanduslikult oluliste karjapõhiste loomataudide levikust riigis. Olulisematest põllumajandusloomade karjatervist, sealhulgas tootlikkust ja kaubandust mõjutavatest loomataudidest esineb Eestis näiteks veiste nakkavat rinotrahheiiti ja mesilaste ameerika haudmemädanikku. Loomapidaja, põllumajandustootjate ühendus või muu isik saab omal kulul algatada tõrjeprogramme nende loomataudide osas, mille kohta riiklikke programme ei ole koostatud. Siiani ei ole selliseid programme Veterinaar- ja Toiduametile heakskiitmiseks esitatud ning koostööd riigi ja sektori vahel võib hinnata selles osas nõrgaks.

45. Tarbijate teadlikkus loomaheaolust ja nende ootused läbipaistvale tootmisele ja kõrgematele standarditele on tõusnud hüppeliselt, kus olulist rolli ühiskonna ootuste peegeldamisel kannavad loomade eestkoste organisatsioonid. Probleemsena on rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu tõstatatud loomade pikaajalisel veol loomaheaolu nõuete järgimise tagamine ning lemmikloomade illegaalne kaubandus. Siseriiklikult on olulist arutelu pälvinud karusloomakasvatuse küsimus ning põllumajandusloomade väljaspool tapamaja tapmine.

46. Eestis on toimiv riskipõhine järelevalvesüsteem. Veterinaar- ja Toiduamet viib läbi loomaheaolu, loomatervise, sööda ja loomsete kõrvalsaaduste käitlemise nõuetekohasuse järelevalvet. Taudiennetuse ning -tõrje korraldamise kaasatakse ka veterinaararsti kvalifikatsiooniga isikuid (volitatud veterinaararstid). Loomataudide diagnoosimise laboriteenust pakub Veterinaar- ja Toidulaboratoorium, söötade osas ka Põllumajandusuuringute Keskus. Laboratooriumide aparatuur on keskmiselt üle 11 aasta vana. Pädevatele asutustele pandud kohustuste täitmist ja laboriteenuste arendamist pärsivad rahalised piirangud, mis ei võimalda kõikide riskide (seired, uuringud) järjepidevat/süsteemset hindamist ja juhtimist. Prioriteet on kõige kõrgema rahvatervise-, keskkonna- või majanduslike riskidega seotud nõuetekohasuse järelevalvel ja taudiprogrammide elluviimisel. Avalikkusele oluline loomade heaolu (loomkatsed) ei ole näiteks hetkel mahtunud prioriteetide hulka.

47. Veterinaar- ja Toiduametil on kasutada elektrooniline järelevalve infosüsteem JVIS, kus peetakse toidu- ja söödakäitlejate ning veterinaararstide registrit. JVIS loomatervise moodul on arendamisel. Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet peab põllumajandusloomade registrit. Hetkel ei võimalda eespoolnimetatud registrid koguda ja analüüsida veterinaararstide kasutamist põllumajandusloomade raviks, mis on oluline sisend mikroobide resistentsuse (AMR) väljakujunemise vähendamiseks vajalikele tegevustele. Registrites olevad andmed mesilaste arvu kohta, samuti lammaste, sigade ja hobuste arvud ei peegelda reaalselt tegelikkust.

48. Loomade tervise ja heaolu, sööda ja loomsete kõrvalsaadustega seotud riskide hindamisel kasutatakse teaduspõhist lähenemist, kus peamiseks koostööpartneriks riigile on Eesti Maaülikool. Eesti Maaülikoolilt ja Konjunktuuriinstituudilt tellitakse teadusarvamusi ja uuringuid, mida võetakse arvesse riskijuhtimise otsuste tegemisel, sealhulgas ennetus- ja tõrjemeetmete ajakohastamisel. EMÜs on loodud loomaheaolu teaduskeskus.

4.3.2. Riigi sekkumine hetkel

Sekkumine rahvusvahelisel tasandil

49. Taimetervise, loomatervise ja heaolu, sööda ja loomsete kõrvalsaaduste regulatsioon on Eestis korraldatud vastavalt EL õigusaktidele, rahvusvahelistele konventsioonidele ja standartidele.

50. Üle on võetud heaolunõuded loomade transpordil ja põllumajandusloomade tapmisel ning hukkamisel ning miinimumnõuded vasikate, sigade ja kanade pidamisel. Eesti on liitunud Euroopa Nõukogu farmiloomade kaitse konventsiooniga 2010. aastal ja kehtestanud nõuded lammaste, kitsede, veiste ja karusloomade pidamise kohta. Loomkatsete läbiviimiseks on vajalik loomkatseprojekti luba. Loomkatseprojekti lube väljastab Maaeluministri käskkirjaga moodustatud loomkatseprojekti loakomisjon. Samuti on loodud katseloomade kaitse komisjon. Loomisel on loomkatseid asendavate alternatiivsete meetodite hindamise komisjon.

51. Ohtlike taimekahjustajate ja eriti ohtlike loomataudide, samuti teatud ELis programmiliselt tõrjutavate ohtlike taimekahjustajate ja loomataudide ennetus- ja tõrjemeetmetes on riigil koordineeriv roll läbi kohustuslike meetmete. Riik seirab ohtlike taimekahjustajate ja loomataudide esinemist lähtuvalt rahvusvahelistest kokkulepetest ohtlikest taimekahjustajatest vabaduse ja taudivabaduse tõendamisel.

Sekkumine siseriiklikul tasandil

52. Eesti on ametlikult tunnistanud viljapuu bakterpõletiku (*Erwinia amylovora* (Burr.) Winsl. et al.) suhtes kaitstavaks piirkonnaks EL-is. Sellest tulenevalt on siseriiklikult kehtestatud tingimused selle ohtliku taimekahjustaja peremeestaimede tootmisele, turustamisele ja teistest EL-i liikmesriikidest ning kolmandatest riikidest sissetoomisele.

53. Eestis rakendatakse mikroobide resistentsuse (AMR) riiklikku programmi²⁷ loomatervise valdkonnas.

54. Kehtestatud on siseriiklikud tingimused põllumajandusloomade religioosel tapmisel. Seaduse tasandil on keelatud meditsiiniliselt mittepõhjendatud välimust muutvad operatsioonid. Loomade avalik näitamine on lubatud vaid loomaaedades ning piiratud nimekirja ulatuses ka muudes avalikes kohtades nagu loomanäitused, võistlused, oksjonid ning laadad.

55. Eestis kasutatakse võimalust hüvitada teatud taimekahjustajate korral ohtliku taimekahjustaja tõrjeabinõude rakendamisega tekkinud kulud isikule, kes on nõuetekohaselt rakendanud kohustuslikke tõrjemeetmeid ohtliku taimekahjustaja hävitamiseks. Riik hüvitab loomapidajale otsesed loomataudi taudikahjud eriti ohtlike ja riiklikult tõrjutavate loomataudide puhul.

56. Riik hüvitab loomapidajale loomsete kõrvalsaaduste kogumise ja kahjutustamise kulusid lubatud riigiabi piires. Iga-aastane hüvitamise määr sõltub selleks riigieelarvest eraldatud vahendite mahust. Hetkel kompenseeritakse loomapidajale I kategooria hukkunud loomade käitlemine, lähtudes eelkõige maksimaalsest lubatud kahjutustamise hüvitamismäärast.

Sekkumine vabatahtlike kohustuste tasandil

²⁷ Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas aastateks 2017–2021

57. Loomade heaolu toetuse kaudu motiveeritakse loomapidajaid loomade heaolu parendama tõstmaks kvaliteeti ja tarbija usaldust kogu toiduahelas. Sellest tulenevalt makstakse lisatoetust sigade pidamise eest loomakasvatajatele, kes tagavad sigadele põhu allapanuna ning kes kasutavad alla seitsmepäevaste sigade kastreerimisel lokaalanesteesiat ja analgeesiat või üldanesteesiat. Samuti makstakse toetust linnukasvatajatele, kes võimaldavad lindudele suurema liikumisvõimaluse.

4.3.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

Sekkumine rahvusvahelisel tasandil

58. Eestil on kohustus rakendada otsekohalduvaid EL taimetervisemäärust²⁸, millega seoses vaadatakse üle taimekaitseseadus ja selle rakendusaktid ning EL Loomatervisemäärust²⁹, millega seoses vaadatakse üle loomatauditõrje seadus ja selle allaktid. EL loomatervise määruses määratletakse esimest korda põllumajandustootja vastutus toiduohutuse ja loomatervise teemal, kohaldatakse karjatervise regulaarse veterinaarse hindamise kohustus ning antakse paindlikkus madala riskiga loomakasvatusevõtetele administratiivsete kohustuste osas.

59. Karjatervise taseme tõstmisel tuleb arvestada uue otsekohalduva EL veterinaarravimite määrusega³⁰, kus reguleeritakse muuhulgas AMR vähendamise põhimõtted veterinaarravimite vastutustundlikuks kasutamiseks ning luuakse alused ja süsteem antibiootikumide kasutamise üle andmete kogumiseks.

60. Taimetervise, loomade tervise ja heaolu nõuetekohasuse tagamiseks rakendatakse süsteemset riskipõhist järelevalvet, tõstetakse järelevalve efektiivsust, suurendatakse ettevõtjate omavastutust ja nähakse ette nõuded nende kvalifikatsioonile. Kontrollisüsteemi ühtlustamiseks ja tõhustamiseks rakendub uus EL kontrollimäärus³¹, millega seoses vaadatakse üle ka rikkumiste korral rakendatavate meetmete tõhusus, sealhulgas kehtivad karistused.

61. Jätkeb ohtlike taimekahjustajate ja eriti ohtlike loomataudide ning ELis programmiliselt tõrjutavate ohtlike taimekahjustajate ja ohtlike loomataudide seire, ennetus- ja tõrjemeetmete riiklik koordineerimine ning otseste taudikahjude kompenseerimine.

62. Osaletakse rahvusvaheliste organisatsioonide töös, et võimaluste piires suunata meetmeid Eesti huvidest lähtuvalt.

Sekkumine siseriiklikul tasandil

²⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2031/2016, taimekahjustajate vastaste kaitsemeetmete kohta, rakendub 14.12.2019

²⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 429/2016 loomataudide kohta, rakendub 21. 04. 2020

³⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) xxx/2018 veterinaarravimite kohta, rakendub xx.xx.xxxx

³¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 625/2017/, ametlike kontrollide ja muude ametlike toimingute kohta, rakendub 14.12.2019

63. Kehtestatakse või vaadatakse üle siseriiklikud loomaheaolu reeglid ning tõhustatakse järelevalvet tulenevalt uutest teadusandmetest ja heaoluindikaatoritest põllumajandusloomade pidamisel, veol ja hukkamisel. Lemmikloomade kui spetsiifilise valdkonna strateegia vajab väljatöötamist. Lemmikloomade heaolu parendamiseks vajalikud meetmed töötatakse välja ja kehtestatakse vastavalt väljatöötatava tegevuskava käigus läbiviidud analüüsitulemustele.
64. Jätkatakse AMR riikliku programmiga loomatervise valdkonnas eesmärgiga olla osa „Üks tervis“ terviklikust lähenemisest. Alustatakse antibiootikumide kasutamise üle loomaliigiti andmete kogumist, mis on aluseks edasisteks tegevusteks AMR vastases võitluses.
65. Kehtiva regulatsiooni paremaks rakendamiseks arendatakse e-riigi võimalusi, korrastatakse registrid. Tugevdatakse laborite analüüsi- ja ekspertiisivõimekust. Jätkatakse loomsete kõrvalsaaduste kogumise ja kahjutustamise kompenseerimist.
66. Riik seirab ja julgustab sektorit rakendama tõrjeprogramme loomataudide osas, mis mõjutavad karjatervist ja ekspordivõimekust. Töötatakse välja karjaterviseprogrammide juhendmaterjal.
67. Läbi pikaajaliste teadmussiirde programmide tõstetakse seotud osapoolte teadlikkust taimetervisest, ning loomade tervist ja –heaolu mõjutavatest loomakasvatuse aspektidest nagu farmitehnoloogiad, söötmine, karjaterviseprogrammid, loomaheaolu, bioturvalisus jt.
68. Avalikkuse paremaks informeerimiseks ja usaldusväärse tagamiseks avalikustatakse regulaarselt taimetervise, loomade tervise ja heaolu olukorra ülevaated koos järelevalvetulemuste analüüsi ja uute riskidega. Töötatakse välja loomatervise- ja loomaheaolu baromeeter, mille kaudu saab hinnata olukorra muutusi erinevate mõjukomponentide kaudu (näieks loomade karjaspüsivuse aeg, vasikate surevus, somaatiliste rakkude arv piimas, nõuetekohasuse kontrolli tulemused jne).

Sekkumine vabatahtlike kohustuste tasandil

69. Riik julgustab sektorit enam rakendama vabatahtlikke taimekahjustajatega seotud riskide juhtimise kavasad. Riik kasutab võimalust hüvitada tootjatele ohtlike taimekahjustajate tõrjemeetmete rakendamist lubatud riigiabi piires.
70. Riik soodustab kõrgemate loomatervise ja heaolustandardite rakendamist läbi erinevate toetusskeemide. Riik julgustab sektorit enam rakendama vabatahtlikke programmilisi tegevusi, nagu loomaheaolu märgistus, kvaliteediprogrammid, loomataudide tõrjeprogrammid, karjaterviseprogrammid jms.
71. Tarbijate teavituse ja toodete vastava vabatahtliku märgistuse läbi on võimalik kõrgemate heaolustandardite kasutusele võtmine loomapidamises. Loomade heaolu alase teadlikkuse tõstmine ühiskonnas peaks algama juba koolis.

4.4. Meede 1.3. Toiduohutus

72. Toiduohutuse eesmärgid toetavad käesoleva strateegia tootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärgi ning rahvatervise arengukava (?) eesmärgi

4.4.1. Hetkeolukord

73. Hetkeolukord toiduohutuse tagamisel on Eestis hea. Toiduohutuse tagamiseks on olemas head kliimaatilised tingimused (nt väiksem pestitsiidide kasutamise vajadus) ja puhta joogivee kättesaadavus. Kodumaist toitu hindab usaldusväärseks 94% tarbijatest³². Suuri toiduohutuse kriise ei ole Eestis olnud. Hea olukorra hoidmiseks ning uute riskide (nt uued tehnoloogiad, keskkonna riskid) maandamiseks on vajalik kõigi osapoolte pidev panustamine toiduohutuse tagamisse. Elanikkonna toidutekkelistesse nakkushaigustesse haigestumus on langenud ja püsinud viimased aastad stabiilsena – alla 200 juhu 100 000 elaniku kohta. Samas tuleb arvestada, et tarbija ei pöördu kõikide haigusjuhtumite puhul arsti poole, mistõttu on tervisestatistika toidutekkeliste nakkushaiguste osas esineb puudujääke. Tõhustamist vajab kogu haiguspuhangute põhjuste väljaselgitamise süsteem.

74. Toiduohutuse valdkonna õigusraamistik on suures osas väljatöötatud, kuid vajadusel ajakohastatakse õigusakte võttes arvesse uusi teadusandmeid ja riskitegureid nagu e-kaubandus, globaliseerumine, tehnoloogiate areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikute suunamise vajadus (nt toitumisalased valikud) jne. Riskihindamisvõimekuse tõstmiseks ja töö dubleerimise vältimiseks toimub infovahetus ja koostöö Euroopa Toiduohutusametiga ja teiste EL liikmesriikide riskihindamisasutustega. Eestis on väljaarendamisel sõltumatu teaduspõhine ning kindlaid põhimõtteid ja protseduure järgiv riskihindamise süsteem. Tänapäeval on toiduohutuse teemasid käsitlevate teadlaste ja sellest tulenevalt teadusuuringute arv Eestis väike, samuti on Eesti teadlastel vähene rahvusvaheline teaduskoostöö kogemus sh riskihindamise osas.

75. Eestis on riskipõhine järelevalve süsteem ja seda toetav laborite võrgustik. Järelevalve tööd toetavad järjest rohkem erinevad IT lahendused (VTA järelevalve infosüsteem, erinevad registrid). Järelevalveasutuste klientide hulgas läbiviidud rahuloluküsitluste kohaselt on Veterinaar- ja Toiduameti ja Põllumajandusameti tööga rahulolu kõrge³³. Tulenevalt uutest riskiteguritest, teadusandmetest ja muudest mõjuteguritest lisandub järelevalveasutuste ülesannete hulka uusi valdkondi (nt 2017 a topeltstandardid, 2014 a toidupettused, 2016 a toidu reformuleerimine ja AMR) ja seeläbi suureneb koormus. Samuti peab riigi järelevalvesüsteem olema valmis võimalikeks eriolukordadeks. Järelevalveasutuste prioriteet on praegu eelkõige seotud otseste rahvatervise riskidega (toidutekkelised nakkushaigused) kuid pikaajalise mõjuga riske (nt saasteained, lisaained, GMO) on seni hinnatud ebapiisavalt. Võtmetähtsusega on süsteemne lähenemine prioriteetide seadmisel, et hinnatud oleksid kõik riskitegurid. Pädevatele asutustele pandud kohustuste täitmise ja laboriteenuste arendamise ressursid on piiratud, mis ei võimalda kõikide ülesannete (seired, uuringud, tarbijate ja toidukäitlejate ootused) järjepidevat/süsteemset täitmist. Toidukäitlejate jaoks oluline ühetaoline järelevalve ei ole alati tagatud, mis võib soodustada ebaõiglast konkurentsi.

³² „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud“ Eesti Konjunktuuri Instituut, 2016

³³ „Põllumajandusameti ning Veterinaar- ja Toiduameti tegevuse optimeerimis-võimaluste analüüs“, PWC, 2017

76. Järelevalve koormus on suurenenud ka seoses toidukäitlejate arvu kasvuga viimase 5 aasta jooksul (33%). Eestis oli 1.01.2018 seisuga 15 158 toidukäitlejat. Toidukäitlejate teadlikkus toiduohutusest on üldiselt kasvanud, kuid on veel ebahütlane³⁴. Ettevõtetele tehtud ettekirjutused on peamiselt seotud ruumide ja seadmete mittevastavustega ja üldiste hügieeninõuete eiramisega käitlemisel, samuti toidu märgistusega ning jälgitavusega. Viimasel ajal on suurenenud ettekirjutuste arv seoses toidu märgistuse ning enesekontrollisüsteemi toimivusega, vähenenud on ettekirjutuste arv seoses ruumide ja seadmete mittevastavustega ning üldiste hügieeninõuete eiramisega käitlemisel ja personaliga.

77. Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes peavad toime tulema järjest suuremate väljakutsetega, mis tulenevad erinevatest riskiteguritest. Positiivsena võib välja tuua, et osad neist on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC). Olemas on ka esindusorganisatsioonid, kuigi nende suutlikkus oma liikmeid kaasata ja kõigi huve esindada on ebahütlane. Toidukäitlejate teavitamiseks toimib pikaajaline teadmussiirde programm, samuti kasutatakse teavitamiseks erinevaid kanaleid. Tähelepanu vajab toidukäitlejate süsteemne teavitamine uutest nõuetest. Kuigi Eestis on toimiv konsulentide süsteem, on neid toidutöötlemise valdkonnas vaid üks. SA Kutsekoja poolt läbiviidud uuringu³⁵ kohaselt oleks vaja toiduainetööstusesse juurde ka tehnolooge, tootarendajaid ja kvaliteedijuhte.

78. Lisaks toidukäitlejatele vajab tähelepanu ka tarbijate teadlikkus toiduohutuse osas ja oskus teha teadlikke valikuid. Sealjuures on oluline ka üldsuse teavitamine toiduohutuse probleemide korral. Tarbijate toiduohutuse alast teadlikkust ei ole Eestis uuritud. Samuti ei ole tarbijale suunatud süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavitusprogramme läbi viidud ja võib eeldada, et teadlikkus on ebahütlane. Samas on järjepidevalt uuritud toidu märgistuse lugemist. Näiteks esmakordsel ostul loevad toidu märgistust alati 33% ja sageli 45% tarbijatest³⁶. Tarbijatel on Eestis ka hea arusaam säilivuskuupäevade esitamisest (parim enne ja kõlblik kuni).³⁷ Teadlike valikute tegemise ja tasakaalustatud toitumise olulisust kinnitab Rahvastiku toitumisuuringu³⁸ tulemus, mille kohaselt on rasvunud ja ülekaaluliste inimeste hulk kasvanud, seda eriti laste osas³⁹. Enim mõjutab tarbija valikut toote värskus, kvaliteet ja maitse, pisut vähem tervislikkus, lisaainete puudumine, GMO-de vabadus, koostis ja soodne hind, jättes kõrvale näiteks vähesema soola-, suhkru- ja rasvasisalduse. Samas on tarbija ostuotsuste tegemisel suur mõju ka meedial, sealjuures kasutavad erinevad põlvkonnad erinevaid allikaid. Tarbija on ostuvalikute tegemisel keerulises olukorras, tihti on tema valikute tegemisel aluseks uskumused ja müüdid ning mitte teaduspõhine informatsioon. Ostutotsust mõjutab ka tootele tehtav turundus. Samuti on probleemiks, et tarbijatel puuduvad praegu Eestis tugevad esindusorganisatsioonid.

³⁴ Integreeritud mitmeaastases kontrollikava aruandes esitatud ettekirjutuste hulk, 2016 a 14 376 ettevõtet, kontrolle tehti 11 347 ja ettekirjutusi 18 485.

³⁵ Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA raames läbiviidud uuringu „Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: põllumajandus ja toiduainetööstus“

³⁶ „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud“ Eesti Konjunktuuri Instituut, 2016

³⁷ „Food waste and date marking“, Euroopa Komisjoni uuring, 2015. 65% tarbijatest mõistab, et „parim enne“ toitu võib tarbida ka pärast esitatud kuupäeva, kuigi kvaliteet võib olla halvenenud.

³⁸ Tervise Arengu Instituut „Rahvastiku toitumise uuring 2014-2015“

³⁹ Rasvunud ja ülekaalulisi inimesi elanikkonnas vastavalt 16,7% ja 30,4%, eriti võib välja kehva olukorra laste seas, nt vanuses 10-13 on rasvunud ja ülekaalulisi vastavalt 13,2 ja 20,6%.

4.4.2 Riigi sekkumine hetkel

Sekkumine rahvusvahelisel tasandil

79. Rahvatervise kaitse kõrge taseme ja tarbija huvide kaitsmiseks, sealhulgas kaubanduse toimimise tagamiseks on Eesti toiduohutusega seonduv õigusruum peamiselt reguleeritud EL õigusaktidega. Toiduohutuse õigusnormide üldiseid põhimõtteid, sh riskianalüüs⁴⁰, nõudeid ja protseduure sätestav EL Toiduseadus⁴¹ katab kõik etapid toiduahelas alates tootmisest kuni müüginini. Toiduohutuse paremaks tagamiseks on reguleeritud sellised valdkonnad nagu nt toiduhügieen, toidu lisa- ja saasteained (sh pestitsiidide jäägid), märgistamine, toiduga kokkupuutumiseks ettenähtud materjalid ja esemed, uuend- ja eritoit, geneetiliselt muundatud organismid.

80. Lisaks arvestatakse rahvusvahelist toidukaubandust reguleerivate Codex Alimentarius'e standarditega, millest lähtutakse Maailma Kaubandusorganisatsiooni raames sanitaar- ja fütosanitaarnõuetega seoses tekkivate riikidevaheliste vaidluste lahendamisel ning millele viidatakse erinevates bilateraalsetes rahvusvahelistes vabakaubanduslepingutes.

Sekkumine siseriiklikul tasandil

81. Kuigi EL-s on toiduohutuse valdkond suures osas reguleeritud otsekohalduvate määrustega, siis teatud valdkondades on jäetud liikmesriikidele õigus kehtestada riigisiseseid õigusakte. Samuti on jäetud riigile võimalus tulenevalt EL toimimise lepingust vastu võtta meetmeid inimese tervise kaitseks. Riigisisestest õigusaktidest on Eestis näiteks kehtestatud müügipakendisse pakendamata toidu toidualase teabele esitamise nõuded, samuti väikeses koguses esmatoodete turustamise ja väikeses koguses liha käitlemise hügieeninõuded. Väljatöötamisel on väikesemahulise toidukäitlemisettevõtte, sh tapamaja ehituse, projektlahenduse ja seadmete nõuded.

82. Toiduohutuse tagamisele kaasaaitamiseks on välja töötatud erinevaid toidukäitlejatele suunatud juhendmaterjale, samuti osaletud sektori poolt koostatud hea tava juhendite väljatöötamisel. Lisaks toetatakse toidukäitlejatele suunatud toiduohutuse alaste koolituste läbiviimist.

83. Tarbijatele on väljatöötatud Eesti riiklikud toitumis- ja liikumissoovitused. Lisaks teavitatakse tarbijaid läbi erinevate infokanalite päevakajalistest toiduohutuse teemadest.

⁴⁰ Toiduohutuse tagamise põhimõtted:

- toidu ja söödaga seotud õigusaktid peavad põhinema riskianalüüsil. Riskianalüüs koosneb kolmest omavahel seotud osast: riski juhtimine, riskihindamine ja kommunikatsioon. Riskihindamine peab olema sõltumatu, objektiivne ja läbipaistev, tuginedes teadusandmetele. Seda rolli kannab ELis Euroopa Toiduohutusamet. Riskijuhid peavad oma otsuste tegemisel tuginema riski hindamise tulemustele;
- ettevaatuspõhimõte, mis võimaldab vastu võtta esialgseid meetmeid tuginedes olemasolevale teabele, mis näitab tervise riski inimesele;
- toidukäitleja vastutab, et turule jõudev toit on ohutu;
- toidukäitlejal peab olema süsteem, millega tagatakse toidu jälgitavus.

⁴¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 178/2002, millega sätestatakse toidualaste õigusnormide üldised põhimõtted ja nõuded, asutatakse Euroopa Toiduohutusamet ja kehtestatakse toidu ohutusega seotud menetlused

4.4.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

Sekkumine rahvusvahelisel tasandil

84. Toiduohutuse tagamiseks panustatakse otsekohalduvate EL-u õigusaktide jm abinõude ajakohastamise ning vajadusel uute väljatöötamise sh toidu tarneahela läbipaistvuse suurendamine.

85. Rakendatakse mitmeaastasel kontrollikaval baseeruv süsteemne riskipõhine järelevalve ja tõstetakse järelevalve efektiivsust sh ajakohastatakse laborite võimekust, panustatakse uute riskidega seonduva järelevalve arendamise nagu uuendtoit, e-kaubandus jne. EL kontrollimääruse⁴² rakendamisega vaadatakse üle rikkumiste korral rakendatavate meetmete tõhusus.

86. Osaletakse rahvusvaheliste organisatsioonide töös, et võimaluste piires suunata meetmeid Eesti käitleja ja tarbija huvidest lähtuvalt.

Sekkumine siseriiklikul tasandil

87. Analüüsitakse toiduohutuse valdkonda reguleerivate riigisiseste õigusaktide ajakohastamise ja täiendamise vajadust sh kohustusliku toiduohutuse koolituse ning koolituste läbiviijale esitatavate nõuete kehtestamist, motivatsioonimeetmed toiduohutuse tagamiseks (nt bonus-malus põhimõte – järelevalvetasu sõltub järelevalvetulemustest). Samuti kaalutakse ja vajadusel töötatakse välja toiduohutuse juhendmaterjalid nt mikrobioloogilised kriteeriumid.

88. Ekspordivõimekuse suurendamiseks viib riik ellu sihtkohariikide poolt nõutavaid täiendavaid tegevusi sh järelevalve, seire jne.

89. Suurendatakse koostööd erinevate osapoolte vahel sh teadus- ja järelevalveasutused, eriala- ning tarbijaid esindavate organisatsioonidega.

90. Nõustamisteenuse sihtgruppi laiendatakse toidukäitlejatele ja pööratakse suuremat tähelepanu nõustamisteenuse kättesaadavusele sh alustavale toidukäitlejale. Jätkatakse käitlejate toiduohutuse koolituste läbiviimise toetamist.

91. Avalikkuse paremaks informeerimiseks ja usaldusväarsuse tagamiseks teavitatakse neid regulaarselt ja süsteemselt toiduohutuse olukorrast, mis hõlmab järelevalvetulemuste analüüsi ning infot uute riskide kohta ja vajadusel soovitusi nende maandamiseks. Tarbija toiduteadlikkust tõstetakse süstemaatiliste tegevustega nagu nt erinevad programmid ja kampaaniad. Töötatakse välja toiduohutuse baromeeter, mille kaudu saab monitoorida olukorra muutusi erinevate mõjukomponentide kaudu (näiteks pestitsiidijääkide, akrüülamiidi, dioksiini sisaldus, salmonelloosi haigestumine inimestel jne).

⁴² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2017/625 ametlike kontrollide kohta, rakendub alates 14.12.2019

92. Teatud sihtrühmade nagu õpetajad, esmatasandi tervishoiutöötajad ja toitumisnõustajad, toiduteadlikkuse suurendamiseks viiakse läbi kampaaniad, programme ja koolitusi.

Sekkumine vabatahtlike kohustuste tasandil

93. Toiduohutuse pikaajalise programmi rakendamist jätkatakse ja muudetakse seda efektiivsemaks, täiendatakse tarbijatele suunatud teavitustegevustega. Toiduohutuse koolitusmoodulit laiendatakse toiduhügieenilt teistele toiduohutuse teemadele.

94. Analüüsitakse võimalusi luua tarbija tervist toetavaid valikuid suunav vabatahtlik märgisüsteem (nt lukuauk, valgusfoor). Samuti kaalutakse võimalust luua tarbijasõbralik teavitussüsteem käitleja toiduohutuse olukorrast (nt Smiley süsteem).

95. Riik julgustab ja toetab sektorit enam rakendama vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC).

4.5. Meede 1.4. Haridus, teadus, teadmussiire ja innovatsioon (HTTI)

4.5.1. Hetkeolukord

Kutse- ja kõrgharidus

96. Eestis on head võimalused hariduse omandamiseks põllumajandus-, toidu- ja kalandusvaldkonnas nii kutse- kui kõrghariduse tasemel, loodud on üle-eestiliselt põllumajandusvaldkondade nõustamisteenuste osutamist korraldav üksus ja kalanduse teabekeskus, riiklikult toetatakse teadus- ja arendustegevust (TA), teadmussiiret ning innovatsiooni. Muuseumid ja nende haridusprogrammid on tihedalt seotud riiklike õppekavadega ning aitavad kaasa ühiskonna teadlikkuse tõusule. Muuseumihariduse eesmärk on kureerida kogemusi ja elamusi.

97. Tööturu nõudlus on suurendanud õpilaste arvu kutsehariduses, üha rohkem on täiskasvanud õppijaid. Põllumajanduslikus kõrghariduses on õppijate arv viimase kümne aastaga vähenenud, ent valdkonna tudengite osakaal koguarvust on säilinud. OECD hinnangul kasvab elukestva õppe tähtsus.

98. Põllumajandusvaldkonna kitsaskohad on vananev tööjõud, keskmisest väiksemad palgad, sõltuvus odavatest hooajatöolistest ja töötajate hoidmine sektoris. Üha suurem osa põllumajandusega seotud erialadel ülikooli lõpetajatest (2015. a ligi pooled) ei tegutse oma erialal kas edasiõppimise või muudes sektorites tööle asumise tõttu.

99. Kasutamata on võimalused koostöökis kutse- ja üldhariduskoolide vahel, nt kutsealase eelkoolituse läbiviimisel. Kutse- ja kõrghariduse õppekavade integreerimisel, praktikabaaside kasutamisel ning õppejõudude ja õpetajate teadmiste kasutamisel ja arendamisel on veel arenguruumi. Ettevõtjate hinnangul ei ole ettevõtlusõppe kvaliteet piisav, kutsetunnistusi ei väärtustata.

Teadus

100. Eesti põllumajanduse, toidutööstuse, kalanduse ja maaelu jaoks vajalikku teadust luuakse mitmetes ülikoolides, Eesti Taimakasvatuse Instituudis, tehnoloogia arenduskeskustes ja kompetentsikeskustes. Loodud kompetentsikeskused ei kata praegu kõiki olulisi valdkondi, nt teraviljakasvatust ja loomakasvatust. Eesti teadus- ja arendusasutuste ning ettevõtete väiksus, ei võimalda tiptasemel teadus- ja arendustegevusi igas valdkonnas.

101. Piiratud ressursside tõttu on möödapääsmatu riikide koostöö rahastamismeetmete ühildamisel, ühisel planeerimisel ja kulude jagamisel. Teadlastel on võimalus kasutada mobiilsustoetusi, grante jm meetmeid rahvusvahelise kogemuse omandamiseks.⁴³ Eesti on integreeritud Euroopa ühisesse teadusruumi, kus biomajanduse üle-euroopalise strateegilise planeerimisega tegeleb Põllumajandusteaduste alaline komitee. Põllumajandus-, toidu- ja kalandusvaldkonna rahvusvaheline teaduskoostöö on muutunud üha aktiivsemaks ning seda rahastab ja koordineerib rakendusuringute programm.

102. Riigi otsused peavad olema teaduspõhised, aga praegused valdkondlike ministriumide teadus- ja arendusprogrammide eelarved ei võimalda rahastada selleks piisaval hulgal teadus- ja arendusprojekte. Nii riigisisese kui rahvusvahelise teaduskoostöö korraldamisel on veel puudus ministriumide ja allasutuste süsteemsest infovahetusest.

103. Ajakohane teadustaristu on tähtis tiptaseme ja koostöövõime hoidmiseks ja arendamiseks riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil.⁴⁴ Alates 2010. aastast juhitud pikaajalised investeerimisotsused teadustaristu teekaartidest, määratledes riikliku tähtsusega taristu uued või ajakohastamist vajavad elemendid. Hetkel ei hõlma Eesti teadustaristu teekaart põllumajandus- ja kalandusteaduse taristuobjekte ning seega ei taga sektori arendamiseks vajalikke alus- ja rakendusuringud.

104. Teadlaste järelkasvu ja piisava suurusega uurimisrühmade puudumine mitmes valdkonnas on ohuks teadlaskonna kestlikkusele, teaduskompetentsi säilimisele ja tõstmisele ning ülikoolides antava hariduse heale tasemele. Kriitilisemad valdkonnad on muuhulgas loomakasvatus ja veterinaarmeditsiin (suurloomad). Teadus- ja arendusasutustes ei ole veel välja töötatud teadlaste karjäärimudelit, teadlastel ei ole kindlustunnet oma karjääri suhtes.

Teadmussiire

105. Kuigi koolitusi pakutakse palju, napib ettevõtetes tööjõudu jätkuvalt kõigis töötajate tasemetes ja enamuses valdkondades. Paljud põllumajandusettevõtete juhid on põllumajandusliku erihariduseta; teadmisi kogutakse enamasti töö käigus, harva tasemeõppes, pigem koolitustel ja ühekordsetel infopäevadel. Infokanaleid ja üritusi on palju, tihti takistab (väike)ettevõtjaid koolitustel osalemast suur töökoormus ja võimaluste vähesus tööd koolituste ajaks ümber jaotada (asendaja puudus koolituse ajaks)⁴⁵. Oluline koolituste info avaldatatakse veebilehel www.pikk.ee, kus sündmuste kalendrist on leitavad pea kõik valdkonna (tasuta) infopäevad, koolitused jmt.

⁴³ OECD raport (95)

⁴⁴ OECD raport (90;91)

⁴⁵ OSKA lühiarport (lk 41) - <http://oska.kutsekoda.ee/field/pollumajandus-ja-toiduainetoostus/>

106. Kuna infovahetus osapoolte vahel ei ole piisav, ei jõua paljud teadustulemused praktikasse ning teadlased ei ole piisavalt kursis ettevõtjate vajadustega.⁴⁶ Teavitamistegevuste paremaks korraldamiseks algatati teadmussiirde programmid, kestab teadmussiirde meetodite ja rahastamise meetmete ühildamisprotsess.
107. Kalandus- ning vesiviljelussektorile pakub teavet, korraldab koolitusi ning koordineerib teadlastega koostööd Kalanduse teabekeskus.
108. Põllumajandus- ja toiduvaldkonna teave ning nõuandeteenus on kättesaadav kõigile asjahuvilistele. Nõuande pakkujaid on mitmeid, igal neist on oma sihtrühma eripära. Ettevõtetele pakuvad nõustamisteenust nii nõustajad kui kutselised konsulendid, põllumajandustootjatele osutavad nõustamisteenuseid Maaelu Edendamise Sihtasutuse konsulendid, mentorlusteenust mentorid, lisaks kaasatakse eksperte.
109. Nõustamisteenuste kvaliteedi hoidmiseks ja tõstmiseks vajavad konsulendid pidevat enesetäiendust ka välismaal, mida hetkel ei pakuta. Koolitajate koolitusele on seni pööratud liiga vähe tähelepanu. Probleemiks on nõustajate järelkasvu puudus, enamus konsulentidest on vanemaealised, seega tuleb luua noortele alustamiseks võimalikult head tingimused. Nõustajate järelkasvu tagamiseks ning nõustamisteenuse kvaliteedi hoidmiseks peab nõustamissüsteem olema stabiilne ning võimaldama ekspertide, sh teadlaste kaasamist. Nõuandesüsteem ei võimalda rakendada kutsetunnistusega nõustajaid, lisaks ei hõlma olemasolev nõuandsüsteem terviklikult kõiki osapooli.

Innovatsioon

110. Eesti innovatsioonisüsteemi tugevuseks on soodne ärikeskkond, innovatsiooni ja majanduskasvu eesmärgede ühendav valitsuse strateegia, suhteliselt tugev riiklik teadussüsteem ning ühiskonna positiivne suhtumine teadusesse ja tehnoloogiasse. Puudusteks on vähene teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon ettevõtte tasandil, mis osaliselt tuleneb Eesti ettevõtete suhtelisest väiksusest.⁴⁷
111. Eesti põllumajandus- ja toiduvaldkonna ettevõtted on valmis kasutama innovaatilisi lahendusi, kuid oma väiksuse tõttu ei ole neil sageli võimekust tegeleda teadus- ja arendustegevusega ega ligipääsu uudsetele lahendustele. Ettevõtete panus teadus- ja arendustegevuse rahastamisesse jääb alla 1% SKP-st, seejuures on Eesti kõige uuenduslikumad ettevõtted välismaiste äriühingute tütarettevõtted ja väliskapitalil põhinevad ettevõtted, kelle teadus-arendustegevused tehakse välisriikides.⁴⁸ Põllumajandusvaldkonnas, kus innovatsioonile aitavad kaasa seadmete ja materjalide tarnijad, domineerib pakkumispoolne innovatsioon⁴⁹.
112. Uurimistoetused kui valdav teaduse rahastamisskeem ei ole rakendusliku suunaga ega lähtu ettevõtlussektori huvidest. Seega puudub n-ö tellimus ettevõtete kui teadlaste algatusel tehtavatele rakendusuuringutele. Kitsaskoht põllumajanduse teadus- ja arendustegevuse rahastamisel on ka projektipõhisus (ca 80% riiklikest rahastamisvahenditest)⁵⁰ ning see, et teadlastel puudub võimalus algatada uusi rakendusuuringuid. Kalanduse ja vesiviljeluse

⁴⁶ OECD raport (Box 6.3)

⁴⁷ OECD raport

⁴⁸ OECD raport

⁴⁹ OECD raport

⁵⁰ OECD raport

teadus- ja arendustegevust iseloomustab samuti projektipõhisus, mis peamiselt on finantseeritud Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi vahenditest. Ettevõtete ja teadusasutuste koostöö edendamiseks on algatatud innovatsioonimeetmed.

113. Ülikoolide, tehnoloogia arenduskeskuste ja kompetentsikeskuste eesmärgiks on viia kokku teadlaste ekspertteadmised ja ettevõtete vajadused. Innovatsioonioskused vajavad ekspertteadmisi, pidevat täiendamist ja tugisüsteemi. Sageli ei pöörata tähelepanu teadlaste, ekspertide ja nõustajate arendamisele ning uusimate teadmiste ja (tehnoloogiliste) lahendustega kursisolekule. Eestis puuduvad professionaalsed n-ö innovatsiooninõunikud, kes viiksid kokku teadlased, ettevõtjad, nõustajad jt.

Koostöö ja kommunikatsioon

114. Koostöö ja kommunikatsioon on hariduse, teaduse ja teadmussiirde korraldamisel kesksel kohal. Ministeeriumide ning teadus- ja haridusasutuste vaheline koostöö ei ole piisav ning ülikoolid ja ettevõtjad on projektide taotlemisel pigem konkurendid kui koostööpartnerid. Vähenenud koostöö järelevalveasutustega ei aita kaasa teadusliku ekspertiisi jõudmisele järelevalvesse, riskihindamisse ja seiresse. Kutse- ja kõrghariduse programmidesse ei ole piisavalt integreeritud teadusinfot.
115. Teadustulemusi, välisriikide kogemusi ja väljatöötatud digilahendusi ei rakendata piisavalt. Teadusasutused ja ettevõtjad ei tunne ega kasuta piisavalt erinevate Euroopa rahastamisprogrammide võimalusi. Valdkonnas olemasolev teave on killustunud eri allikate vahel, mistõttu vajatakse mitmeid tegevusvaldkondi hõlmavat uurimistulemusi ja teadmisi koondavat teadmiste salve. Vähe on pööratud rõhku nii doktoriõppe, kutsehariduse kui põllumajandus-, toidu- ja kalandusvaldkonna mainekujundusele ning teaduskommunikatsioonile.

4.5.2. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

Haridus

116. Põllumajanduse, toidutootmise ja kalandussektori kasvuks on vaja oluliselt enam investeerida haridusse ja koolitusprogrammidesse. Ergutada tuleb ettevõtjate osalemist elukestvas õppes, sh erinevatel koolitustel ja teadmussiirde programmides ning teadus- ja arendustegevuses. Uusimad teadmised ja jagatud kogemused võimaldavad tõsta ettevõtete tootlikkust, ressursside tõhusamat ja keskkonnasäätlikumat kasutamist ning võtta kasutusele uusimaid tehnoloogilisi lahendusi.
117. Biomajanduse põhimõtete juurutamiseks on vaja juba põhi- ja gümnaasiumihariduse tasandil tagada õpetajale ja õpilasele ajakohased õppematerjalid, tutvustada õpilastele põllumajanduslike kutseasutuste pakutavat ning teha koostööd ettevõtetega. Tähelepanu tuleb pöörata suurenenud vajadusele taime- ja loomakasvatuse spetsialistide, suurlooma veterinaaride ja maaparandusspetsialistide järele. Veterinaararsti ettevalmistuses napib praktiseerimise alustamisel äärmiselt olulist kliinilist õpet, samuti ei vasta ettevalmistus mesinduse ja vesiviljeluse sektori ootustele. Õppevaldkonna atraktiivsuse tõstmiseks saab luua stipendiumifondi ning tutvustada seda ühiskonnale atraktiivse tegevusvaldkonnana.
118. Kutsehariduses ja täiendõppes on vaja kaasata teadlasi uue teadusinfo ning ettevõtjaid praktilise ettevõtlusvaate integreerimiseks kutsehariduse ja täiendõppe programmidesse.

119. Haritud järelkasvu tagamiseks tuleb kutse- ja kõrgharidus siduda tootmise vajadustega (uute tehnoloogiate kasutamine, digiareng, bioohutus, loomakasvatus, maaparandus), sh praktikavõimaluste pakkumine ettevõtjate poolt ning doktoriõpingute viimine ettevõtete juurde. Mahepõllumajandusõpet tuleb edendada nii kutse- kui kõrghariduse tasemel.
120. Senisest enam tuleb tõsta esile muuseumide rolli hariduses ning põllumajanduse ajalise pidevuse hoidja ja minevikukogemuse tulevikuga sidujana. Muuseumid kujunevad kohtadeks, kus peetakse dialooge ja arutelusid ning jagatakse kogemusi.

Teadus- ja arendustegevus

121. Teadus- ja arendustegevuse rahastamisel tuleb eelistada interdistsiplinaarseid, laiema ühiskondliku mõjuga rakendusuringuid. Teadusteemaid valitakse välja koostöös teadlaste, ettevõtjate ja järelevalveasutuste esindajatega. Välja tuleb kujundada struktuur tiheda rahvusvahelise koostöö siseriiklikuks koordineerimiseks.
122. Teadus – ja arendustegevus annab sisendit nii haridus- (doktoriõppe olemasolu kõigis peamistes valdkondades) kui järelevalveasutustele. Väga oluline on teadustulemuste parem viimine nii ettevõtetesse kui kutse-, kõrg- ja täiskasvanuõppesse, sh nõustajatele. Uute teadmiste loomist ja teadussiiret tuleb käsitleda tervikprojektina, kuhu on varasemast enam kaasatud ettevõtjad ja järelevalveasutused kui teadmiste praktikasse viijad.
123. Osa rakendusteadusest tugineb pikaajalistel valdkondlikel teadusprogrammidel (nt sordiaretus, resistentsusaretus, põllumajanduslike geneetiliste ressursside säilitamine). Taimekasvatuse pikaajalised põldkatsed peavad tagama järjepideva andmevoo, mis on oluliseks sisendiks riskihindamisvõimekuse tõstmiseks, teadusuuringuteks ning innovatsiooniks. Senisest enam on vaja infot kliimamuutuste ja põllumajanduse vastastikusest mõjust ning maastike, elurikkuse ja ökosüsteemiteenuste toimimisest seoses põllumajandusega.
124. Laborid ning katsebaaside tehnika ja seadmed peavad olema ajakohased. Seetõttu toimub pidev uuendusvajaduste hindamine. Oluline on tagada põllumajandus-, toidu- ja kalandusteaduse taristuobjektide kuulumine Eesti teadustaristu teekaardile.
125. Teadus- ja arendustegevus peab rahvusvahelisustuma, Eesti teadlased osalema ja juhtima rahvusvahelisi koostööprojekte, tugevdades Eesti teaduse rahvusvahelist kuvandit. Kasvama peab Eesti teadusasutuste aktiivne osalus rahvusvahelises tegevuses ja oma ekspertteadmiste n-ö müük võtmekompetentsi valdkondades. Eesti teadusekspertiis ja uued tehnoloogiad on hinnatud eksportartiklid. Paremaks osalemiseks rahvusvahelistes teadus- ja koostööprojektides on teadlastel vaja administratiivset tuge.

Teadmussiire

126. Teadmussiirde ja teavitusmeetme kaudu tuleb avalikkusele jagada sõltumatut teaduspõhist infot eadliku tarbimise tagamiseks. Teadlikkuse suurendamiseks korraldatakse kampaaniaid, programme ja koolitusi, nt taimekaitse, toiduohutuse jm teemadel.
127. Olemasolevad teadmussiirde ja teabelevitamise meetmed peavad hõlmama toiduohutust ja edendama teadlikku toitumist, oskust teha teadlikke valikuid. Infot edastatakse erinevatele sihtrühmadele, nagu õpetajad, esmatasandi tervishoiutöötajad ja toitumisharjutajad, jt.
128. Terviklik ja paindlikult reageeriv teadmussiirde ja nõuandesüsteem tagab uusima teadus- ja tehnoloogilise teabe jõudmise tootja ja töötlejani, erilist tähelepanu tuleb pöörata nt loomade heaolule, toiduohutusele. Nõustamisteenuse sihtgruppi laiendatakse ja pööratakse suuremat tähelepanu nõustamisteenuse kättesaadavusele, sh alustavatele ettevõtjatele.
129. Kasvama peab koostöö erinevate osapoolte vahel sh teadus- ja järelevalveasutuste, erialaste ning tarbijaid esindavate organisatsioonidega. Koostöö ja kommunikatsiooni parandamiseks tuleb teha koolitustesse, sh õppereisidele kaasata erinevaid osapooli, õpilastest tegevtootjateni. Noorte kaasamine annab võimaluse neil rääkida kaasa probleemide lahendamisel uudsete lahenduste leidmisel.
130. Eestis toimivad põllumajanduse ja kalandusega seotud andmete kogumise süsteemid tuleb muuta kasutatavaks nii tootmises, nõustamises, järelevalves kui avalikkusele teaduslike analüüside teostamiseks. Arvestades tänapäevaseid andmekaitsestandardeid, tuleb andmesüsteemidesse integreerida ka ettevõtetes kasutatavate digitehnoloogiaga varustatud masinate ja seadmete andmestik. Esmaselt tegeletakse põllupõhiste andmesüsteemide arendusega, nt väetamise või taimekaitsetööde planeerimise digirakendustega, järk- järgult seotakse suurandmete süsteemi ka ilmastiku, põllumajandusloomade ja toiduahela põhised andmed. Riigi ülesandeks on luua platvormid ning lihtsad tark- ja riistvara arendused ettevõtete paremaks majandamiseks. Tuleb tagada süsteemne ligipääs olemasolevale teabele (teadmiste reservuaar), sh e-salv ja võimalused andmete mitmesuunaliseks kasutamiseks.
131. Käivitada tuleb toidu tootmise erinevaid tegevusvaldkondi ühendav teadmussiirde programm, mis kaasab paljusid teadmiste levitamise tegevate asutuste ja erialaorganisatsioonide kompetentse mh koolituste elluviimiseks.
132. Teadmussiirde programmi peab iseloomustama tihe koostöö teadlaste, praktikute, õpetajate ja nõustajatega. Tuleb luua valdkonnajuhtide meeskond, kes seovad sektori vajadused ja rakendamise võimalused. Tuleb edendada põllumajanduse juhtimispotentsiaaliga inimeste koolitusprogrammi, nn liidrite kooli
133. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata koolitajate koolitamisele, tuleb tagada nii Eesti tippeksperthe välismaal omandatud teadmiste ja kogemuste jagamine Eestis kui ka tuua Eestisse uusimat ekspertteavet, kaasates koolitajate koolitusse välislektoreid. Ligipääsu erinevatele koolitusvormidele tuleb pakkuda ka tulevastele ettevõtjatele, teadlastele, konsulentidele, koolitajatele.

134. Tippekspertid vajavad võrgustikku omavaheliseks infovahetuseks valdkonna edendamiseks ning põllumajanduse- kalanduse ja ka teaduse valdkonnale positiivse maine kujundamiseks. Tulevikus peavad teadmussiirde ja teadusprogrammid sisaldama tippeksperti kaasamist ja kommunikatsiooniplaani ja -tegevuste väljatöötamist, samuti Euroopa mitme osalejaga projektides ja fookusgruppides parimate Eesti praktikate tutvustamist.
135. Valdkonna arengu tagamisel peavad riigi toetatavad meetmed olema ning tagama rakendusteaduse parema kasutatavuse ettevõtete jaoks.
136. Riigi prioriteetid järgmiseks kümneks aastaks on:
- Ettevõtjatele, teadlastele, nõustajatele, järelevalveasutustele jt vajaliku info (uuringute tulemused, valdkonna kontaktid) koondamine lihtsalt ligipääsetavasse ja kasutajasõbralikku teadmiste salve (*knowledge reservoir*);
 - Väljakujunenud digikeskus (platvormid) edasisteks arendusteks põllumajanduse-, toidu- ja kalanduse valdkonnas, mis arvestab järelevalveasutustes olevat infot ja vajadusi;
 - Valdkondlikud teadmussiirde programmid koondavad sektori sidusrühmi, et tagada efektiivseim infolevi ja koolituste toimumine ning pakkuda tuge innovatsiooniks;
 - Tippeksperte ühendav võrgustik; eri osapoolte omavaheline võrgustamine

Innovatsioon

137. Eesmärgiks on välja kujundada erasektori innovatsiooni toetav tugisüsteem, mis hõlmab tootearendust ja innovatsiooni laiemalt. Innovatsioonimeetmed peavad vastama nii kogu sektori kui ka üksikettevõtete vajadustele, kaasates ka rahvusvahelist teadmist. Euroopa Innovatsioonipartnerlustes osalemine aitab kaasa teadus ja teadmussiirde koostöö tugevdamisele ja teiste riikide kogemustest õppimisele. Eesti teadus- ja arendusasutused peavad olema võimelised aktiivselt osalema rahvusvahelises teaduskoostöös ning pakkuma ka teistele riikidele ekspertteavet meie võtmekompetentsides.
138. Koostöö rakendusteaduse ja sektori vahel vajab stabiilseid koostöömudeleid ja püsivat võrgustikku. Toimima peab põllumajandusalaste teadmiste ja innovatsiooni (AKIS) tervisksüsteem. Teadus- ja arendusasutused, tippekspertid ja innovatsiooninõunikud moodustavad innovatsioonivõrgustiku, mis pakub tuge erinevatele innovatsioonialgatustele, aitab kaasa teadmiste ekspordile ja innovatsioonitegevustele.
139. Tänu süvenenud koostööle tunnevad väiketootjad paremini toote väärimisvõimalusi, neil on parem arusaam teadus- ja arendusasutuste võimalustest teenuse pakkumisel, samamoodi mõistavad teadlased ettevõtjate spetsiifikat ja vajadusi paremini.
140. Kuna kasvab surve keskkonnale, vajavad tootjad ja töötajad oluliselt enam uuringuid keskkonnasäästlike võtete ja tehnoloogiate rakendamisel oma ettevõttes. Olemasoleva teaduspotsiaali kaasamine bioloogilise ressursi komplekseks ja jäätmevabaks kasutamiseks on ettevõtete jaoks jätkuvalt aktuaalne.

141. Tugevdamist vajab tugiteenuse pakkumine erinevate Euroopa Liidu rahastamisprogrammide (nt teaduse raamprogramm) võimaluste maksimaalseks ärakasutamiseks.

142. Innovatsiooni toetavad laiemale avalikkusele kasutamiseks antud riigi andmebaasid, mis on paindlikud, hästi süstematiseeritud, arvestavad andmekaitse nõuetega ning on. x-tee põhimõttel seotud eraandmebaasidega (põlluseadmetelt kogutavad andmed, veterinaararavi andmed, ilmastikuandmed). Riik annab võimaluse kommertsrakenduste tekkimisele, mis teeks andmed ettevõtete majandustegevuseks kättesaadavaks (e-agronoom, possu).

143. Täiendavate toetusmeetmetena ettevõtete innovatsioonivajadustele reageerimiseks on üheks võimaluseks luua arendusosak või innovatsiooniosak põllumajandusvaldkonnas, samuti riigi- eraettevõtte koostöös innovatsioonifond.

5. II sammas: Kestlik toidutootmine ja maaelu

Lühikirjeldus

Meede 2.1 Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

1. Põllumajandustoodangu kvaliteet ja pikaajaline konkurentsivõime sise- ja maailmaturul on võimalik, kui ressursse – põllumajandusmaad, mulda ja vett – kasutatakse jätkusuutlikult ning sordi- ja tõuaretust suunatakse asjatundlikult. Samuti on tähtis kohaneda kliimamuutuste negatiivsete mõjudega, näiteks erakorralised ilmastikunähtused ja taimekahjustajate levik ning lõigata kasu positiivsetest mõjudest, näiteks suurem kultuuride valik ja saagikus. Meede 2.1 hõlmab valdkondi, mis aitavad tagada tulemusliku, mitmekesise ning ressursisäästliku põllumajandussaaduste tootmise, väärindamise ja turustamise.

Meede 2.2 Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine

2. Meede 2.2 hõlmab Maaeluministeeriumi valitsemisala tegevusi, mille eesmärk on eelduste loomine põllumajandus- ja toiduainesektori jätkusuutlikuks arenguks, toidutarneahela toimimiseks, turu- ja tootmisriskidega toimetulekuks, püsivaks põllumajandussaaduste ja toidukaupade väärindamiseks ning turustamiseks.

Meede 2.3 Maa- ja rannapiirkonna areng

3. Meetme 2.3 alla koondatud Maaeluministeeriumi valitsemisala tegevused on suunatud kestliku maa- ja rannapiirkondade tagamisele, edendades nende (edaspidi koos *maapiirkond*⁵¹) sotsiaal-majanduslikku olukorda ning tugevdades ja rakendades vastava piirkonna ja sealse kogukonna potentsiaali. Oluline roll on maapiirkonna maine teadlikul kujundamisel (sh eestimaise väärtustamine), tööhõive ja majanduskasvu edendamisel ning keskkonnaväliteedi säilitamisel – need tegevused aitavad tagada atraktiivse elukeskkonna kuvandi loomise ja tugevdamise. Selleks toetame maapiirkonna arengusse panustavaid ning bio- ja ringmajandust soodustavaid tegevusi ning kohalikul algatusel põhineva alt üles lähenemisviisi rakendamist. Maapiirkonna areng seotakse tihedamalt inimkapitali arengu ja teadusuuringutega, tõhusa innovatsiooni toetamise ja tulemuslikkuse parandamisega, kõrget lisandväärtust loova ja eksporditava toidusektoriga ning kvaliteetse ja puhta toidu tagamisega.

⁵¹ Mõiste „maapiirkond“ hulka arvestatakse kõik rannapiirkonnad, mis territoriaalselt ühtivad maapiirkonnaga.

5.1 Eesmärgid ja mõõdikud

KESTLIK TOIDUTOOTMINE JA MAAELU		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 2.1 Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses		
Põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist	Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala (ha)	suureneb mõõdukalt
	Riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude pikkus (km aastas)	suureneb
	Alla optimumi P ja K sisaldusega muldade ning happeliste (pH<5,6) põllumuldade osatähtsus põllumajandusmaast (%)	väheneb
Taimse paljundusmaterjali valik on mitmekesine, kvaliteetne ja tarbija nõudlust arvestav	Eestis toodetud sertifitseeritud seemne Eestis kasutamise osakaal (%)	suureneb
	(Sordilehes registreeritud) Eestis aretatud sortide arv	säilib
Tõuaretusega on tagatud Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus	Puhtatõuliste tõuraamatu põhiosas olevate loomade arv	suureneb
	Jõudluskontrollis osalevate loomade arvu osakaal loomade arvust kokku (liigiti, %)	suureneb
	Kohalike ohustatud tõugu(del) loomade arv (tõuti)	suureneb või säilib

KESTLIK TOIDUTOOTMINE JA MAAELU

Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 2.2 Põllumajandussaaduste tootmine, väärimine ja turustamine		
Eesti põllumajandus- ja toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisurul	Põllumajandussektori tootmisteguritulu aastatöö ühiku kohta võrreldes EL keskmisega (3 a liikuv keskmine)	Kasvab EL keskmise näitajast kiiremini
	Toiduainetööstuse lisandväärtus hõivatu kohta võrreldes EL keskmisega	Kasvab EL keskmise näitajast kiiremini
	Erinevate põllumajandussektori harude (FADN tootmistüüpide) netolisandväärtus tööjõuühiku kohta	Kasv sektorite lõikes
	Kogu tarneahela poolt loodav lisandväärtus suhtena kogu ettevõtlussektori lisandväärtusesse	Püsib stabiilsena
	Põllumajanduslike majapidamiste struktuur põllumajandusliku maa alusel	Majapidamiste struktuur püsib mitmekesine
	Põllumajanduslike majapidamiste struktuur põllumajandusloomade alusel	Majapidamiste struktuur püsib mitmekesine
	Noorte juhtide osakaal põllumajanduslikes majapidamistes	Püsib stabiilsena või kasvab
	Töödeldud toodete osakaal Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordis	Kasvab
	Avatud turgude arv	Kasvab
Uute stabiilsete ekspordi sihtturgude arv	Kasvab	

	Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi maht, sh mahetoodete ekspordimaht (väärtus)	Kasvab
Toidutarneahel on tasakaalus	Kogu tarneahela poolt loodav lisandväärtus suhtena kogu ettevõtlussektori lisandväärtusesse	Püsib stabiilsena
	Ühistu poolt teenitud müügitulu liikme kohta	Kasvab
	Ühistutesse koondunud põllumajandustootjate arv	Kasvab
	Ühistute poolt loodud lisandväärtuse osakaal kogu põllumajandussektori poolt loodud lisandväärtusesse	Kasvab
	Peamiste toidukaupade hinnamarginaalide jagunemine tootja-töötleva-jaekaubanduse vahel	Tootjate ja töötlevate osa suurenemine
Tarbijad eelistavad ja tarbivad eestimaist toitu	Osakaal Eesti tarbijatest, kes eelistavad osta kodumaist toitu	Kasvab
	Kodumaiste toodete osakaal jaekaupluste sortimendis (sh käibemaht, tootegruppide jaotus)	Kasvab
	Tarbijate osakaal, kes tarbivad mahetoitu regulaarselt (kord nädalas)	Kasvab

KESTLIK TOIDUTOOTMINE JA MAAELU		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 2.3 Maa- ja rannapiirkonna areng		
Maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline	Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus	Säilib ja pigem kasvav
	Suhtelise vaesuse määr maapiirkonnas (ÜPP mõõdik)	Vähenev
	Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr (ÜPP mõõdik)	Säilib ja pigem kasvav
Maapiirkonnas on elanikkonda toetav kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus	Maapiirkonna SKP elaniku kohta (ÜPP mõõdik)	Kasvav
	Maapiirkonna ettevõtlusstruktuur ⁵²	Püsib mitmekesine
	Maapiirkonnas töötavate inimeste arv ja osatähtsus koguhõives osalejates põhitöökoha asukoha alusel	Kasvav

⁵² Sh mittepõllumajandusliku tulutoova tegevusega põllumajanduslikud majapidamised

5.2. Meede 2.1 Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

5.2.1 Hetkeolukord

Põllumajandusmaa kui peamine põllumajandustootmise ressurss

4. Eestimaa pindalast veidi üle poole moodustab metsamaa⁵³ ja üle viiendiku on põllumajandusmaa. Kolmandiku tänasest põllumajandusmaast moodustavad püsirohumaad. Põllumaal⁵⁴ suureneb teraviljade kasvupind ning suurenevas on ka liblikõieliste, sh kaunviljade kasvupind. Looduslikud tingimused võimaldavad Eestis tegeleda nii taime- kui ka loomakasvatusega.

5. Saja aasta tagusest ligi kolmest miljonist hektarist põllumajanduslikus kasutuses olnud maast on suur osa tänaseks metsastunud või kasutuses muul otstarbel. 2004. aastal oli maa põllumajanduslik kasutamine madalseisus, kuid see sai uue tõuke pärast Euroopa Liiduga liitumist ja on sellest ajast kasvanud ligi viiendiku võrra ning jõudnud miljoni hektarini⁵⁵.

6. Ehkki põllumajandusmaa pindala on viimasel kümnendil suurenenud, on samal ajal tuhandeid hektareid põllumajandusmaid hoonete ehitamise või teede rajamise tõttu taastumatult põllumajanduslikust kasutusest välja läinud. Selle edasiseks vältimiseks tuleb rakendada tõhusaid põllumajandusmaa ja põllumuldade kaitsemeetmeid.

7. Eesti põllumuldade tervise peamised probleemid on orgaanilise aine vähenemine, tihenemine, mullaga mittesobivate kultuuride kasvatamine, muldade kurnamine (toitainearvu vähenemine) ning piirkonniti ka hapestumine. Liblikõieliste, muude haljasväetiskultuuride ja loomakasvatuse tekkiva sõnnikuga on oskusliku kasutamise puhul võimalik mullaviljakust parandada.

8. Põllumajandusmaad on Eestis elaniku kohta ligi poole võrra rohkem kui Euroopa Liidus keskmiselt, ka loomkoormus on madal. Samas on nii loomkoormus kui ka maakasutuse intensiivsus riigisiselt väga ebahühtlased. Ühelt poolt tekitab ebahühtlus intensiivsemalt kasutatud piirkondades keskkonnasurvet, teisalt võib osa maast jääda põllumajandusliku kasutusest. Rendimaade suur osakaal ei toeta maa ja muldade jätkusuutlikku kasutamist, sest nendele pikaajalisemalt tasuvaid investeeringuid ei tehta. Tervikuna on põllumajandusmaa kasutamine Eestis pigem ekstensiivne ning ligikaudu viiendik põllumajandusmaast on mahepõllumajanduslikus kasutuses.

9. Eesti üldine IT-suutlikkus on kõrge ja meie põllumehed uuendusmeelsed. Põllumajanduses kasutatakse üha enam kaasaegseid seadmeid ja tehnoloogiat, kuid see nõuab jätkuvat arendamist. Olemasolevate andmebaaside (nt mullastikuandmed) ja tehnoloogia pakutavaid

⁵³ Eesti maismaast pool ehk 51,4% on metsamaa. 2017. aastal oli Eesti metsamaa pindala 2,33 miljonit hektarit, ESA 2017

⁵⁴ 690 208 ha, ESA 2016

⁵⁵ 1 003 505 ha, ESA, PM028 2016

võimalusi (sh erinevad digilahendused) tuleb paremini ära kasutada nii põllumajanduses kui ka järelevalves.

Vesi ja maaparandus

10. Eesti mageveeresurss on piisav tagamaks põllumajanduse veevajadust, kuid seda tuleb kasutada säästlikult. Maaparandussüsteemide toimimine on eelduseks üle poole põllumajandusmaa sihtotstarbelisele kasutamisele. Kuigi kümmekond aastat toetatud maaparandusinvesteeringud on aidanud põllumajandusmaa kuivendusseisundi halvenemist pidurdada, ei ole see küllaldane, et suurendada põllumajandustootmise võimekust ning vastupidavust tootmisriskidele.

11. Suurem osa⁵⁶ maaparandussüsteemidest on üle 30 aasta vanad ja vajavad korrastamist. Nende paiknemine paljude erinevate maaomanike maal tingib vajaduse majandada maaparandussüsteeme ühistegevuse kaudu⁵⁷. Riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude ebapiisav finantseerimine⁵⁸ ei taga elujõulist põllumajandustootmist.

Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal

12. Eesti päritolu põllumajanduskultuuride geneetilist ressursi kogutakse, uuritakse ja säilitatakse geenipangas. See tagab kohaliku mitmekesisuse säilimise ja on aluseks meie oludesse sobivate sortide aretamiseks, võimaldab geneetilist ressursi kasutada teadus- ja arendustegevuses ning tagab võimaluse põllumajandustootmise taastamiseks olukorras, mil taimehaiguste või muude keskkonnategurite tagajärjel on tekkinud kahjud. Sordiaretuses on põhirõhk kohalikesse oludesse sobivate teravilja-, heintaime-, köögivilja- ja õunasortide aretusel, suurenenud on nõudlus mahesortide järele. Järjest enam tähelepanu vajab ka põllumajanduskultuuride metsikute sugulasliikide ja rahvaselektiooni sortide uurimine, säilitamine ja aretusel kasutamine.

13. Muutuvate kliima- ja keskkonnatingimustega kohanemisel on oluline kasvatatavate põllumajanduskultuuride mitmekesisus ning kohalikesse oludesse sobivate sortide olemasolu. Põllumajandustootjate vajadustele ja tarbija ootustele vastavate kvaliteetsete ja majanduslikult tasuvate saakide eelduseks on kvaliteetne seeme, seemnekartul ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjal. Lisaks võimaldab nende tootmine saada põllumajandus-saaduste tootmisega võrreldes suuremat kasu. Eestis sertifitseeritud seemne tootmise pinnad ja kogused on aasta-aastalt märkimisväärselt kasvanud. Siiski kasutatakse sertifitseeritud seemet Eestis mitmete teiste riikidega võrreldes endiselt oluliselt vähem⁵⁹, mistõttu on oluline jätkata põllumajandustootjate teavitamisega. Samuti aitaks sektori konkurentsivõime tõstmisele kaasa seemnetootmise ja põllumajandusliku tootmise tarneahela tugevdamine. Jätkuvalt tuleb tegeleda tootmispõldudel tuulekaera kui ühe olulise saagikao põhjuse vähendamisega. Sertifitseeritud seemnekartuli ja kvaliteetse puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali

⁵⁶ 83% olemasolevatest maaparandussüsteemidest.

⁵⁷ 31.12.2017 seisuga tegutseb Eestis 200 maaparandusühistut.

⁵⁸ Põllumajandusamet korraldab aastas hoidu ühiseesvooludel ligi 400 km ulatuses, mis on 7% ühiseesvoolude pikkusest.

⁵⁹ Sõltub taime liigist, aga teraviljadel kasutati 2011. aastal sertifitseeritud seemet keskmiselt 10%.

tootmisel on kasvuruumi. Kliima tõttu on Eesti taimse paljundusmaterjali, eriti puuvilja- ja marjakultuuride tootjatel soodsamates kliimatingimustes tegutsevate tootjatega keeruline konkureerida.

14. Kaasaegsete ja väärtuslike omadustega sortide turul oleku eelduseks on sordiomanike õiguste kaitse. Selleks on Eestis loodud võimalus taotlelda sordi kaitset, mis võimaldab ettenähtud tingimustel saada sordi omanikul õiglast tasu. Probleemne on Eestis oma tarbeks seemne tootmine, kus jätkuvalt ei pruugi sordiomaniikud saada õiglast tasu, mis omakorda võib piirata Eestis kasutada olevate sortide valikut.

Põllumajandusloomad ja tõuaretus

15. Eestis on põllumajandusloomade ja -lindude arv viimase paarikümne aastaga vähenenud, kuid mesilasperede arv suurenenud⁶⁰. Loomakasvatusega tegeleb veidi alla poole⁶¹ põllumajanduslikest majapidamistest. Loomakasvatus on koondunud sarnaselt taimekasvatusega suurematesse ettevõtetesse ja on intensiivsem⁶².

16. Põllumajandusettevõtete praegune struktuur võimaldab vääridada taimekasvatussaadusi loomakasvatuse kaudu ning Eestile on iseloomulik, et paljud loomakasvatavad toodavad suure osa loomasöödast, sh proteiinsöödast ise. Sööda kvaliteet (toiteväärtus) sõltub kasvatatavast põllukultuurist, kasvupiirkonnast, koristamise ajast ja tehnikast. Kuigi suurem osa söödast toodetakse Eestis, tuuakse lisaks proteiinirikkaid õlikooke sisse kolmandatest riikidest.

17. Põllumajandusloomade aretus on Eestis heal tasemel⁶³. Just piimalehmade aretusega on saavutatud väljapaistvaid tulemusi ning piimatoodangult lehma kohta on jõutud EL esimeste sekka⁶⁴. Viimastel aastakümnetel on laienenud lihaveiste kasvatus ning igal aastal kasvab puhtatõuliste aretusloomade arv. Seakasvatus on aastakümneid olnud kõrgel tasemel nii sigade arvult kui ka jõudluskontrolli all olevate loomade osakaalult. Kuigi viimastel aastatel on Vene turu sulgumise ja sigade Aafrika katku puhangu tõttu sigade arv vähenenud, on siiski näha jõudluskontrollis olevate loomade arvu tõusutrendi. Jätkusuutliku aretuse tagamiseks toetab riik tõuraamatu ja aretusregistri pidamist, jõudluskontrolli läbiviimist ning geneetilise väärtuse hindamist. Loomakasvatus- ja aretusorganisatsioonid on mitmeid, kuid nende omavaheline koostöö võiks olla parem.

18. Ohustatud tõuks on tunnistatud eesti maatõug, eesti vutt, eesti hobune, eesti raskeveohobune ning tori hobuse universaalsuuna ja vana-tori suuna populatsioon. Ohustatud tõugude pidamist ja aretust on toetatud, kuid vaatamata sellele on kõik nimetatud tõud jätkuvalt ohustatud tõu staatuses ning vajavad kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimise seisukohast erilist tähelepanu.

⁶⁰ 31.12.2017. seisuga 248,2 tuhat veist (sh 86,1 piimalehma), 265,9 tuh siga, 90,6 tuhat lammas ja kitse ning 2,1 miljonit lindu, 47,8 tuh mesilasperet.

⁶¹ 6965 majapidamist ehk 42%.

⁶² PRIA registris registreeritud loomadest oli 15. juuni 2016. aasta seisuga 63% KSM ja MAHE toetust taotlevate tootjate nimel, üle poole veistest on 5% veisekasvatusega ja 98% sigadest veerandi seakasvatusega tegelevate majapidamiste karjades.

⁶³ Eestis on kokku 15 tegevusluba omavat põllumajandusloomade aretusega tegelevat asutust. Aretusühingud täidavad 21 aretusprogrammi.

⁶⁴ Piimatoodang lehma kohta oli Eestis 2016. aastal 9091 kg, mis oli 28 EL riigi hulgas 2. kohal. EL keskmine 6906 kg

5.2.2 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

19. Põllumajandustootmise arengut saab toetada kvaliteetsete ja mitmekesise valikuga sisendite kaudu. Välisest mõjutajatest tuleb senisest enam arvestada kliimamuutustega, seda näiteks nii sobivaid sorte aretades ja katsetades kui ka maaparandust ja -kasutust planeerides. Ekstreemseid ilmastikuolusid, liigniiskust ja põuda ning sellest tulenevat saagikaotust aitavad maandada erinevad riskijuhtimismeetmed ja saagikindlustus, aga ka sissetulekutoetuste (otsetoetuste) maksmine ning investeeringute toetamine, sh võiks keskkonnanakitselisi investeeringuid toetada tagastamatu abina. Hea riskijuhtimismeede on ka mitmekesine tootmine ja maakasutus. Saagi ühiseks kindlustamiseks vajatakse riigipoolsest rahalisest toetusest enam vastavaid võimalusi õigusruumis.

Põllumajandusmaa ja muld

20. Põllumajandusmaa ja muld on põllumajanduse peamine ressurss ja tootmise eeldus, mida tuleb hoida. Kasutamata põllumajandusmaast ei ole täpset ja usaldusväärset ülevaadet, kuid erinevatele andmebaasidele tuginedes on olemas potentsiaal põllumajandusliku maakasutuse mõõdukaks suurenemiseks. Oluline on ka olemasoleva ressursi kaitsmine liigse keskkonnanakoormuse või kasutusotstarbe muutumise eest, mistõttu tuleb väärtuslikele põllumajandusmaadele ja mullale seada kaitsepiirangud ning planeeringutes nendega arvestada. Teisalt võiks maadele, millele traditsioonilises põllumajanduses kasutuspotentsiaali ei ole, leida uusi biomajanduslikke kasutusviise või hoida neid looduskaitseliste eesmärkide täitmiseks liigirikaste rohumaadena. Nii muldade kui ka põllumajandusmaa väärtusest ja jätkusuutlikust kasutamisest ning vabast maaressursist saab maaomanikke ja -kasutajaid rohkem teavitada, samuti soodustada keskkonnanakitselisi avalikke hüvesid pakkuvaid tegevusi toetuste abil.

21. Muldade kaitseks tuleb rakendada keskkonnanahoidlikke tootmisviise ning hakata hindama mulla bioloogilist seisundit, mis mõjutab mulla struktuuri ning on üks mullaviljakuse tagaja. Piirkonniti on suureks probleemiks hapestuvad mullad. Et seda protsessi peatada, tuleb leida võimalused muldade neutraliseerimise intensiivistamiseks. Lisaks tuleb otsida lahendusi küsimusele, kuidas motiveerida ettevõtteid, kellele meliorandid on kõrvaltooteks või jäätteks, paremale koostööle põllumajandustootjatega.

Maaparandus

22. Korras maaparandussüsteemid on Eesti kliimas oluline põllumajandusliku tegevuse eeldus. Järjest enam suureneb aga vajadus soodustada kahepoolset veerežiimi reguleerimist, mis võimaldab saagipotentsiaali paremini ära kasutada ja ebasoodsate ilmaolude riski oluliselt maandada. Maaparandusinvesteeringud vajavad jätkuvat tuge. Suuremat toetust vajavad ka riigi poolt korrashoitavad ühiseesvoolud, sest nende toimimisest sõltuvad omakorda väiksemad süsteemid.

23. Maaparandusala seadusandlus peab paremini arvestama kliimamuutuste- ja keskkonnaaspekte, samuti peab enam teavitama maaomanikke maaparandussüsteemide korrashoiu vajalikkusest.

Taimne paljundusmaterjal ja sordiaretus

24. Toidutarneahel saab alguse kvaliteetsete sisendite tootmisest. Taimse paljundusmaterjali, sealhulgas sordikaitse sektoris on oluline tootjate ja tarbijate teadlikkuse suurendamine ja tarneahela edendamine. Taimse paljundusmaterjali puhul on kitsaskohaks täpse ülevaate puudumine sortide kasutamisest ning nõudlusest. Üheks lahenduseks on erinevate osapoolte parem omavaheline koostöö.

25. Põllumajandustootjad ja tarbijad vajavad kvaliteetset seemet ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali. Selleks tuleb tagada tõhus järelevalve turul oleva taimse paljundusmaterjali üle. Mahepõllumajanduse järjest suurem levik tingib mahesemne tootmismahdade suurendamise ja sortimendi laiendamise vajaduse. Tulevikus võiks taimse paljundusmaterjali sektoris sertifitseerimine minna järk-järgult üle riigi käest erasektorisse.

26. Jätkuvalt tuleb tegeleda Eesti kliimatingimustesse sobivate ja turunõudlust rahuldavate sortide aretamisega ning pakkuda sordikatsetuse teenust tagamaks Eesti kliimatingimustesse sobivaid sorte, sh proteiinikultuuride sorte. Samuti tuleb parandada kaitsealuste sortide omanike õiguste kaitset, seda eelkõige kaitsealuse omatarbeks toodetud seemne puhul, seeläbi suureneb kvaliteetse materjali kogus ning suureneb saagikus.

27. Riik saab kaasa aidata sertifitseeritud paljundusmaterjali tootmise edendamisele, üheks osaks sellest on näiteks järelevalve tõhustamine. Tuulekaera levik on jätkuvalt suur probleem, seda aitaks mõjutamine läbi kokkuostu hinnaregulatsiooni. Jätkata tuleb ka tuulekaera tõrjekontrolli, et vähendada seemnetootmises tuulekaera tõttu prakeerimist.

28. Põllumajanduskultuuride metsikuid sugulasliike tuleb inventeerida ja uurida, see võimaldab neid paremini teaduses või sordiaretuses kasutada.

Põllumajandusloomade tõuaretus ja geneetilised ressursid

29. Ka loomakasvatuses tuleks rohkem propageerida Eestisse sobivaid tõuge, sealhulgas kohalikke ohustatud tõuge. Ohustatud tõugude pidamine on oluline osa kultuuripärandist ning vajaks seetõttu jätkuvat toetamist ning rohkem teadmisi ohustatud tõugude kasulikest omadustest.

30. Välja tuleb töötada ka loomade geneetilise ressursi säilitamise programm ja luua (ohustatud tõugude) geenipank.

31. Oluline on tugevate katusorganisatsioonide olemasolu, mille alla oleks eriala- ja tõuorganisatsioonidel võimalik ja soov koonduda. Aretusühingutele tuleks pakkuda riigipoolset tuge aretusalase tarkvara sisseostmiseks.

32. Kõrgema väärtusega loomasööda kvaliteeti aitab saavutada loomakasvatavate nõustamine ja teavitamine. Nõuanne on vajalik kindlasti ka neil juhtudel, kus loomapidamisega on alustanud inimesed, kellel varasemat kogemust ega loomakasvatustlikku haridust ei ole. Keeruline on info ja nõuandega jõuda just väiksemate põllumajandustootjateni.

5.3 Meede 2.2 Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine

5.3.1 Hetkeolukord

Põllumajandus- ja toiduainesektori struktuur

33. Eesti põllumajandus- ja toiduainesektoril on oluline roll riigi majanduses eestimaise toidu ja muude saadustega nii siseturu kui ka ekspordi nõudluse täitmisel, töödajana maapiirkondades ja avaliku hüve pakkumises.

34. 74% Eesti tarbijatest eelistavad osta kodumaist toitu, mis on tarbijate hinnangul värske, usaldusväärne, harjumuspärase maitsega, tervislik ja püsiva kvaliteediga. Kodumaise toidukauba eelistamine vähenes aastatel 2008-2010, aga viimastel aastatel on ¾ tarbijatest püsivalt eelistanud kodumaist. Lisaks on Eestis kasvanud mahetoidu tarbimine vaatamata sellele, et tegemist on tavatoodetest kallima kaubaga. Tarbijad ostavad mahetoitu peamiselt tervislikkuse, aga ka kodumaise päritolu ja keskkonnasõbraliku tootmise tõttu.⁶⁵ Kogu toidukaupade jaemüügist moodustavad mahetooted hetkel veel siiski väga väikese osa (0,9%)⁶⁶, aga arvestades mahemaa rohkust Eestis, on mahepõllumajandusliku tootmise arenguks palju potentsiaali.

35. Eestis on piisavalt ressursse põllumajandustootmise arenguks. Põllumajanduse majandusharu toodangu väärtus on EL-ga liitumisest alates kahekordistunud⁶⁷. Sarnaselt Läti ja Leeduga jääb toodangu väärtus hektari kohta aga oluliselt madalamaks EL keskmisest⁶⁸, kuna peamiselt toodetakse väiksema lisandväärtusega toodangut. Samas on tootmine muutunud mitmekesisemaks (uudsed lahendused, väiketalude nišitooted, mahepõllumajanduse laienemine). Põllumajandussektori olulisemad tegevusharud on teraviljakasvatus, piima- ja lihatootmine, ka aianduskultuuride kasvupind ja mesilasperede arv suurenevad. Nii taime- kui ka loomakasvatusel on sarnane osakaal toodangu väärtuses. Seejuures on taimekasvatustoodangu väärtus suurenenud nii tootjahinna tõusu kui ka saagikuse tõttu⁶⁹. Loomakasvatustoodangu väärtuse⁷⁰ suurenemine on tingitud eelkõige tootlikkuse kasvust.

⁶⁵ Eesti Konjunktuuriinstituut „Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud 2016. a“

⁶⁶ Eesti Konjunktuuriinstituut „Eesti toidukaupade positsioon siseturul 2017. a“

⁶⁷ 2004. a 482,8 mln eurot, 2017. a 906 mln eurot.

⁶⁸ 2013. a moodustas Eesti põllumajandustoodangu väärtus ha kohta (965 €/ha) 39% EL keskmisest (2438 €/ha).

⁶⁹ Saagikus on sarnasel tasemel Läti ja Leeduga, kuid oluliselt madalam kui Kesk-Euroopas.

⁷⁰ Piimatoodangu väärtuse osatähtsus on EL liitumisest alates olnud keskmiselt 54% loomakasvatustoodangu väärtusest.

36. Eesti põllumajandussektori struktuur on duaalne – põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse⁷¹. Suurte kõrval tegutseb ka palju väikeseid erineva arengu- ja konkurentsivõimega põllumajandusettevõtteid, mis annavad olulise panuse maapiirkondade (külaelu) toimimisse. Ettevõtete juhtide vanuselises struktuuris ületab 65-aastaste juhtide osakaal noorte juhtide osakaalu⁷², mis viitab probleemidele põlvkondade vahetuses. Mahe- tootjate arv on iga aastaga suurenenud ning moodustab 11% kõikidest põllumajanduslikest majapidamistest⁷³. Seejuures on kasvanud ka mahetootjate kogutoodangu väärtus, mis moodustab põllumajandussektori kogutoodangu väärtusest moodustab 8%⁷⁴.

37. Eesti osatähtsus EL põllumajandussektori poolt loodud lisandväärtuses on püsinud stabiilsena (ca 0,2%). Aastate jooksul on vähenenud nii taime- ja loomakasvatuse, jahinduse ja neid teenindavate tegevusalade osatähtsus kogu lisandväärtuses kui ka hõivatute arv.⁷⁵ Lisandväärtus hõivatute kohta on pikaajaliselt oluliselt suurenenud, kuid viimase kolme aasta suundumus on turutingimustest ja ilmastiku mõjudest tulenevalt langev, mistõttu tööjõu tootlikkus jääb alla EL keskmisele tasemele⁷⁶. Tootjahindade volatiilsuse tõttu kõigub sektori sissetulek aastate lõikes oluliselt, seega on toetustel (sh maksuerisustel) sektori stabiilsuse tagamisel olnud oluline roll. Tururiskidega toimetulekuks tuleb senisest enam tegeleda riskijuhtimismeetmetega. Tööjõu tootlikkus on suurenenud eelkõige mastaabisäästu, tootmistehnoloogia uuendamise ning sordi- ja tõuaretustöö tulemusel. Põllumajandustootmise ja -tootlikkuse kasv on saavutatud suhteliselt madala survega keskkonnale. Tootlikkuse kasvu on soodustanud eelkõige suured, tehnoloogiliselt tõhusad, ressursimahukad ja uuenduslikud põllumajandusettevõtted.⁷⁷ Brutoinvesteeringud keskkonnasäästlike ja innovaatiliste tehnoloogiate rakendamiseks kasutuses oleva maa hektari kohta on suurenenud, kuid jäävad veel alla EL keskmisele⁷⁸.

38. Eestis tegutseb suur hulk toiduainetööstuse ettevõtteid, kes toodavad kõrge kvaliteediga ja mitmekülgset toodangut. Eesti toiduainetööstuse (sh joogitootmise) ettevõtete arv on järjest kasvanud (2016. a 683 ettevõtet). Samuti on iga aastaga suurenenud ka mahetootlejate arv (2017. a 165). Samas on toiduainetööstuse ettevõtetes hõivatute arv aastate jooksul vähenenud (2016. a umbes 15 tuhat hõivatut) ja järjest suuremaks probleemiks on tööjõupuudus. Toiduainetööstuses tegutsevad ettevõtted on 70% ulatuses väikesed 1-9 hõivatuga ettevõtted, üle 50 hõivatuga ettevõtteid on 10%. Eesti toidukaupade väliskaubanduse struktuuri põhjal ei ole Eesti toiduainetööstused maailmaturul kohanenud nii kiiresti kui põllumajandussektor. Probleemiks on väikesed tootmismahud ning sellest tulenev madal konkurentsivõime. Eesti suurimad toiduainetööstused on EL keskmisest väiksemad ja ei suuda välismaistele tootjatele

⁷¹ 45% põllumajandusmaast on 3% majapidamiste kasutuses, 2016. a oli Eestis üle 16 tuhande põllumajandusliku majapidamise, mille arv on aastate jooksul vähenenud, kuid keskmise suurus kahekordistunud (2016. a 62 ha).

⁷² Alla 35-aastaseid põllumajanduslike majapidamiste juhte on ca 8% üle 65 aastaseid on 2016. a 28%.

⁷³ 2017. a lõpu seisuga tegutses Eestis 1888 mahetootjat.

⁷⁴ 2016. a, FADN andmete alusel.

⁷⁵ Lisandväärtuse osatähtsus 1,4% (2016. a 276 mln eurot), hõivatute arv 2,6% (2016. a 17,1 tuh).

⁷⁶ Allikas: EAA; Tootmisteguritulu aastatöö ühiku kohta 2015-2017 keskmine EL28 16,8 tuh eurot, Eesti 13,5 tuh eurot. Aastatel 2011-2013 ületas Eesti EL keskmist kuni veerandi võrra.

⁷⁷ OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018.

⁷⁸ FADN andmetel moodustavad brutoinvesteeringud kasutusesoleva maa hektari kohta perioodi 2004-2015 keskmisena 68% EL-28 keskmisest.

konkurentsi pakkuda.⁷⁹ Toiduainetööstuste konkurentsivõime parandamiseks tuleb rohkem tähelepanu pöörata koostööle ja selle abil mahtude suurendamisele.

39. Eesti toiduainetööstuse poolt loodav lisandväärtus on suurenenud (2016. a 382 mln eurot), moodustades 3% kõigi tegevusalade poolt loodud lisandväärtusest ja 13,3% kogu töötleva tööstuse omast. Tegevusharude lõikes luuakse enim lisandväärtust joogi-, liha-, valmistoidu- ja piimatööstuse ettevõtete poolt. Samuti on järk-järgult paranenud toiduainetööstuse ettevõtete poolt loodav lisandväärtus hõivatu kohta, kuid see püsib endiselt üle 2 korra madalam kui EL-is keskmiselt⁸⁰. Loodava lisandväärtuse suurendamiseks on väga oluline panustada tootmistehnoloogia uuendamisse, teadus-arendustegevustesse uudsete toodete loomiseks ja ressursitõhusate tehnoloogiate rakendamiseks. Seni pole toiduainetööstuste investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks⁸¹. Investeeringud töötaja kohta jäävad Eesti toiduainetööstuse ettevõtetes võrreldes EL-i keskmisega tagasihoidlikuks (Eestis 75% EL keskmisest). Toiduainetööstuse ettevõtetel tuleb kaasas käia erinevate toidutrendide ja tarbimisharjumuste muutumisega. Mahetoodete populaarsuse kasvades on ka suuremad toiduainetööstuse ettevõtted alustanud mahetoodete töötlemist. Mahetoodete turuosa on siiani olnud väike (2016. a 0,9%), selle põhjuseks on ebastabiilne toormega varustatus ning keerukad tootmisprotsessi puudutavad tehnilised nõuded.

40. Eestis toodetakse teravilja ja piima rohkem kui ise ära tarbime (isevarustatuse tase perioodil 2015/16 vastavalt 227% ja 183%). Samas on köögiviljade, värskete puuviljade ja marjade, kartuli ning liha toodang väiksem kui siseturu nõudlus, kuigi piisavalt ressursse tootmiseks jagub. Taimekasvatuses on selle üheks põhjuseks mh asjaolu, et Eestist kliimaatiliselt soodsamates piirkondades on suhteline tootmiseelis nende saaduste tootmiseks.

Tarneahela sidusus ja toimimine

41. Eestis toodetavate põllumajandussaaduste hinnad on mõjutatud EL ja maailmaturul toimuvast. Üldiselt on Eestis turutõrgete korral kokkuostuhindade langus olnud järsem kui EL-is keskmiselt ehk raskused on võimendunud kiiremini, mille põhjuseks on toidutarneahela tasakaalustamatus ja vähene koostöö ahela lülide vahel. Toidutarneahela lülidel on erinev turujõud, esineb ebaausaid kauplemistavasid ja turutõrgete mõju jaotub ahela lülide vahel ebahühtlaselt. Põllumajandustootjad ja toiduainetööstused on toidutarneahelas jaekaubanduse kõrval nõrgemas positsioonis. Seejuures ei suuda põllumajandustootjad ka turuolukorra muutustele põllumajandusliku tootmise eripärade tõttu reageerida nii kiiresti kui teised ahela osapooled. Peamiste toidukaupade hinnamarginaalide jagunemisest võib näha, et nii põllumajandustootjad kui ka toiduainetööstused saavad ebaõiglaselt väiksema osa jaehindadest ning riskid kantakse üle ahelas nõrgema positsiooniga lülile. Tarneahela tasakaalustamatus võimendab turutõrgete tagajärgi ja nendega kaasnevaid riske, mis vähendab põllumajandus- ja toiduainesektori valmisolekut turutõrgetele ning hindade volatiilsusele reageerida.

42. Ühistegevus ja koostöö tugevdavad põllumajandustootjate ja ka toiduainetööstuste turujõudu ning positsiooni toidutarneahelas. 2017. a seisuga tegutses Eestis 82 oma liikmete majanduslikke huve teenivat aktiivset põllumajandusühistut. Põllumajandusühistute keskmine

⁷⁹ OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018.

⁸⁰ Eestis 2015. a lisandväärtus hõivatu kohta 25 tuhat eurot, Eurostati andmed.

⁸¹ OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018.

tuuosas EL-is on 40%. Eestis on kõige tugevam koostöö piimasektoris. Üle poole toodetud piimast ostavad kokku piimatootjate ühistud ning ühistutele kuuluvad piimatööstused. Arvuliselt tegutseb enim ühistuid teraviljasektoris, kuid ühistud on killustunud ning turujõud pigem madal. Ülejäänud sektorites on ühistegevus nõrk, kuna esineb usaldamatust koostööpartnerite vahel ning puudub valmisolek investeerida ühistu arendamisse.

Põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport

43. Eesti toidukaupade väliskaubandust iseloomustab aastaid 300-400 mln euro suurune negatiivne kaubandusbilans, välisriikidesse väärindamiseks minevate kaupade suur osatähtsus ekspordis ja tugev orienteeritus lähiturgudele. Kaubandusdefitsiit on suurim valmistoodete puhul, mis viitab toiduainetööstuste suhtelisele mahajäämusele. Madal töötlemise võimekus avaldub selgelt tegevusalade lõikes – Eesti on teraviljade netoeksportija, aga töödeldud teraviljatoodete osas netoimportija; samuti elusloomade netoeksportija, aga liha netoimportija.⁸² Eesti päritolu põllumajandus- ja toidukaupade ekspordikäibes on töödeldud toodete käibe osakaal ligi 2/3. Seega eksporditakse üle kolmandiku Eesti põllumajandussaadustest ilma neile lisandväärtust andmata. Ekspordi sihtriikide arv on ettevõtjate aktiivse uute turgude otsingu ja riigi poolt avatud sihtturgude abil ajas järjepidevalt kasvanud (2016. a 99 riiki), kuid pool ekspordimahtudest suundub kolme lähiriiki – Soome, Läti ja Leetu.

44. Toiduainete nõudlus maailmas on järjepidevalt kasvav ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile üha kõrgemad. Eestis on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada riigi ühtse ja ekspordi toetava kuvandi loomisele, mis aitab suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Riigil on oluline roll ka kontaktide leidmisele ja kontaktvõrgustike loomisele kaasa aitamises. Eesti keskkonnatingimustest tulenevalt on üheks võimaluseks soodustada mahetootmise arengut. Mahetoodete populaarsuse kiire kasv mitmetes riikides on tekitanud olukorra, kus nõudlus mahetoodete järele ületab kodumaist pakkumist ja valdav osa mahekaupadest imporditakse. Mahetöötajate vähesuse tõttu müüakse suur osa Eesti mahesaadustest toiduainetööstusele tavatoodete tooraineks, mistõttu jõuab mahetooraine eksporditurgudele peamiselt tavatoote koostisosana või maheda esmatootena.

5.3.2 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

Põllumajandus- ja toiduainesektori areng

45. Põllumajandus- ja toiduainesektori konkurentsivõime tagamiseks tuleb panustada turule orienteerituse suurendamisele. Seejuures on oluline senisest enam ettevõtete toetamiselt liikuda üle turupõhisuse ja ettevõtetele erinevate teenuste pakkumise suunas. Tõhustada ja arendada tuleb nõuandesüsteemi, mis peaks muutuma vajaduspõhisemaks. Samas tuleb panustada ka ettevõtete ning teadus- ja arendusasutuste vahelise koostöö parendamisse, soodustada teadmiste levikut ja innovatsiooni kõrgema lisandväärtusega toodete arendamiseks. Eelkõige tuleb toetada tootlikkuse kasvule suunatud, innovaatilisi ja digitaliseerimist soodustavaid investeeringuid, keskendudes valdkondadele, kus on meie eelised. Selleks vajavad ettevõtted

⁸² OECD raport „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“, 2018

järjepidevaid koolitusi uuenduslikest meetoditest, tootearendusest, investeringute riskide ja tasuvuse hindamisest. Toetusmeetmete planeerimisel on oluline arvestada erinevate sihtrühmade vajadustega. Ettevõtete kapitalile juurdepääsu parandamiseks peaks senisest rohkem kasutama finantsinstrumentide võimalusi.

46. Oluline on säilitada põllumajandus- ja toiduainesektori mitmekesine ettevõtlusstruktuur, kus tegutseks jätkuvalt erineva suuruse ja tegevusalaga ettevõtteid. Põllumajandussektoris on vaja meelitada uusi põllumajandustootjaid ja lihtsustada nende ettevõtlustegevuse arengut. Üheks võimaluseks on parandada noorte ja uute põllumajandustootjate ligipääsu maale ja kapitalile, mis seni on olnud piiratud, kasutades näiteks Maaelu Edendamise sihtasutuse kaudu rakendatavaid finantsinstrumentide võimalusi. See aitaks omakorda kaasa põlvkondade vahetusele põllumajandus- ja toiduainesektoris ning pidurdaks noorte tööle suundumist teistesse valdkondadesse.

47. Toidutootmise areng peab olema jätkusuutlik, arvestama keskkonna ja kliimaga ning tarbijate ootustega. Selleks, et vähendada põllumajandus- ja toiduainesektori survet keskkonnale, tuleb soodustada keskkonnahoidlike tehnoloogiate kasutuselevõttu. Samas on oluline jätkata ka vajalike maksuerisustega, nagu erimärgistatud diislikütuse aktsiisisoodustus. Vajalikud on koolitused keskkonnasäästlikest tehnoloogiatest ja nende rakendamisest ning toetusskeemid keskkonnaalastele investeringutele. Põllumajandus- ja toiduainesektor peaks keskenduma nõudlusel põhinevatele tootmismudelitele, tootes eelkõige tarbijate soovidele ning ootustele vastavat toodangut, aga seejuures tagades ka toidujulgeoleku. Oluline on oskuste arendamine võimalikult kiirelt muutuvate turuoludega kohanemiseks. Nõudlusele paremini vastamiseks on võimalus anda põllumajandustoodangule rohkem lisandväärtust rakendades näiteks EL-i kvaliteedikavasid, taodeldes toodetele geograafilisi tähiseid või kasutades mahepõllumajanduslikku tootmisviisi.

Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude volatiilsus

48. Põllumajandusturgude avatus maailmaturule ja sellest tingitud tootjahindade volatiilsus muudab põllumajandussektori sissetulekud aastate lõikes oluliselt kõikumaks, mistõttu tuleb tootjate jätkusuutlikuks ja elujõuliseks arenguks tagada neile stabiilsed sissetulekud. Euroopa Liidu ühise turu osalistena on väga oluline maksimaalselt ära kasutada ühise põllumajanduspoliitika poolt pakutavaid võimalusi. Otsetoetuste ja turukorraldusmeetmete rakendamisel on oluline nende õiglane ja sihipärane jaotamine. Järjest suuremat mõju avaldavad põllumajandustootjatele ka kliimamuutused ja sellest tingitud ebasoodsad ilmastikuolud, mispärast tuleb üha enam tähelepanu pöörata riskijuhtimisinstrumentidele, mis kindlustavad tootjate sissetulekud turu- ja tootmisriskide vastu. Selleks tuleb tagada kindlustustoetuse rahastamine mahus, mis motiveerib erasektori algatustel põhinevate jätkusuutlike ja toimivate teenuste väljatöötamist. Üheks võimaluseks on näiteks ühise riskifondi loomine, kuhu ettevõtjad saaksid headel aegadel panustada. Kaaluda tuleb ka muude täiendavate põllumajandustootjate likviidsust parendavate ja sissetulekuid stabiliseerivate meetmete rakendamise võimalusi, nagu näiteks käibekapitalilaenu, pangalaenu refinantseerimine, garantii- ja käendusskeemid. Väga oluline riskijuhtimismeetmete rakendamise soodustamiseks on ka teadlikkuse suurendamine riskijuhtimise vajalikkusest ja oskuste arendamine osas.

Tarneahela tasakaal – ühistegevus ja koostöö

49. Toidutarneahela tasakaalustamiseks on oluline panustada põllumajandustootjate ja toidutöötajate positsiooni parandamise toiduainete tarneahelas, mis tagab nende suurema läbirääkimisjõu jaekaubandusega ja seeläbi paremad tingimused. Üheks võimaluseks on põllumajandustootjate ja toidutöötajate vertikaalse koostöö ja ühistulise tegevuse toetamine. Eelkõige tuleb soodustada tarneahelas valdkonnaüleseid koostööprojekte, mis aitaksid suurendada lisandväärtuse loomist kogu ahelas. Ühistegevuse edendamiseks tuleb koostöös erasektoriga ellu kutsuda ühistegevuse kompetentsikeskus, mis aitab kaasa teadlikkuse suurendamisele koostöövõimalustest ja nende kasust. Samuti tuleb käivitada ühistute arenguprogramm. Paremini tuleb ära kasutada EL-s loodud võimalusi tootjaorganisatsioonidele nii oma toodangu töötlemiseks ja ühisturustamiseks kui ka hinnaläbirääkimiste pidamiseks ning tootjaid eksisteerivatest võimalustest paremini teavitada. Vertikaalsete sünergiate tõhustamisele tarneahela lülide vahel aitab kaasa ka tarneahela parema läbipaistvuse tagamine, sh hindade läbipaistvus. Lisaks tuleb panustada kohalike turgude ja lühikeste tarneahelate arengusse.

Eksportivõimekus ja Eesti toidu kuvand

50. Põllumajandus- ja toiduainesektori konkurentsivõime ja ekspordisuutlikkuse parandamiseks maailmaturul on oluline tootmismahdade suurendamine, seda nii tootmise konsolideerumisena toiduainetööstustes kui ka koostöö abil. Seejuures on oluline pakkuda ettevõtjatele tuge väärindamise-, turustamise-, koostöö- ja ekspordialase nõuandega. Ekspordivõimekuse parandamiseks tuleb ellu viia Toidusektori ekspordi edendamise kava ja jätkata Eesti toidu tutvustamise ja müügiedenduse kava tegevustega. Oluline on jätkata ekspordi toetavate meetmete aktiivse ja pikaajalise rakendamise. Tõhustama peab eksporditurgude avamiseks tehtavaid administratiivseid ettevalmistusi – uute turgude avamise järjepidevad tegevused ettevõtete turule sisenemisele kaasa aitamiseks ning turuülevaadete tagamine sihtturgudele vajalike nõuete ja sertifikaatide kohta. Samas tuleb tagada ka poliitiline tugi juba avatud turgude avatuna püsimiseks. Oluline on jätkata ka sihtturu seminaride ja *B2B* (ettevõttelt ettevõttele) ürituste järjepideva korraldamisega.

51. Valdkonna populaarsuse ja eestimaise toidu tarbimise suurendamiseks tuleb jätkata Eesti toitu tutvustavate avalike ürituste ja kampaaniate korraldamisega, mis aitavad läbi tarbijate teadlikkuse suurendamise parandada kodumaiste toidukaupade positiivset kuvandit ja toodete tarbimist. Riiklikul tasandil tuleb välja töötada põhjalikult läbi mõeldud ühtne ja ekspordi toetav Eesti toidu kuvand, mille järjepidev promotsioon aitab suurendada Eesti ettevõtete ja toodete tuntust nii sise- kui ka välisurul. Edaspidi tuleb enam julgustada ka eraalgatuste teket, mille eesmärgiks on Eesti puhta põllumajanduskeskkonna kasutamine turundusargumendina. Selge Eesti toidu kuvand ja tarbijate teadlikkus omakorda tagavad nõudlusel põhinevalt küllaldase valiku kodumaiseid toidukaupu. Informatsioon tarbijate eelistuste kohta on oluliseks sisendiks põllumajandustootjatele ja toiduainetööstustele, mille abil toota ja tuua turule tarbijate ootustele vastavat toodangut ja suurendada turule orienteeritust.

5.4 Meede 2.3 Maa- ja rannapiirkonna areng

5.4.1 Hetkeolukord

Sotsiaal-majanduslik olukord

52. Maapiirkonnas elab ja tegutseb pea kolmandik Eesti elanikkonnast⁸³ ning ettevõtetest⁸⁴, kellest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega⁸⁵, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega⁸⁶ ning viiendik töötleva tööstusega⁸⁷. Kokku pakub maapiirkond tööd 22%-le koguhõives osalejale, so 148 tuhandele inimesele, kellest 67% on maa- ja 33% linnapiirkonna elanikud. 99 tuhandel maapiirkonnas elaval hõivatul asub põhitöökoht maapiirkonnas, 94 tuhandel linnalises asulas ja 7 tuhandel välismaal. Suurimaks tööandjaks on teenindussektor, pakkudes tööd 60%-le maapiirkonnas elavale hõivatule, järgneb 30%-ga tööstus- ning 10%-ga primaarsektor.

53. Paljud EL-i, sh ka Eesti maapiirkonnad seisavad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, lisatööjõu vajadus mahukate igapäeva- ja hooajaliste tööde tegemiseks ning ühenduvus- ja põhiteenuste kehv kättesaadavus. Elanike vanuselise struktuuri poolest iseloomustab maapiirkonda fakt, et tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem kui sinna sisenevate noorte arv ning kui linnapiirkonnas 20–40 aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb. Sotsiaal-majandusliku arengu seisukohast on haavatavamad keskustest kaugemal asuvad ja madalama asustihedusega maapiirkonnad. Elanike vähesus piirab elu- ja ettevõtluskeskkonna kestlikku edendamist ning on takistuseks täiendavate suuremamahulisemate investeeringute tegemiseks.

54. Kuigi maapiirkonna kujunemises olulist rolli mänginud põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalanduse valdkonna ettevõtete panus tööhõivesse on viimasel kümnendil märgatavalt vähenenud, on maamajandus kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks läbi mittepõllumajanduslike tegevuste ja aktiivsete kohalike kogukondade kiire arengu. Alternatiivsete tegevusvaldkondade arendamisse ja seeläbi töökohtade loomisesse on märgatava panuse andnud ka põllumajanduslikud majapidamised. Kasvanud on tööhõive ja kahanenud maa- ja linnapiirkonna vaheline hõivelõhe.

Kohalikud kogukonnad

55. Aktiivsete kohalike kogukondade kasvu on soodustanud LEADER-tüüpi kohalikul algatusel põhinev alt üles lähenemisviis, mis on osutunud tõhusaks vahendiks kohaliku suutlikkuse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisel, vaesuse vähendamisel ja töökohtade loomisel maamajanduses. Maaelu ja -ettevõtluse edendamisega tegeleb 26 LEADER kohalikku tegevusgruppi, mille tegevuspiirkonnad katavad peaaegu kogu Eesti territooriumi ja hõlmavad

⁸³ Maapiirkonna elanikkonna osatähtsus kogu elanikkonnas on 32,78%.

⁸⁴ Maapiirkonna ettevõtete osatähtsus kogu ettevõtete arvus on 27,99%.

⁸⁵ Maapiirkonna teenindussektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 49,11%.

⁸⁶ Maapiirkonna primaarsektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 30,44%.

⁸⁷ Maapiirkonna tööstussektori ettevõtete osatähtsus piirkonna ettevõtete üldarvus on 20,44%.

üle poole maapiirkonna elanikkonnast⁸⁸. Kestliku ja mitmekesise elukeskkonna loomiseks ja tagamiseks panustatakse kohaliku piirkonna spordi- ja vabaaja tegevustesse, kultuuri- ja looduspärandi säilitamisse ning internetiühenduse ja muude teenuste kättesaadavuse parandamisse. Edendamaks maamajanduse jõukust arendatakse ka kohalikkude ettevõtlust (nt maaturismi, puidu- ja mööblitööstust, mahetootmist, teravilja- ja köögiviljakasvatust, piimatootmist). Otseselt rannaelu ja -ettevõtluse edendamisega tegelevad kohalikud algatusrühmad kaheksas erinevas kalanduspiirkonnas. Struktuursed muutused Eesti haldussüsteemis, sh kohalike omavalitsuste rolli võimendamise teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi ning piirkondade potentsiaali täieliku realiseerimise tagamiseks, mõjutavad oluliselt kohalikkude elu ning suurendavad vajadust aktiivsete ja ühtehoidvate kohalike kogukondade järele. Tarvis on tugevdada kodanikeühenduste, ettevõtete ja kohalike omavalitsuste koostööd ja nende tegevuste koosmõju.

Uued väärtusahelad ja võimalused

56. Tagamaks, et maal oleks hea elada, tuleb jõuliselt tegeleda maapiirkonna kestliku ja kvaliteetse tööhõive ja majanduskasvu edendamist soosivate tegevustega ning sealse elukeskkonna kvaliteedi säilitamisega. Maapiirkonna eluolu ja majanduslik areng sõltuvad üha enam ettevõtluse mitmekesisusest, uute töökohtade olemasolust ning tugevatest ja aktiivsetest kohalikest kogukondadest. Olemasolevate töökohtade säilitamine ning uute sobivate ja atraktiivsete töökohtade loomine saab toimuda läbi kõrgema lisandväärtusega majandustegevuse edendamise. Kvaliteetsete tootmissisendite (seeme, seemnekartul, istutusmaterjal) ja kohaliku toorme kasvatamine, püüdmine ja väärindamine, ühistegevus, erinevad nišitooted, mahepõllumajandus, kultuuri- ja turismimajandus ning uued väärtusahelad nagu puhas energia, biomajandus, ringmajandus, ökoturism on need võtmevaldkonnad, mis läbi oskusliku rakendamise (sh piirkonna ressursside ja eripära oskuslikum kasutamine, innovaatilised tootmisviisid, väärindatud toodete eksport) ja edendamise suudavad tagada maapiirkonnas hea majanduskasvu ning hoida ja luua töökohti. Nii kestlik põllumajandus, kalandus kui ka metsandus on strateegilised sektorid selle potentsiaali arendamisel. Üha olulisem on siinjuures erinevate sektorite kombineerimine ning ressursitõhususe maksimeerimine, nt biomajandusvaldkonnas, kus Eesti suur potentsiaal on hetkel alakasutatud.

57. Suureks väljakutseks on jõukuse tagamine ja suurendamine ning teenuste kättesaadavuse parandamine maapiirkonnas. Sealseid ettevõtjaid iseloomustab madal investeerimisvõime tulenevalt kapitali vähesusest ning piiratud ligipääsust finantseerimisvahenditele. Puudulik ligipääs investeeringutele mõjutab aga ettevõtete tegevuste laiendamist, kasvamist, arenguvõimaluste realiseerimist ning võimekust kohaneda kliimamuutustega ja tulla toime loodus- või inimtegevusest tingitud õnnetuste tagajärgedega. Maapiirkonna ettevõtjatele tuleb investeerimisvõimekuse suurendamiseks ja tegevuste edendamiseks tagada täiendavate rahaliste vahendite kaasamine läbi erinevate rahastamisviiside, vältides seejuures konkurentsimoonusie ja a võttes kasutusele meetmeid toetussõltuvuse vähendamiseks. Maapiirkonna elanikele peab tagama parema juurdepääsu avalikele ja tervishoiuteenustele, kutseõppele, heale internetiühendusele, uute oskuste arendamist võimaldavatele programmidele, eriti digitaalsektoris, ning kvaliteetsele ja vajaduspõhisele haridusele ja ühenduvusteenustele. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad omapoolse panuse andma nii põllumajandus- ja kalandus- kui ka teised poliitikad ja

⁸⁸ 26 LEADER kohaliku tegevusgrupi tegevuspiirkondades elab 63,8% maapiirkonna elanikkonnast ning nende territoorium hõlmab 94,6% kogu riigi territooriumist.

tegevussuunad. Kõiki võimalusi tuleb maa- ja rannaelu taaselustamiseks ja edendamiseks ära kasutada – lähtuda tuleb piirkonna vajadustest ja perspektiividest.

5.4.2 Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

58. Aastaks 2030 on prognoositud, et Eesti rahvaarv kahaneb 68 tuhande elaniku võrra, mis moodustab 5% tänasest rahaarvust. Noorte vanuses 21–40 arvuline vähenemine on prognooside kohaselt tunduvalt suurem, 20% tänase sama vanusegrupi üldarvust. Regionaalses mõttes kasvavad ainult suuremad linnad ja neid ümbritsevad piirkonnad, seda tänu sisserändele mitte populatsiooni loomulikele muutustele⁸⁹. Kõige haavatavamad ja mõjutatavamad rahvaarvu muutuste suhtes on maapiirkonnad ning arvuliselt jääb ja koondub noori kõige enam sinna, kus asustustihedus on kõrge ning kus toimub valglinnastumine (Tallinna, Tartu ja Pärnu lähiumbrused).

Elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklik areng

59. Selleks et maapiirkonna elanikkond oleks aastal 2030 aktiivne ja elujõuline ning maapiirkonnas oleks elanikkonda toetav kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus, tuleb tagada maapiirkonna elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklik areng. Aktiivsete inimeste motiveerimiseks maal elada ja tegutseda tuleb tagada eneseteostamist võimaldav elu- ja ettevõtluskeskkond, kohapealsete töökohtade olemasolu, sotsiaalselt aktiivne ja tugev kogukond, positiivne ja atraktiivne elu- ja ettevõtluskeskkonna kuvand, vajaduspõhiste teenuste kvaliteetne kättesaadavus ning turvaline elukeskkond. Senisest enam tuleb tähelepanu pöörata elukeskkonna võimalustele ja nende edendamisele.

60. Tagamaks piirkondade tervikliku arengu (sh maa- ja linnapiirkonna sümbioosi), tuleb jätkata piirkonnaspetsiifiliste programmide rakendamisega ning nende edendamisega lähtudes piirkonna puudustest ja vajadustest. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata ka maapiirkonna taristu arengule ja loomisele ning sealsete tõmbekeskuste terviklahenduste edendamisele, nt valdkondade ülesed digilahendused teenuste kättesaadavuse parendamiseks, „Nutikad külad“ - tüüpi arendused, mille raames püütakse lahendada ühes pakettis igapäeva eluks vajalike teenuste pakkumine.

Maapiirkonda elama asumine ja noortele suunatud tegevuste edendamine

61. Maapiirkonna elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklik areng hõlmab endas ka maapiirkonda elama asumist soosivaid tegevusi ja noortele suunatud tegevuste edendamist. Vaja on toetada põlvkondade vahetust mitte üksnes põllumajanduses, vaid maaettevõtluses tervikuna ja mitte üksnes peresisel, vaid ka väljapoole perekonda. Seejuures on oluline ettevõtlusest väljuda soovivatele vanemaealistele ettevõtjatele tagada selles protsessis asjakohane ja pädev nõustamine.

⁸⁹ European Parliament study, 2013. How can regional and cohesion policies tackle demographic challenges?

62. Tugevdamiseks maapiirkondade sotsiaal-majanduslikku struktuuri on vajalik keskenduda nii noorte kui ka aktiivsete küpses eas inimeste meelitamisele linnast maapiirkonda. Võtmetegevuseks on olemasolevate toetustegevuste sihistatum rakendamine ning noortele suunatud ja maal elamisest huvitatud inimestele maaelu võimalusi tutvustava teabe parema kättesaadavuse tagamine. Lisaks kohalikul tasandil rakendatav meede noorte ettevõtluse arendamiseks ja elutingimuste parandamiseks, mille kaudu on kohalikul tasandil vastavalt piirkondlikele vajadustele võimalik toetada noorte ettevõtluse alustamist, arendamist ja koolitamist ning eluruumide parendamist. Eesmärk on tõsta noorte huvi elada ja tegutseda maal ning arendada sealset majanduslikku ja sotsiaalset keskkonda.

Kohalike kogukondade rolli tugevdamine

63. Aktiivsed ja ühtehoidvad kohalikud kogukonnad loovad eeldused inimeste (sh noorte) maale tulemiseks ja sinna jäämiseks. Et maapiirkonnas oleks tagatud vajadustele vastavate teenuste kvaliteetne kättesaadavus on tarvis tugevdada kodanikeühenduste, ettevõtete ja kohalike omavalitsuste koostööd ja nende tegevuste koostööd. Teenuste osutamisse tuleb senisest enam kaasata kohalikke kogukondasid, seejuures pakkuda kogukondadele selleks vajalikke nõustamisteenuseid ja investeringuid (sh läbi rahastamisvahendite).

64. Kohalikel kogukondadel on oluline roll ka maaelu kuvandi loomisel ning põllumajanduse ja maaelu propageerimisel. Selleks tuleks tuleb kohalikele kogukondadele anda lisaks maaelu- ja kalanduspoliitikale suurema otsustusõiguse ka muudes poliitikates. Maapiirkonna sotsiaal-majandusliku olukorra ja töökohtade loomise edendamiseks, sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks ning vaesuse vähendamiseks tuleb jätkata LEADER-tüüpi kohalikul algatusel põhineva alt üles lähenemisviisi rakendamist.

Maaelu kuvandi loomine ja maaeluga arvestamine

65. Maapiirkonna elujõulisuse tagamisel on olulisel kohal maaelu kuvandi loomine ning põllumajanduse ja maaelu propageerimine. Positiivse maine loomisel on võtmesõnaks edukad tööandjad ja hea palgaga töökohad, sotsiaalselt aktiivsed ja tugevad kogukonnad ning turvaline elukeskkond. Seejuures on oluline jätkata põllumajandust ja maaelu laiemale ühiskonnale tutvustavate ürituste (nt avatud talude päev) läbiviimist ja laiendamist, kaasates senisest enam sellesse ka sektorit. Lisaks tuleks propageerida ja soodustada maaelu- ja ettevõtluse edendamisele suunatud ühiste ideede ja ettevõtmiste genereerimist ja nende elluviimist, sh maaeluvõrgustiku tegevuste edendamist. Oluline on siinkohal ka traditsioonide, pereettevõtluse ja eestimaise väärtustamine, täpsemalt mõtteviisi ja hoiakute muutmiseks vajalike tegevuste edendamine ning pikaajalise strateegia seadmine maapiirkonna murekohtade esiletoomiseks ja väljapoole kommunikeerimiseks ning edulugude kogumiseks ja levitamiseks.

66. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad maapiirkonna erisustega arvestama nii põllumajandus- ja kalandus- kui ka teised poliitikavaldkonnad ning tegevussuunad. Maaelupoliitika kujundatakse selliselt, et maaelu eest vastutavaks ja koordineerivaks üksuseks oleks Maaeluministerium, kes tagab kompetentsi hindamiseks erinevate poliitikate mõju maaelule – luuakse mehhanism maapiirkondadele avalduva mõju hindamiseks, et vaadata asjaomased poliitikameetmed süstemaatiliselt läbi maapiirkondade perspektiivist lähtuvalt (inglise keeles *Rural proofing*).

67. Eesmärk on võimendada olemasolevaid piiratud ressursse maaelu kestliku arengu tagamiseks läbi teiste tulemusvaldkondade ja fondide kaasamise. Lisaks ÜPP poliitikale tuleb suurendada ka teiste EL poliitikate mõju põllumajanduse, toiduainetööstuse ja maaelu arendamises, näiteks EL ühtekuuluvus-, kaubandus-, keskkonna- ja kliimapoliitikat. Eelkõige peaks ühtekuuluvuspoliitika panustama senisest rohkem maaelu arengusse läbi infrastruktuuri, IKT ja avalike teenuste projektide rahastamise.

Maaettevõtluse arendamine

68. Maaettevõtluse arendamisel on olulisteks sekkumismeetmeteks noorte ettevõtluse toetamine ja edendamine, maaettevõtluse alustamise toetamine, ühistegevus ja koostöö, investeringute elluviimise toetamine ning finantsinstrumentide rakendamine ja laialdasem kasutamine. Tagamaks maaettevõtluse järjepideva arengu tuleb rakendada ja kombineerida erinevaid rahastamisviise, vältides seejuures konkurentsimoonutusi ja võttes kasutusele meetmeid toetussõltuvuse vähendamiseks.

69. Maapiirkonna ettevõtjate investeerimisvõimekuse suurendamiseks ja tegevuste edendamiseks tuleks senisest enam rakendada erinevaid finantsinstrumente. Investeringute elluviimise toetamisega jätkatakse, kuid sihistatumalt ja pigem kohalikul algatusel põhinevat alt üles lähenemisviisi rakendades. Tagastamatu abi vormis tuleks toetada eelkõige noori ettevõtjaid, mittetootlikke investeringuid, ettevõtluse alustamist, põllumajandustootjate tegevuste mitmekesistamist, uute tehnoloogiate kasutuselevõttu, koostööd teadus- ja arendusasutustega, tootearendust ja tootearenduseks vajalikke investeringuid. Ettevõtete toetamise asemel tuleks senisest enam ettevõtetele pakkuda ka erinevaid teenuseid (koolitused, nõustamine, mentorlus).

70. Olemasolevate töökohtade säilitamise ning uute sobivate ja atraktiivsete töökohtade loomise aspektist on oluline tagada maapiirkonna ettevõtluse mitmekesisus ning edendada lisandväärtust loovaid tegevusi ja valdkondi (nt biomajandus, ringmajandus, ökoturism, innovaatilised tootmisviisid, väärindatud toodete eksport jne).

6. III sammu: Kestlik kalandus

Lühikirjeldus

1. Meetme „Kestlik kalandus“ alla on koondatud kalanduse eesmärgid ja tegevused, mille elluviimine on jaotatud Keskkonnaministeeriumi ja Maaeluministeeriumi valitsemisala vahel ning millega viiakse ellu Euroopa Liidu ühist kalanduspoliitikat (ÜKP). Kalanduspoliitikal on oluline roll edendada säästvat kalandust ja vesiviljelust, rikkumata merekeskkonda, mis suudab toetada majanduslikult elujõulist töötlevat tööstust ning tagada rannaäärsete kogukondade tööhõive ja võimalused.
2. Meetme rakendamise juures on oluline meeles pidada tugevaid sidemeid arengukava keskkondlike ja ekspordi ning teadus- ja arendustegevusega seotud eesmärkide vahel. Ökosüsteemipõhine lähenemisviis kalavarude majandamisel suunab enam tähelepanu teadus- ja arendustegevustele ja uuenduslike lahenduste leidmisele bioloogilise ressursi püügil, kasvatamisel ja väärindamisel, mis omakorda annab võimaluse kõrgema lisandväärtusega toodete ekspordiks.

6.1. Eesmärgid ja mõõdikud

KESTLIK KALANDUS		
Eesmärk	Mõõdikud	Trend
Meede 3.1 Kestlik kalandus		
Läbi keskkonnateadliku ja jätkusuutliku kalavarude majandamise on kalavarud heas seisus	Heas seisus varude arv	kasvab
	Kalapüügi rikkumiste arv	väheneb
Keskkonnateadliku harrastuspüügi kasv	Harrastajate arv	kasvab
	Majanduslik mõju (sots-maj mõju EUR) 1 harrastaja kohta aastas.	Eesmärk saavutada EL keskmine
Kalandus- ja vesiviljelussektor on jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline	Sektoris hõivatute keskmine vanus	langeb
	Kalandusettevõtete töökohtade arv	kasvab
	Keskmine palk (suhe Eesti keskmisesse)	kasvab
	Ettevõtete müügitulu (EUR)	kasvab
Kalandus- ja vesiviljelussektori toodang on kvaliteetne, kõrge lisandväärtuse ja suure ekspordipotentsiaaliga	Kalandustoodete tarbimine Eestis (kg inimese kohta) – kui võimalik, siis eristada ka kodumaisest toormest toodete tarbimist	kasvab
	Lisandväärtus töötaja kohta (EUR)	kasvab
	Eksporditavate toodete koguväärtus (EUR)	kasvab

6.2. Hetkeolukord

Kalavarud ja kalapüük

3. Kalandussektori põhialuseks oleva ressursi olukorda Eestis võib pidada suhteliselt heaks. Arvuliselt ei vasta siiski ligi poolte meile oluliste kalavarude majandamine veel täielikult säästliku kasutuse põhimõtetele.
4. Veekogude rohkus ja looduslikud tingimused tagavad Eestile mitmekesise kalavaru ja loodusliku taastootmise võime, samas on koelmupaikade arv oluliselt vähenenud seoses keskkonnamuutuste ja inimtegevusega. Koelmupaikadest aga sõltub kalavaru suurus. Kalavarude hea olukorra tagamiseks on oluline koelmute ja elupaikade taastamine, liigse püügisurve vähendamine, püügivahendite selektiivsuse tõstmine ning kalade asustamine liigikaitse eesmärgil. Veekogude hea uuritus ning järjepidev kala- ja keskkonnateaduse areng on loonud eeldused kalavarude ökosüsteemipõhiseks majandamiseks, mis kätkeb lisaks kalapüügile ka muude oluliste mõjuteguritega (mereimetajad ja lindude tekitatud kahjustused ning nende soovimatu kaaspüük, keskkonnamuutused, võõrliigid jt) arvestamist või nende mõjutamist.
5. Elektrooniliste vahendite kasutuselevõtt on harrastuspüügil toonud soovitud mugavuse kalapüügile ligipääsul (94% toimingutest on elektroonilised) ning andmeesitusel.⁹⁰ Elektrooniliste vahendite kasutamine kogu sektori kontekstis on loonud võimalused kulutõhusaks ja riskipõhiseks järelevalveks. Alakasutatud on aga tänapäevaste elektrooniliste lahenduste potentsiaal kutselise ranna- ja sisevete püügi aruandluses (6,5 % toimingutest on elektroonilised), vaatamata sellele, et võimekus on loodud.⁹¹
6. Vaatamata elektrooniliste vahendite kasutamisele, mis on loonud eeldused kulutõhusaks ja riskipõhiseks järelevalveks, survestab Keskkonnainspektsiooni toimimist inimressursi nappus, samuti on korduvalt reformitud struktuuri. Seda on mõnevõrra aidanud leevendada tulemuslik koostöö vabatahtlikega eeskätt kudeaegse kaitse korraldamisel lõheliste jõgedel aga ka nn „kaldad puhtaks“ prügikoristuskampaaniate näol. Suurem kaasamine aitaks veelgi tõhustada järelevalvet ning tõsta avalikkuse ja sektori keskkonnateadlikkust. Ressursi nappusest tingituna tegeletakse järelevalves peamiselt vaid oluliste rikkumistega. Töömahtu suurendavad järjest karmistuvad ELi nõuded kalasaagi käitlemise ja raporteerimise osas ning kasvav harrastuspüük. Järelevalve fookuse hoidmiseks võib osutada vajalikuks püügieeskirjade ja nõuete lihtsustamine.
7. Läänemere traalpüügisektoris on viimasel kümnendil läbi viidud oluline püügivõimsuse vähendamine, mille tulemusena on püügivõimsus püügivarudega vastavuses.⁹² Sektori efektiivsuse tõusu ja püügivõimsuse vähendamist on soodustanud individuaalsete ülekantavate kvootide (ITQ) süsteemi kasutuselevõtt. Kui aastal 2004 oli Läänemere traalisektoris 153 kalapüügilaeva, siis aastal 2017 oli 25 ettevõtet kokku 33 laevaga.⁹³ Püügimaht aastas on suurusjärgus 50 000 tonni kilu ja räime kokku.⁹⁴ Praeguse laevastiku võimsuse juures on võimalik püüda ka veidi rohkem, kuid varude olulisel suurenemisel võib selles laevastikusegmenndis tekkida püügivõimsuse puudujääk. Tursapüüki pole varude halva seisundi tõttu viimasel 5 aastal sisuliselt teostatud (alla 200 tonni).⁵ Läbi

⁹⁰ Keskkonnaministeeriumi teadus- ja harrastuskalapüügi andmekogu (TEHA) <http://kala.envir.ee/>

⁹¹ Maaeluministeeriumi kutselise kalapüügi register (KIR) <https://kir.agri.ee/#/login>

⁹² Eesti Läänemere traallaevastiku püügivõimsuse analüüs. Eesti Mereinstituut 2012

⁹³ Maaeluministeerium. Kalalaeva register

⁹⁴ Maaeluministeerium. <https://www.agri.ee/et/eesmargid-tegevused/kalamajandus-ja-kutseline-kalapuuk/puugiandmed>

efektiivistamise on sektor muutunud elujõuliseks ja investeerimisvõimeliseks, kuid finantstoe olemasolu peetakse siiski oluliseks.

8. Kaugpüügilaevastik, kus tänaseks on võrreldes 10 aasta taguse ajaga (12 laeva) alles 4-5 tehaslaeva⁴, tegutseb Kirde- ja Loode-Atlandi kalanduspiirkondade rahvusvahelistes vetes, Teravmägede ning Gröönimaa vetes. Püütakse põhjatraalidega peamiselt krevetti, turska, meriahvenat ja süvalesta, mille kogusaak on ca 10 000-13 000 tonni ehk ligemale 16% Eesti kutselisest kalasaagist.⁹⁵ Varasemalt suurimat saaki andnud Loode-Atlandi krevetivarude vähenemisest tingituna on meie ajaloolised püügivõimalused moratooriumi all (piirkonnad 3M ja 3L) ning see sunnib alternatiivina vaatama rohkem reguleerimata liikide ning kolmandate riikidega sõlmitud kalanduslepingute poole. ELi püügivõimsuse piirang pidurdab juba praegu kaugpüügi arengut, sest vanade laevade asendamine uutega (mis on veidi võimsamad), rääkimata lisalaevadest, ei ole hetkel võimalik. Meie peamiste ajalooliste krevetipüügivõimaluste taasavanemisel NAFO konventsiooni alal võib selle potentsiaali täielikul ärakasutamisel tekkida seetõttu raskusi. Kaugpüügilaevade üheks oluliseks eripäraks võrreldes Läänemere traallaevadega on see, et nende laevade pardal tegeletakse lisaks püügile ka kala erineval kujul töötlemisega.
9. Ligi 20% ehk ca 14 000 tonni Eesti kutselise kalapüügi saagist püütakse ranna- ja sisevete püügil, kus opereerib ligemale 1400 loa omanikku ca 2500 loale kantud kaluri näol.⁹⁶ Rannapüük merel toimub 12 meremiili ulatuses või kuni 20 m samasügavusjooneni ning püüki teenindavad väikesed kohalikul tasandil olulise tähtsusega kalasadamad ja lossimiskohad. Kalasadamad ja lossimiskohad vajavad investeringuid infrastruktuuri parendamiseks, seadmetega varustamiseks ja multifunktsionaalsuse edendamiseks. Püügialustena kasutatakse peamiselt kuni 12m pikkuseid kalalaevu, mida on registrisse kantud 2017. aasta lõpu seisuga 2044 (1555 rannapüügis ja 489 sisevetel). Võrdlusena, 2004. a oli registreeritud kalalaevu rannapüügis 887 ja sisevetel 357.⁹⁷ Püügivõimalused antakse välja püügivahendite piirarvudena (peamiselt võrgud, mõrrad), lisaks aastase lubatud saagina Peipsi-, Lämmi ja Pihkva järvel (kokkuleppel Vene Föderatsiooniga) ning räimepüügil kastmõrraga Liivi lahel. Suuresti segapüügil baseeruv kalasaak moodustub peamiselt räimest, ahvenast, kohast, lestast, latikast, haugist ja särjest. Peale kalapüügi toimub ka agariku varumine. Segmenti iseloomustab kohati liigne püügikoormus⁹⁸, mis toob kaasa hulgaliselt erinevaid piiranguid või püügi sulgemise piiratud ajavahemikul. Püüki takistavad ka looduslikud tingimused nagu ilmastik ja jääkatte teke ning piirkonniti arvukad hülge- ja kormoraniarukonnad samuti looduskaitsest tulenevad püügipiirangud, jm. Püügist saadav keskmine tulu rannapüügis on väike ning kalapüük ei ole püügiandmete kohaselt enamikule kaluritele ainukeseks sissetulekuallikaks (nt 30% loa omanikest püüavad alla 200 kg kala aastas).⁹⁹ Läänemere traalpüügile ja kaugpüügile sarnast püügivõimsuse vähendamist ei ole ranna ja sisevete püügil läbi viidud. Nii nagu teisteski segmentides tagab ranna ja sisevete püügis oskusteabe, traditsioonide edasikestmise ja konkurentsivõime ajaloolise püügiõiguse süsteem ehk püügiõigust on võimalik parandada. Väikesed püügikogused ja kala vähene väärimine ei võimalda samas piisavaid sissetulekuid ning segmenti üldine investeerimisvõimekus on seetõttu madal. Toetatud struktuuridena tegutsevad kalurite esindusorganitena kalanduse kohalikud algatusrühmad

⁹⁵ Statistikaamet

⁹⁶ Maaeluministeriumi kutselise kalapüügi register (KIR) <https://kir.agri.ee/#/login>

⁹⁷ Maaeluministerium. Kalalaeva register

⁹⁸ Eesti riikliku kalanduse andmekogumisprogrammi täitmine ja analüüs, teadusvaatlejate paigutamine Eesti lipu all sõitvatele kalalaevadele ning teadussoovituste koostamine kalavarude haldamiseks aastatel 2015-2017. Lõpparuanne. Eesti Mereinstituut 2017.

⁹⁹ Maaeluministeriumi kutselise kalapüügi register (KIR) <https://kir.agri.ee/#/login>

kaheksas kalanduspiirkonnas (8), mille kaudu on sektori jaoks vajalikke investeeringuid olulisel määral toetatud läbi kohalike arengustrateegiatega rakendamise.

10. Kutselise kalapüügi erinevates segmentides on EL toetuste abil panustatud püügivahendite, kalasadamate, kala külmutamis- ja esmatöötlemise võimekuse parendamisse, kuid investeerimisvajadus laevastiku uuendamise ja vajaliku infrastruktuuri ning kaasaegsete seadmete ja vahendite järele teatud piirkondades on endiselt olemas. Maailmas järjest suurenev loomse valgu vajadus tagab potentsiaalse turu Eesti kalatoodetele. Suurimaks probleemiks kõikides segmentides on suur vajadus tööturult lähitulevikus lahkuvate töötajate asendamiseks enamiku kalanduse põhikutsealade puhul, kus vanemaealiste osatähtsus on ligi 40%¹⁰⁰ ning sageli konkureerib sektor tööjõu osas rahvusvaheliselt. Viimasel kümnel aastal on rannakaluri kutseeksami sooritanud 220 alla 29 aastast noort kalurit, kuid suurem osa eksami sooritajatest on 30 – 49 aastased.
11. Harrastuspüügiga, kui ühe vaba aja veetmise viisiga tegeleb üle 100 000 harrastuskalastaja¹⁰¹, mis muudab selle kõige populaarsemaks hobiks Eestis. Peamiseks püügiobjektideks on ahven, haug, koha, särg ja teised kohalikud kalaliigid ning aastas välja püütavad kogused küündivad sõltuvalt aastast mitme tuhande tonnini.¹² Kalastajatel on loodud laialdased võimalused kalapüügiga tegelemiseks kasutada lubatud mitmekesiste püügivahendite (peamiselt erinevad õngpüünised) ning püüda lubatud liikide suure arvu tulemusena. Õigusaktidega on muuhulgas reguleeritud igapäevane ja veekogude ja kallasraja kasutamine, kuid kallasrajale juurdepääsu tagamine vajab suuremat tähelepanu. Pääsemist veekogudele on lihtsustanud ka arenevad väikesadamad – taastatud on kaisid, muule jm infrastruktuuri sh rajatud slippe, kaikohti, olmehooneid jms. Tänu püügilubade elektroonilisele soetamisele ja aruandlusele on harrastuskalapüügi administreerimise koormus viidud miinimumini ning kõikidele on tagatud lihtne ja võrdne ligipääs harrastuspüügile. Mitmed harrastuspüügi huviobjektiks olevad varud kattuvad ranna ja sisevete kutselise kalapüügi huviobjektidega ning sageli on seetõttu varu kaitseks lahendusi leida keeruline ja kutseliste ning harrastajate huvide võrdne kaitse on tõsine administratiivne väljakutse. Esindus- ja katusorganisatsioonidesse kuulub võrreldes valdkonna populaarsusega väga väike arv harrastajaid. Selle tõttu on kalastusklubide kaasa rääkimise võimekus poliitika kujundamisel kesine ning majanduslik suutlikkus suhteliselt madal. Harrastuspüügist laekunud tasudest on vahendeid suunatud harrastuskalapüügiga seonduvate projektide toetamiseks läbi SA KIKi. Toetatud on projekte alates uuringutest kuni kalapüügivõistluste, laagrite ja infrastruktuurini.¹⁰² Vajadus sellise toetuse järele on areneval sektoril suur.

Vesiviljelus ja bioloogilise ressursi töötlemine ning turustamine

12. Eestis on head eeldused kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmiseks. Kalandussektoris tegutsevad ettevõtted omavad pikaajalisi traditsioone, oskusteavet ja kogemusi ning on hakanud arendama ja kasutusele võtma uusi, kaasaegseimate tehnoloogiliste lahendustega varustatud töötlemisseadmeid ning keskkonnasõbralikke kasvatamise tehnoloogiaid.

¹⁰⁰ Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: põllumajandus ja toiduainetööstus. OSKA raporti terviktekst, Kutsekoda, 2017

¹⁰¹ Eesti harrastuskalapüügi kvantitatiivuurim. Eesti Uuringukeskus OÜ, 2016

¹⁰² SA Keskkonnainvesteeringute Keskus

13. Ajas on aktiveerunud ühistegevus, mille ilmekamaks näiteks on kalanduse tootjaorganisatsioonid, mida on hetkel Eestis 5 ning millele lisandub tootjaorganisatsioonide koondav keskühisus¹⁰³. Tootjaorganisatsioonidesse on koondunud püügi- ja vesiviljeluse valdkonna ettevõtjad, kelle eesmärk on ühistegevusega püügil, kalakasvatusel, töötlemisel ja turustamisel omandada suurem turujõud ja paremad läbirääkimise tingimused turgudel võrreldes üksiktegitajatega. Tooraine koondamine tootmisetapil, st kalapüügil ja kalakasvatamisel, võimaldab ühtlasi tekitada mastaabisäästu, saades paremaid väljavaateid hinnaks ja turgude leidmiseks. Eesti vesiviljelussektorit iseloomustab suur killustatus mitmete väikesemahuliste toodete ja tootmisviiside vahel, millest tulenev huvide lahknevus on osaliselt pärssinud tõhusat koostöövõimet nii erialaliitude kui ka tootjaorganisatsiooni raames. Ranna- ja sisevetekalanduses ei ole ühistegevus tootmises ja turustamises veel väga levinud.
14. Eesti vesiviljelusettevõtete tootmisvõimsust on hinnatud suuremaks kui 4000 tonni aastas¹⁰⁴, kuid tegelik tootmine on sellest umbes viiendik (ca 900 tonni¹⁰⁵). Viimastel aastatel on tootmismahud hakanud järk-järgult kasvama, kuid veel ei suudeta rahuldada töötajate tooraine vajadust kasvatavate liikide osas. Kalatööstuste toorainega varustatus püütavate mageveeliste liikidega (koha, ahven) on sesoonne ja kohalikku toorainet ei jätku piisavalt, mistõttu on sellistes tootmisbaasides tootmisvõimsus alakasutatud.
15. Avamerekasvanduste rajamist Eestis piiravad ebasoodsad kliimaatilised tingimused ja Läänemere keskkonnaseisund ning hoonestuslubade protsess on aeganõudev ja keeruline. Kuna vesiviljelussektor¹⁰⁶ on väike, ei ole tekkinud piisavat turgu Eesti vesiviljelussektorile spetsialiseerunud veterinaaridele ja konsulentidele. Rahuldamata on nõudlus oskustööjõu osas, sest sektorit iseloomustab nõudlik füüsiline töö ning madal palgatase (kalatöötlemises on see 70% Eesti keskmisest ja vesiviljeluses 44%¹⁰⁷).
16. Mageveekala töötlemisettevõtted fileerivad ning valmistavad erinevaid kulinaariatooteid, samas kui kilu- ja räime töötlemissektoris tegeletakse peamiselt kala külmutamisega. Kilu ja räime töödeldakse enamjaolt hästi toimivate tootjaorganisatsioonide poolt rajatud kompaktses külmhoonetes, mis on varustatud kaasaegseimate tehnoloogiliste lahendustega nii töötlemise aspektist kui ka toodete pakendamises. Innovatsiooni ja tootearendusse on kala- ja vesiviljelustoodete tootmise- ja töötlemisega tegelevad ettevõtjad investeerinud suhteliselt vähe.
17. Euroopa Liidus on tarbijate nõudlus kalatoodete järgi kasvavas trendis¹⁰⁸ ja kalatarbimine 2014. aastal oli elaniku kohta 25,5 kg¹⁰⁹. Eestis ei ole kalatarbimine viimase kolme aastaga oluliselt muutunud, jäädes elaniku kohta 17 kg-ni aastas¹¹⁰. Suuremates Eesti kaubanduskettides on kalandustoodete sortimendis kohaliku päritoluga tooted esindatud, konkureerides sageli odavamate hindadega importtoodetega. Eesti kalatoodete isevarustatuse tase oli 2017. aastal 53%. Kohalikku päritolu vesiviljelustoodete turustamise lühike tarneahel tagab toodangu värskuse ent toodangu kogumaht on küllaltki madal.

¹⁰³ Maaeluministerium (turukorraldus) 2018 <https://www.agri.ee/et/eesti-kalapuugi-ja-vesiviljelussektori-tootjaorganisatsioonid>

¹⁰⁴ Riigikontroll „Euroopa Kalandusfondi vesiviljelustoetuste mõju“ 2016

¹⁰⁵ Statistikaamet

¹⁰⁶ Vesiviljelussektori all peetakse silmas nii kala-, vähi-, vetika- kui karbikasvatamist

¹⁰⁷ Statistikaamet

¹⁰⁸ EUMOFA (Euroopa Liidu kalapüügi- ja vesiviljelustoodete turu seirekeskus) 2014

¹⁰⁹ EUMOFA „EU Fish market 2016“

¹¹⁰ Konjunktuuriinstituudi 2016. a küsitluse andmed

18. Eesti kalandussektoris tegutsevatel mikro- ja väikeettevõtjatel on olnud madal omafinantseeringuvõime. Samuti on finantsvahendid olnud sihtgrupile raskesti kättesaadavad. Nende turutõrgete leevendamiseks on Maaelu Edendamise Sihtasutuse kaudu võimaldatud ligipääs laenurahale.
19. Vesiviljeluses on vähesel määral hakatud katsetama uute kalaliike kasvatamisega ning on tekkinud huvi ka vetikate ja karpide kasvatamise vastu. Alustatud on juba punavetika *Furcellaria lumbriicalis* ja söödava rannakarbi *Mytilus edulis* kasvatamise katsetusi Väinameres, Liivi lahes ja Läänemere avaosas millega loodetakse leida Eesti tingimustes sobiv tootmistehnoloogia. Vetikakasvatuse puhul on käimas esimesed innovatsiooniprojektid kasvatustehnoloogiate arendamiseks. Erasektori algatusel on käivitunud karbikasvatuse arendamine. Teistes Läänemere-äärsetes riikides on karbi ja vetikakasvatus näidanud potentsiaali merekeskkonna eutrofeerumise vähendamisel.
20. Eesti kalatöötlemissektoris müüdi 2016. aastal 50 tuhat tonni kalatoodangut 126 miljoni euro väärtuses. Külmutatud kala ja vähiliste osatähtsus müügis oli 62% kogusest ning 35% väärtusest. Kalatööstused on selgelt suunatud ekspordile, mille osakaal kogumüügitulus oli 2016. aastal 64%. Eesti paikneb geograafiliselt Läänemere piirkonnas soodsas asukohas, mis loob eeldused kujuneda keskseks kilu ja räime rahvusvaheliseks logistikakeskuseks. Samas kogu kalatoodete ekspordist oli külmutatud kala osakaal ca 65%, mistõttu on vajadus toodete mitmekesistamise ja tootearenduse järele. Kalatöötlejate peamiseks ekspordi mõjutajaks just viimastel aastatel on olnud Venemaa poolt 2014. aasta augustis kehtestatud embargo. Seetõttu on alates 2014. aastast kalatoodete eksport Ukraina suunal suurenenud. Oluliselt on kasvanud jahutatud kilu osakaal ekspordis, sihtriikideks on Soome ja Rootsi. Kilu- ja räimetoodetele on aktiivselt uusi turuväljundeid otsitud nii Aasiast kui Aafrikast. Püsivaimaks uueks partneriks võib nimetada Hiinat. Vesiviljelustoodangust eksporditi 2016. aastal 9% välisriikidesse.¹¹¹ Peamiseks vesiviljelustoodete ekspordi artiklik on olnud angerjas, mida on müüdnud Hollandi töötlejale. Väikestes kogustes on eksporditud ka tuurlasi ja jõevähki.¹¹²

6.3. Riigi sekkumine tulevikus eesmärkide täitmiseks

21. Riik saab kestliku kalanduse arengut suunata läbi õigusaktide (EL ja siseriiklikud), Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi meetmete, riigieelarve ning muude soovituslike ja vabatahtlike tegevuste kaudu, tuginedes mh Euroopa Liidu Ühise Kalanduspoliitika eesmärkidele.

Kalanduspoliitika keskkondlike eesmärkide täitmisega seotud sekkumised

22. Riigi kohustus on korraldada kalanduse valdkonna alustalaks olevate elusressursside kasutust ja kaitset viisil, mis tagab eeskätt nende jätkusuutlikkuse, kuid samas võimaldab neid kasutada ka sotsiaalse ja majandusliku tulu saamise eesmärgil. Selleks on vaja teostada vajalikke teadus- ja taustauuringuid, mille alusel on võimalik kehtestada varudega tasakaalus olevad püügivõimalused ning asjakohased püügireeglid. Aktiivselt tuleb osaleda EL otsustusprotsessis, et tagada piirkondlike eripäradega arvestamine ning nende integreerimine õigusloomesse ja valdkondlike EL õigusaktide rakendamine. Varude

¹¹¹ Statistikaamet

¹¹² Kalanduse teabekeskus „Kalakasvatus. Perspektiivsed kalaliigid“ 2015

jätksuutliku kasutamise tagamiseks ning maksimaalse ühiskondliku ja majandusliku kasu saamiseks jätkatakse meetmeid püügikoormuse vähendamiseks. Vähendamaks kalandusest tulenevat mõju ökosüsteemile tuleb toetada püügivahendite selektiivsuse suurendamist ja soovimatu kaaspüügi (sh mereimetajad ja linnud) vähendamist. Samuti toetab ja korraldab riik koostöös sektoriga liigikaitse ja varude taastamise eesmärgil koelmute ja elupaikade taastamist, nende inventeerimist ja hooldamist, kalade rändeteede avamist ning kalade asustamist. Võõrliikide leviku tõkestamiseks jätkatakse nende asustamise keeluga ning looduses esinevate võõrliikide arvukuse piiramiseks soositakse võimalusel nende suuremat püüki ja kasutust.

23. Harrastuskalapüük kui vaba aja veetmise viis on Eestis väga populaarne ning hõlmatud on väga suur hulk inimesi, mistõttu on oluline seda sektorit korrapäraselt suunata ja arendada. Peamiseks ülesandeks saab olema harrastuskalapüügi kvaliteedi tõstmine ning harrastuspüügisektori kahjulike mõjude vähendamine keskkonnale. Kavas on jätkata võimalikult mitmekesist harrastuspüügi pakkumist ning täiustada lubade soetamiseks ja andmeesituseks vajalikku tehnilist platvormi. Riigi poolt on plaanis toetada harrastuskalapüügile vajaliku infrastruktuuri rajamist ning informatsiooni andmist, mis aitab tõsta teenuse kvaliteeti ning populaarsust ja vähendab keskkonnakasutusest tingitud mõjusid loodusele. Vajalik on tagada harrastuspüüdjatele ligipääs avalikele veekogudele ning vältida harrastuskalapüügi üle reguleerimist. Samuti on plaanis tulevikku silmas pidades kasvatada harrastajate keskkonnateadlikkust. Ühe tegevusena soosib riik ka vabaihenduste laienemist ja tugevnemist harrastuskalastajate hulgas täitmaks koostöös riigiga harrastuskalastuse arenguks vajalikke ülesandeid.
24. Terviklik kalanduspoliitika eeldab ka tõhusat järelevalvet ebaseadusliku kalapüügi ning muude seatud piirangute ja tingimuste üle. Selleks tuleb planeerida järelevalvet terviklikult ning seada selged eesmärgid ja tegevused nii rikkumiste vähendamiseks kui ka järelevalve tulemuslikkuse tõstmiseks. Lisaks preventiivsele avaliku hoiaku kujundamisele, tuleb kalanduse järelevalves maksimaalsel määral rakendada tänapäevaseid tehnilisi lahendusi. Esmajoones tuleb kogu kalandussektori andmevahetus (s.h kalapüügiloa ja püügiantmed) muuta elektrooniliseks, parandamaks operatiivset järelevalvet. Tagada tuleb pidev infosüsteemide ajakohastamine. Väga oluline on piiratud ressursi tingimustes keskenduda olulisele. Sellest tulenevalt tuleb jätkata kalandusreeglite lihtsustamist ning vähendada rikkumismenetluste protsessile kuluvat aega. Eeldades avalikus sektoris töötavate isikute arvu langust tulevikus, tuleb järelevalve tegevuses tõhustada koostööd sektoriga suuremahulisemate tööde planeerimisel (nt laialdane kudeaegne koelmukaitse).

Kalanduspoliitika majanduslike eesmärkide täitmisega seotud sekkumised

25. Kalanduse meetme eesmärkide täitmisel on oluline luua tingimused majanduslikult elujõulisemale ja konkurentsivõimelisemale vesiviljelus-, kalapüügi- ja kalatöötlemissektorile pöörates enim tähelepanu tootlikkuse tõstmisele ja lisandväärtuse kasvule läbi tootearenduse kaasates senisest enam teaduspotsentiaali. Lähtudes bioloogilise ressursi kestlikust kasutamisest peab riik soodustama keskkonnasäästlikku tootmist ja töötlemist, toetades tootearendusliku ja tehnoloogilise võimekuse suurendamist kohalike ja seni kasutamata vee-elusressursside (*sh töötlemisjääkide*) efektiivsemal kasutamisel, liikudes väärtusahelat pidi kõrgema lisandväärtusega toodete tootmise poole. Selleks riik

toetab vee-elusressursi väärimdamiseks uuenduslike tehnoloogiliste lahenduste (nt. võimaldavad tehnoloogiad, sh biotehnoloogia) väljatöötamist läbi ettevõtete koostöö teadus-arendusasutustega sh rahvusvaheliselt.

26. Kalanduse valdkonna jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime tagamise ühes võtmeteguriks on ühistegevus ranna- ja sisevete püügis, traalpüügis ja vesiviljeluses. Riigi roll on toetada neid ühisinvesteeringuid ja algatusi, mis viivad struktuursete muutusteni ning millega saavutatakse mastaabisääst ja konkurentsieelised. Tootjaorganisatsioonid traalpüügis on siinkohal heaks näiteks teistele. Ranna- ja sisevete kalanduse edendamist on oluline jätkata läbi kogukonna juhitud kohaliku arengu lähenemise. Alt-üles lähenemine on andnud häid tulemusi valdkonna arendamisel ning edendab omavahelist koostööd ja ühistegevust nii sektori sees kui ka laiemalt kalanduspoliitika kujundamisel. Valdonna ettevõtete omavahelise parema koostöö tagamiseks ja konkurentsivõime suurendamiseks on vajalik jätkata teavitus-, koolitus- ja nõustamistegevustega Kalanduse Teabekeskuses.
27. Tööjõu vananemine, erialaspetsialistide ja oskustööjõu puudus ja kalanduse valdkonna vähenenud atraktiivsus noorte jaoks vajab sektori jätkusuutlikkuse tagamisel terviklikku käsitlust. Hõlmates valdkonna positiivse kuvandi loomist, tõhusamat koostööd teadus-haridusasutuste, ettevõtete ja administratsiooni vahel õppekavade kaasajastamisel ja täiendusõppe korraldamisel, vajalike erialaspetsialistide koolitamisel ning konsulentide poolse nõuande tagamisel. Oluline on aidata valdkonnas tegutsejatel paremini kohaneda sellega, mida toovad kaasa ühiskonnas (nt digitaalsete oskuste areng) sh kalandusvaldkonnas aset leidvad muutused (nt väärtusahelas kõrgema lisandväärtuse loomisele orienteeritus) ning võimaldada sektoris töötajatel ja sektorisse sisenejatel asetleidvatele muudatustele paindlikult reageerida.
28. Säästva merevesiviljeluse arendamisel peab riik vältima merekeskkonna seisundi halvenemist ning merealade planeerimise ja keskkonnaaspektidest lähtudes võimaldama koostoimelisi lahendusi (nt. multitroofne vesiviljelus, vesiviljelus koostoimes tuuleparkidega) või suletud toitainete ringlust. Seni vähesel määral levinud uute liikide (vetikad, karbid) kasvatamine võimaldaks ühelt poolt merest välja viia toitaineid (N, P) ning teiselt poolt anda kõrge lisandväärtus suure ekspordipotentsiaaliga vesiviljelustoodangule (nt. *Furcellaria lumbricalis* – valgulised pigmendid, nanotselluloos). Merevesiviljeluse terviklikuks käsitlemiseks on senisest enam vaja teha koostööd erinevate ministriumite ja nende valitsemisalade asutuste vahel saavutamaks ühine arusaam ja kokkulepe uue valdkonna arenguks. Riigi sekkumine on vajalik temaatilise uuringuprogrammi algatamisel, mis süstemaatiliselt käsitleb uudeid vesiviljelusteemasi kogu selle väärtusahela ulatuses (kasvatamine, toorme väärimdamine, turustamine) ning tegema rahvusvahelist koostööd teema arendamisel.
29. Kalanduse meetme eesmärkide täitmisel on oluline luua tingimused majanduslikult elujõulisemale ja konkurentsivõimelisemale maismaa vesiviljeluse arengule. Tähelepanu tuleb enim pöörata tootlikkuse tõstmisele, toodangu mahu kasvule ja uute liikide kasvatusel, et suuta rahuldada töötajate tooraine vajadust ning siseturu nõudlust. Vesiviljelussektori kvaliteetse toodangu suurendamiseks on riigil oluline lähtuda sekkumiste osas printsiibist, mis tagab valdkonnas tegutsejate konkurentsivõime Läänemere piirkonnas ning hea keskkonnaseisundi säilimise tootmise intensiivistumisel, toetades keskkonnasõbralike ja energiasäästlike tehnoloogiate kasutuselevõttu ning soosides ressurside efektiivsemat kasutust (nt. akvapoonika). Vesiviljeluse tasakaalustatud

arenguks on vaja senisest enam teha koostööd Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi valitsemisalade asutuste vahel.

30. Kvaliteetse ja kõrge lisandväärtusega kala- ja vesiviljelustoodang, tarbijateadlikkuse kasv ja kalavarude kestlik majandamine loob eeldused kala- ja vesiviljelustoodete tarbimise suurendamiseks. Riigi kohustus on panustada kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tõhusasse ja läbipaistvasse siseturgu aidates kaasa toodete turustamisel lühikese ja tarbijale ohutu toodete tarneahela (*tootjalt tarbijale*) arengutele, tarbijateadlikkuse kasvule kala tervislikkuse osas ning propageerides kala- ja vesiviljelustoodete tarbimist üldiselt. Sekkumiseks vajalike tegevuste rakendamine eeldab head koostööd erinevate ministeeriumite ja nende valitsemisalade asutuste vahel.
31. Jätkuva nõudluse rahuldamiseks kalapüügi- ja vesiviljelustoodete osas maailmas ja Eesti kalatoodete kõrge isevarustatuse taseme juures on oluline tagada kvaliteetne ja kõrge lisandväärtusega ja suure ekspordipotentsiaaliga toodang. Riigi poolne sekkumine peab tagama võrdsed tingimused liidus turustatavatele kalapüügi- ja vesiviljelustoodetele ning soosima uute turgude leidmist, et vähendada võimalikke riske tänastel peamistel sihtturgudel ja leida toodetele uusi tarbijaid (*nt Aasias ja Aafrikas*).

Kalanduspoliitika sotsiaal-majanduslike eesmärkide täitmisega seotud sekkumised

32. Kalanduspoliitika sotsiaal-majanduslike eesmärkide täitmisel on oluline edendada ranna- ja sisevetepüüki nii, et püügitegevusest sõltuvad kalurid saavutavad rahuldava elatustaseme ja nende investeerimissuutlikkus kasvab. Selleks tuleb enim tähelepanu pöörata riigi sekkumiste osas koostööle bioloogilise ressursi väärimdamisel ja turustamisel ning sisetulekute suurendamisele läbi mitmekesistamise võimaldades rannapiirkondades integratsiooni sinise majanduskasvu teiste valdkondadega (nt rannikuturism, merebiotehnoloogia, merevesiviljelus). Kuivõrd ranna- ja sisevetepüügis tegutsevad valdavalt mikroettevõtted on nende investeerimissuutlikkuse suurendamiseks vajalik veel sekkuda tagastamatu abi kaudu. Selleks riik jätkab ranna- ja sisevete kalurite toetamist, rakendades kogukonna poolt juhitud arengut (CLLD) kui meetodit. See võimaldab arvestada erinevate piirkondade erisustega nii püügitegevuses ja selleks vajalikus taristus, saagi väärimdamises ja selleks vajalike koostöövormide (sh rahvusvahelise koostöö) elavdamises kui ka uudsete tegevuste rakendamisel sinise majanduskasvu¹¹³ raames. Ranna- ja sisevete kalanduse ühtlase arengu paremaks tagamiseks on vajalik jätkuv koordineeriv töö Kalanduse Teabekeskuses.

7. Seosed teiste arengukavade ning horisontaalsete teemadega

Maaeluministeerium panustab oma tegevusega ka RES TUV-i „Tervis“ (Eestis toodetava ja tarbitava toidu ohutuse ja tarbija informeerituse tagamine), TUV-i „Regionaalareng ja maaelu“ (põllumajandusega seotud piirkondade tasakaalustatud arengule ning elukeskkonna paranemisele kaasa aitamine) ning TUV-i „Keskkond“ (nt veekeskkonnale avalduva hajureostuskoormuse mõju vähendamine). TUV-i „Tervis“ panustab oma tegevusega peamiselt Sotsiaalministeerium. TUV-i „Regionaalareng ja maaelu“ panustab peamiselt

¹¹³ https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/blue_growth_et

Rahandusministeerium. Keskkonnaministeeriumi valitsemisala tegevused panustavad peamiselt tulemusvaldkonda „Keskkond“.

Koostatav arengukava on otseselt seotud nii kehtivate horisontaalsete arengukavadega kui ka teiste valdkondade arengukavadega:

- Säästev Eesti 21;
- Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“;
- Eesti julgeolekupoliitika alused;
- Kliimapoliitika põhialused aastani 2050;
- Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030;
- Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020;
- Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020;
- Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020;
- Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020;
- Metsanduse arengukava 2011–2020;
- Eesti keskkonnastrateegia aastani 2030;
- Looduskaitse arengukava aastani 2020;
- Heaolu arengukava 2016–2023;
- Energiamajanduse arengukava aastani 2030;
- Ettevõtluse kasvustrateegia;
- Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2014–2020 „Teadmistepõhine Eesti“;
- Elukestva õppe strateegia 2020;
- ÜRO ülemaailmsed säästva arengu eesmärgid.

Seosed infoühiskonna, võrdsete võimaluste, riigivalitsemisega.

8. Olulisemad mõisted

9. Strateegia elluviimise juhtimine ja seire

10. Arengukava maksumus